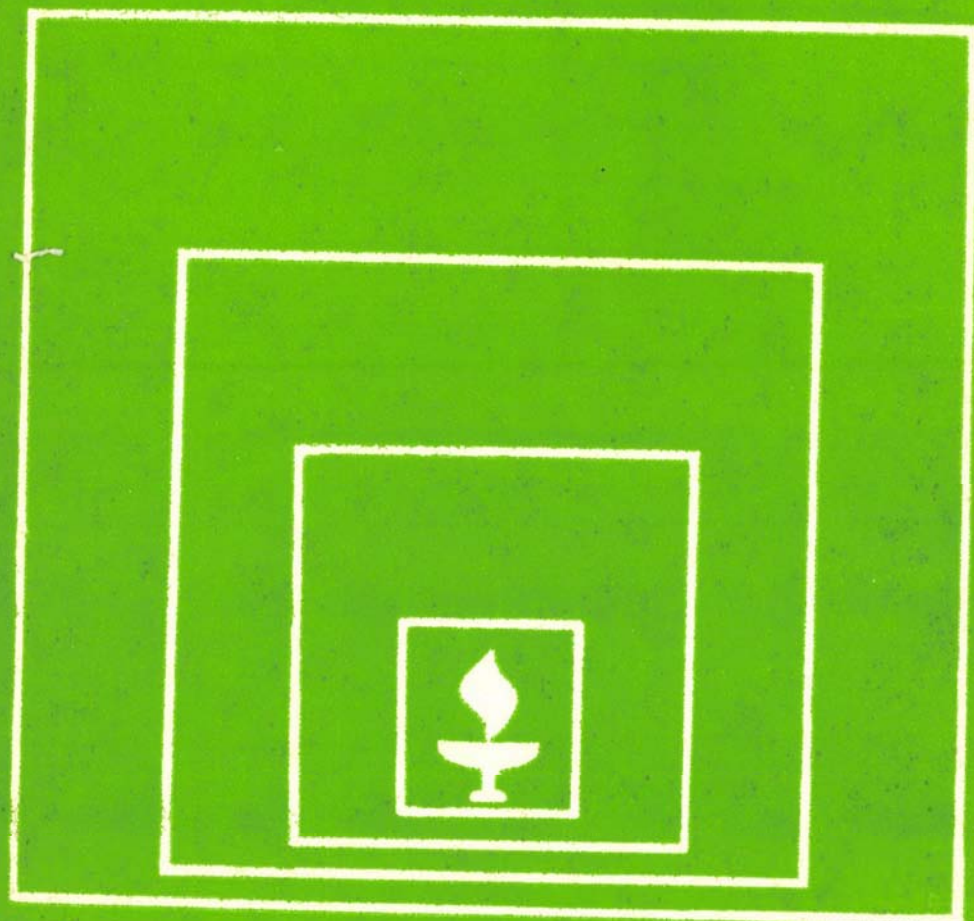

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

92. ÉVFOLYAM ● 1986

3

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

92. évfolyam • 1986 • 3. szám

KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

Új életünk augusztusa	120
---------------------------------	-----

TANULMÁNYOK

Dr. Szabó Árpád: A szent iratok értelmezése: A Biblia	131
Dr. Max Ulrich Balsinger: A hagyomány tekintélye	135
Dr. Erdő János: A Manchester College története és kapcsolata az erdélyi unitárius egyházzal	138
Dr. Gaal György: Okmánytár a kolozsvári unitárius templom történetéhez. Harmadik közlemény	158
Bálint B. Ferenc: Vallomás a lelkeszi hivatásról	166

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Dr. Lőrinczi Géza: Amit a „Tékozló fiú“ példáz	170
Zákeus megtérése	173
Szász Ferenc: Istenországa tibennetek van	176
Bibliai fogalmak	179
Eszmék, gondolatok	181

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	183
--------------------------------	-----

KÖNYVSZEMLE	189
-----------------------	-----

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként. Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), András György és Mikó Lőrinc.

Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9 — telefon: 1 52 71
Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9.

ÚJ ÉLETÜNK AUGUSZTUSA

A népek életében vannak olyan események, amelyek sok évszázados történelmi folyamatokat zárnak le, s ugyanakkor teljesen új távlatokat nyitnak fejlődésük előtt. Ilyen sorsfordító esemény volt a román nép életében 1944. augusztus 23-a, a társadalmi és nemzeti, antifasiszta és antiimperialista felszabadító forradalom kezdete.

E napon a román nép a társadalmi igazságért és nemzeti függetlensége megvédéséért folytatott küzdelmének mintegy betetőzéseként megdöntötte az antoneszkánus katonai-fasiszta diktatúra rendszerét, függetlenítette az országot a hitleri német imperializmustól, megnyitva az utat a mélyreható változások, a gyökeres társadalmi-politikai átalakulások előtt. A Román Kommunista Párt vezetésével hazánk minden erejével belépett a szövetséges hatalmak oldalán az antihitlerista háborúba; az arra irányuló küzdelembe, hogy a függetlenséghez, haladáshoz és szabadsághoz való jog nevében megvédelmezze létfontosságú érdekeit, és részt vegyen Magyarország, Csehszlovákia és Ausztria egyes részeinek a felszabadításában, a végső győzelemig.

Köztudottak az 1944. augusztus 23. óta bekövetkezett döntő változások: a közigazgatás demokratizálása, a földreform, az államosítás és a szocialista iparfejlesztés, a tanügyi reform, a széleskörű művelődési forradalom, a mezőgazdaság szocialista átalakítása, az elmaradottabb vidékek iparának kiépítése, az urbanizáció sikerei.

E négy évtizedből külön korszakként emelkedik ki az utóbbi huszonegy esztendő, amióta Románia élén Nicolae Ceaușescu államelnök áll. Ezt a korszakot a merész célkitűzések, a gazdasági-társadalmi fejlesztés dinamizmusa, a szocialista demokrácia elmélyülése jellemzi.

Figyelemreméltó, hogy ebben a korszakban, amelyet Nicolae Ceaușescu államelnök neve fémjelez, a felszabadulás óta eltelt négy évtized összipari termelésének 80%-a valósult meg; a mezőgazdasági termelés az utóbbi két évtizedben kb. két és félszeresére növekedett, a nemzeti jövedelem pedig több mint négyszeresére; az állandó termelési alapok 82%-a az 1965—1985-ös periódusban valósult meg.

Itt kell megemlítenünk azokat a konkrét megvalósításokat is, amelyek egyértelműen államfőnk nevéhez fűződnek: a Duna—Fekete-tengeri Csatorna, és a Transzfogarasi Műút megépítése, a hatalmas öntözési rendszerek, a nagyszámú lakásépítés, a falvak és városok újjáépítési akciója, stb.

Kiemelkedőek az utóbbi két évtized eredményei, amelyeket Nicolae Ceaușescu államelnök kezdeményezése és vezetése alatt hazánk a külpolitikában, valamint a békevédelem és leszerelés terén ért el. Hazánk 155 országgal tart fenn diplomáciai kapcsolatot, míg ez a szám 1965-ben csak 67 volt. Államelnökünket úgy ismeri a nemzetközi világ, mint a leszerelés és béke fáradhatatlan harcosát.

Egyházunk támogatta és támogatja az 1944. augusztus 23. utáni megújuló korszak építését, és cselekvően részt vesz országunk és az emberiség szebb és jobb jövőjéért kezdeményezett minden tevékenységben.

Az ország népével együtt az Unitárius Egyház hívei és lelkeszei, egyházi és világi vezetői a lelkesítő feladatok szerint elért kimagasló sikerek jegyében köszöntik a társadalmi és nemzeti felszabadító forradalom 42. évfordulóját.

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

A SZENT IRATOK ÉRTELMEZÉSE: A BIBLIA

A vallások története nem csupán a vallás és kijelentés között mutat benső kapcsolatot, hanem a kijelentés és az írás között is. A vallás, kijelentés, szó és írás ez összefüggésében nincs semmi idegen. Ugyanis a vallás tartalmi része elsősorban képzet, tanítás, amelyet kijelentésből nyer, szavakban fejez ki, hagyomány által plántál át nemzedékről-nemzedékre s végül írásban rögzít és őriz meg. Tehát a gondolat és szó, gondolkodás és írás a legbensőbb rokonságban állnak egymással. Különösen a vallás területén bír nagy jelentőséggel a beszéd és az írás. A legtöbb népnek van olyan könyve, vagy könyvgyűjteménye, amelyik tekintéllyel bír és mint szabály érvényesül a tanításban és az életben.

A kereszténység számára ez a könyv a Biblia. Valóban, bármilyen helyet jelölünk is meg a Biblia részére a világ vallásos irodalmában, egyedülálló jelentőséggel bír valamennyi keresztény felekezet gondolkozásában és tiszteletében. Hiszen a Biblia volt a forrása és segítette elő egyben, a legmagasabbrendű vallásos gondolkodás és élet kifermálódását.

Az unitárius vallás is osztozik a Biblia értékelésében és tiszteletében. Az unitárius reformáció éppen a Biblia újra felfedezésének és a hit középpontjába állításának jegyében született. Dávid Ferenc, az unitárius egyház megalapítója, a Biblia gyermeke és teológusa volt. „A Szentírás Dávid Ferenc identitásának alkotórésze és teológiai rendszerének fundamentuma, enélkül sem őt, sem reformációját nem érthetjük meg.“ Ez az új irányulás döntő módon meghatározta, történelmünk későbbi időszakaiban is, a Biblia unitárius értelmezését, a hozzá való viszonyulást és beágyazását hitfelfogásunkba. Természetesen nem hitünk objektív letéteményesét és foglalatát látjuk benne, hanem az egyéni és közösségi élő vallásosság tápláló forrását, amely fölött az embernek, mint Isten gyermekének értelme és lelkiismerete jelenti a végső tekintélyt.

A Biblia helyes megismerésében és értékelésében kiindulópontunk az a felismerés, hogy az emberi szellem egyik legcsodálatosabb alkotását látjuk benne. Mivel a Biblia emberi munka és emberi nyelven íródott, annak értelmét olyan módszerrel kell keresnünk, mint amellyel embertársaink érzését és gondolatait saját szavaikból szoktuk megérteni. A tanulmányozásban és az igazság megismerésében nem objektív külső tekintélyre kell támaszkodnunk, hanem önmagunkra. Ez azt jelenti, hogy a tanulmányozás és helyes használat legjobb módja, ha emberi szempont szerint olvassuk. Emberi szempontból a szó legátfogóbb és legnyomatékosabb értelmében. Ezt a könyvet emberek írták embereknek: emberi a nyelv, a segédeszközök, amikkel írták és megőrizték; emberi az értelem,

amellyel mi megértjük, a módszer ahogyan megmagyarázzuk s a cél és haszon amivégre szolgál. Biztos hitünk lehet, hogy minél emberibben olvassuk a Bibliát, annál közelebb jutunk Ahhoz, akiről szól az üzenet és aki az embert saját képére teremtette.

A Bibliáról való szabadabb gondolkodás és a hittani kritériumok hiánya tette lehetővé a tudományos bibliakutatás és kritika kifejlődését. Meggyőződésünk, hogy a helyes kritikai tanulmányozás végül is határozottabb állásponthez és tisztultabb látásmódhoz vezet a Biblia és ezen belül Jézus evangéliuma megértésében. A tudományos kutatás és kritika kétségtelenül megtagadott a Bibliától egyes igényeket, amelyeket ő maga sem támogatott, de azért a Bibliát nem gyengítette, erőtlenné nem tette, sőt éppen az élet friss forrását nyitotta meg benne s visszaadta a keresztény embernek anélkül, hogy elvette volna Istentől. Tehát az a valóban bámulatos irodalom, amelyet Bibliának nevezünk, habár többé nem úgy közeledünk hozzá, mint az isteni kijelentés kizárólagos foglatához, mégis benne van hitünk és bizodalunk épületében, éltet drága nagy igazságokat és reményeket, amelyeket sohasem fejeztek ki magasztosabban az Isten által lelkünkbe irt igazságok szintjén.

Számunkra a Bibliának tehát már nincs ugyanazon jelentése, mint volt elődeink számára. Ez olyan alapvető változáson ment át, amely hatásában csak a ptolemaioszi és a kopernikuszi világkép közti különységhez hasonlítható. A történelem folyamán először állunk szemben a Biblia szavainak történeti jelentésével és értelmezésével. Ha fel tudjuk fogni és megérteni azt a hitet, amely ott húzódik meg a számunkra idegen formák és jelképek mögött, ha a bibliai könyvek sajátos képalkotásán és homályos jelképein keresztül meg tudjuk érezni Istent, az ő világának hatalmát és megnyerni valóságának új értelmét, akkor a Biblia használata összhangban fog állni íróinak hangulatával, hitével és szándékaival.

A Bibliának felbecsülhetetlen fontossága van hitfelfogásunk felépítésében, az által az erő által, amellyel alakítja és táplálja vallásos hitünket és jellemünket. Hangsúlyoznunk kell, hogy az embernek szüksége van vallásos segítségre és irányításra. A Biblia éppen ezzel lát el azáltal, hogy a természetünkben levő vallásos elemre hivatkozik, s formát és kifejezést ad homályos és hiányos érzéseinknek és gondolatainknak. Az Újtestamentumban megrajzolt képnek Jézus szeretetéről talán a legátfogóbb hatása volt az igazabb és jobb érzés felébresztésében. De mivel a Biblia több évezredre terjedő irodalmi alkotás és különféle szükségletekhez szól, a legkülönbözőbb élethelyzetekben, néha gyermeki egyszerűséget mutat, máshol pedig az emberiség legmagasabb érzés- és gondolatvilágába emelkedik. Jóllehet nem a rendszeres teológia műve, mégis a hit és erkölcsiség alapvonalai félreérthetetlen tisztasággal vannak lefektetve benne és a különböző vallásos tanítások rendkívül érthetően, és szépen elrendezve állnak előttünk; nekünk csak választanunk kell: megtartjuk az örök értékkel bírókat és félretesszük a többieket.

Ezért elismerjük azok tekintélyét, akik mélyebbről merítettek az isteni élet vízből, mint mi. Anélkül, hogy a csálhatatlanság dogmáját emlegetnénk, elismerjük, hogy Jézus lelkileg közelebb állt Istenhez, mint mi, és ez a hit sajátos hatást kölcsönöz tanításának. Valóban ő volt és marad számunkra „az út, az igazság és az élet“, s nem kisebbségek, mint tanítónkként tiszteljük és szeretjük őt és hallgatjuk nyitott és különbsé-

get tevő értelemmel és szívvel, s engedjük eltűnni a hely és idő jegyeit magán hordozó dolgokat.

A Biblia legnagyobb értéke számunkra éppen abban áll, hogy megismerteti velünk Jézus lelkületét és segít elsajátítani az ő szellemét, amely kétségtelenül a keresztény hit és teológia alapja. Ezért a keresztény hit — s így a mi hitünk — ismérvét Jézus szellemében kell megtalálnunk, sokkal inkább mint a szószerinti szövegben, amely tanítását tartalmazza, s amely természete szerint ki volt téve a továbbadás és fordítás hibalehetőségeinek. Eszerint tehát Jézus szelleme a kritérium, s az ő lelkisége az irányadó fény, amelyet a Biblia egészének olvasásában is érvényesítenünk kell. Benne látjuk és értjük meg Isten üzenetét és nem az írott szövegben. Jézus tanítványai vagyunk és nem a Bibliáé, s ezért nem engedjük elszakítani magunkat tőle, csupán mert fenntartjuk, hogy még az ő tanítása, ahogyan azt az evangéliumok megőrizték, sem mentes saját korának korlátaival.

De mondhatja valaki, hogy más vallásos könyveknek a Bibliáéval azonos hatása lehet és ezért hitfelfogásunknak magába kell ölelnie az egész vallásos irodalmat. Ez bizonyos mértékig igaz, sőt azt is feltételezhetjük, hogy vannak emberek, akiket alkalmoszerűen mélyebben áthat más iratok mondanivalója, mint a Bibliáé valaha. Azonban a Bibliának olyan egyedülálló történeti helyzete és egyetemes hatása van, amilyenre semmilyen más munka a kereszténységben nem tarthat igényt. De ettől az egyetemes hatástól függetlenül, mivel a keresztény hit alapját képezi, megkülönböztetett helyet kell biztosítanunk részére. Hitünk történeti gyökerei ágyazódnak a Bibliában, s ezért sem a keresztény történelmet, sem a keresztény hittant nem lehet tanulmányozni a reá való hivatkozás nélkül. És főként Jézus evangéliuma, amely minden kor vallásos emberének lelki szükséglete, benne található meg.

Mindebből az következik, hogy úgy kell tekintenünk a Bibliára és különösen az Újtestamentumra, mint elsődleges forrásra, amelyben megtaláljuk a vallásos gondolkodás és hit leggazdagabb kincstárát, és ha alkalmaznunk kell a kritikát és megkülönböztetést, az a vallásos lelkület megkülönböztetése és értékelése kell legyen.

A Biblia mind a mai napig minden keresztény ember és egyház közös vonatkozási pontja volt és maradt. A Biblia hitünk alapja és életünk mércéje. Viszont az is igaz, hogy a Bibliának ez a magától értetődő tekintélye napjainkban kérdésessé vált sok helyen. Sokan érznek úgy, hogy a Biblia világa idegen tőlük és mindennapi életüktől, a kor szellemétől és az általa felvetett problémáktól. Ehhez az érzéshez több tényező is hozzájárult. Mindenekelőtt az, hogy mindenik felekezeti, a kereszténység nagy családján belül, különbözőképpen értelmezi a Biblia jelentőségét, bizonyos előfeltételezéssel közeledik hozzá. A tudományos bibliakutatásban a történet-kritikai módszer alkalmazása nemcsak a bibliai tudósításokkal való új érintkezéshez vezetett, hanem szükségessé teszi a bibliai kijelentés és tekintély új magyarázatát is. Mindez oda vezetett, hogy a mai emberben erősen tudatosította a Biblia történeti megkötöttségét és ezáltal korunkhoz mért idői távolságát. A Biblia üzenete olyan kategóriákban áll előttünk, amelyek idegenek világképünkől és ezért magyarázatra szorulnak, hogy megérthessük azokat. Ezt az üzenetet valahogy át kell vinnünk, hoznunk a mi korunkba, de ehhez figyelembe kell venni a mai ember helyzetét.

Az unitárius ember számára, akit a józan értelem által fémjelzett hite vezet, ma is világos, hogy a Bibliának van és lesz mindig üzenete, amely a kérdéseivel Istenhez forduló embert keresi. Ugyanis a Biblia meggyőződésünk szerint időtlen érvénnyel bír, tehát üzenete, ha megszabadítjuk az időileg kötött rétegektől, minden kor emberére közvetlen igénnyel terjed ki. Az ember kérdéseivel együtt alapjában véve ugyanaz maradt és a Biblia az ember legmélyebb, létében érintett kérdéseire felel.

A ma embere igazságban akar élni és a Biblia azt tanítja, hogy az igazság útja Isten útja. Isten igazsága azzal az igénnyel jelentkezik, hogy emelkedjünk felül az önző egyéni érdekeken, támogassuk egymást és segítsünk a mások igazsága megvalósításában. Ez a követelmény mind az egyéni, mind a közösségi életre vonatkozik.

A ma embere szeretetben akar élni, s Jézus azt tanította, hogy az Isten szeretet. Mi következik ebből számunkra? Isten, aki ajándékozza és szereti az életet, arra kötelez, hogy mi is szeressük és tartsuk meg az életet. Ez életünk célja és értelme s egyben legszentebb hivatásunk. Az embernek, mint Isten munkatársának meg kell őriznie a teremtés épségét, az élet értékeit, és tettein keresztül hozzá kell járulnia fejlesztésükhöz. Az élet tiszteletétől el kell jutnunk az élet megtartásáig.

A ma emberének önmegvalósításához és hivatása megéléséhez békére van szüksége. Ezt különösen hangsúlyoznunk kell, mert az ember éppen önmegvalósítása érdekében odáig elmegy, hogy felelőtlenül és elvakultan az életet magát fenyegeti. Isten azonban azt akarja, hogy az ember békében éljen. A béke az élet és a jövő alapvető és egyetlen feltétele.

A Biblia értékét tehát belső igazsága adja. Azonban az emberen működik, hogy megtalálja-e a hozzá vezető utat, vagy kitárja szívét, és engedi, hogy a Biblia üzenete beszéljen hozzá és eligazítást, hitet és reménységet adjon az élet egzisztenciális kérdéseiben, Isten, a világ, az ember igazabb megismerésében és méltóbb szolgálatában.

Dr. MAX ULRICH BALSINGER

A HAGYOMÁNY TEKINTÉLYE*

Minden ember egy adott hagyományba születik bele és abban is nő fel. Születésétől kezdve a családja által ápolt hagyományt formálja. Ez akkor válik tudatossá számára, amikor más hagyományokkal találkozik (pl. az iskolában). Az idegen hagyományokkal szembeni reakciója a büszkeség vagy az alsóbbrendűség érzésében juthat kifejezésre.

A vallásos hagyomány különösen átalakító erővel bír, mely még negatív formában is lehetséges. A család és környezet vallásos hagyománya, mint tekintély hat, még azok számára is, akik ezt nem fogadják el (pl. az ateista családokban és csoportokban).

A vallásos hagyomány ereje világosan felismerhető a társadalmi hagyományokban, melyek világi hagyományoknak tartják magukat. Ezért a vallásos hagyománynak legalább bizonyos maradványa mindig életben marad.

1. A hagyomány elismerése illetve elvetése

Amint az emberben tudatosan saját hagyománya, felmerül a kérdés: el kell-e fogadni a hagyomány tekintélyét vagy pedig elvetni? A fiatalok természetesen hajlanak a kötöttségek álló felszabadulás felé, mely valószínűleg lázadást jelent a hagyományok, tekintélyek ellen. Ez viszont kikerülhetetlenül új hagyományokat hoz létre, amelyeknek tekintélyét az ember kritika nélkül elfogadja. Amint azonban a fiatal idősebb lesz, ki van téve annak a kérdésnek, hogy az általa elfogadott hagyomány mellett maradjon és bizalmatlan legyen az eljövendő fiatalabb nemzedék kialakuló hitfelfogásával szemben.

2. Forradalom és hagyomány

A forradalmi magatartást egy szélsőséges állásfoglalás jellemzi a hagyománnyal szemben. Minden forradalom a hagyományokat akarja lerombolni és nulla pontról indulva, újat akar kezdeni. Az új hagyomány felé való elindulás erősen ösztönöz és mozgásba lendít. Ez azonban nem sokáig tartható fenn, mivel hamar intézménnyé merevedik. Amit pedig megvalósított, abból dogma lesz és egy új ortodoxia tekintélyét hirdeti meg. A forradalom a hagyományt rombolja és ugyanakkor új hagyományt teremt.

* Az IARF Montpellier-i Teológiai Konferenciáján (1986. július 7—11) *The Authority of Tradition* címen elhangzott, vitaindító előadás, fordította dr. Erdő János.

3. Szentírás és hagyomány a kereszténységben

Minden szentkönyvön alapuló vallásnak foglalkoznia kell a Szentírás szövegmagyarázatának kérdésével. A szövegmagyarázat és -értelmezés hagyományai korán kialakulnak és egy adott időben mint „igazak“ végleges formát nyernek. A Szentírás és hagyomány a vallásos közösségek állandó problémája.

A judaizmus ismerte a szövegmagyarázat élő szájhagyományát, amely az idők folyamán olyan műveket alkotott mint a *Mishna* és a *Talmud*. Ennek a rabbinikus hagyománynak a Törvénnyel való egyenlő elismerését a szadduceusok a késői judaizmusban kétségbe vonták.

Jézus a rituális tisztaságról szóló tanításában (Mt 15, 1–20) szintén hivatkozik erre, mert számára egyedül döntő az írott Törvény tekintélye volt a farizeusokkal szemben, akik az ősök hagyományaira, mint tekintélyre hivatkoztak.

A keresztény egyház az újszövetségi kánon lezárása után nagy tekintélyt tulajdonított az egyházatyák, zsinatok és hitvallások hagyományainak.

A Szentírás és hagyomány a reformációnak is fő kérdése volt, melyet Zwingli Ulrich különösen hangsúlyozott. „Sola Scriptura“ (Egyedül a Szentírás) divatos jelszó lett. Ez vezetett a reformáció utáni korszakban egy „ortodox“ szentírás-magyarázathoz, melyet azután a hitvallásokban, mint kötelező hagyományt határoztak meg.

A római katolikus egyház részéről a tridenti zsinat erősítette meg és állította helyre az egyház hagyományát. Ezenkívül a hagyományt mint kötelező tekintélyt kellett elismerni.

A felvilágosodás a szentíratok történetkritikai kutatásával kétségbe vonta a Szentírás tekintélyét és egy dinamikus szentírásmagyarázat lehetőségét teremtette meg, mely hivatkozhatott a tudásra, jelkiismeretre és tapasztalatra. Ebből alakult ki az új protestantizmus, mely még radikálisabban megkérdőjelezte a hagyományt, különös tekintettel a dogmatikai kérdéseket illetően.

Karl Barth dialektika teológiája a felvilágosodás előtti teológiai álláspontra helyezkedett és az ősegyházi és a régi protestáns hagyományokat ortodox értelemben akarta felújítani.

A 20. század ökumenikus mozgalma hasonlóképpen az egyházi hagyományra támaszkodik és a folytonosság elemeit fenntartja, kihangsúlyozva az „apostoli“, nem pedig a bibliai eredetet. Az ökumenikus mozgalom az egyház eredeti egységét célozza és ennek helyreállítására törekszik egy előzetes konvergencia által (lásd pl. a Lima dokumentumot), szemben egy lehetséges konszenzussal, amely a hagyományt tekintélynek fogadja el. Ebben a tekintetben a tradicionalista egyházak uralkodnak és várnak engedményeket a reformált egyházaktól, különösképpen a tanítói hivatalt illetően; az apostoli szükcesszió hagyományát mint kétségbe nem vonható tekintélyt tartják fenn.

Az Egyházak Világtanácsának főtitkára, Emilio Castro, néhány hónappal ezelőtt Zürichben a református képviselőket a Lima dokumentummal kapcsolatban azzal vádolta, hogy nem viselkedtek ökumenikusan: „ahelyett, hogy másokhoz közeledtek volna, a saját református hagyományaikhoz ragaszkodtak.“ Felfogása az, hogy „valaki csak akkor ökumenikus, amikor a maga hagyományát feladja a más előnyére és feltételezhetően a jobb hagyomány tekintélyének rendeli alá magát.“

4. A különböző vallások és hitvallási hagyományok közötti összeütközés

Az emberek növekedő mozgékonyasága elősegíti az ilyen összeütközéseket. Gyakran olyan hagyományok találkoznak, melyek gyakorlatilag az élet minden területén szemben állnak egymással. Az elfelejtett vagy lekecsinyelt vallásos hagyományokat pedig mint többé-kevésbé titkos vagy öntudatlan tekintélyt ismerik el.

Az eredeti keresztény misszió hajlékony és alkalmazkodó volt más hagyományokkal szemben, amelyekkel találkozott (pl. Pál apostol miszsiója). A katolikus egyház szintén kész volt az engedményekre, de a lényeges dolgokban (pl. a dogma és az egyház) a saját hagyománya tekintélyét mindenütt elismertette.

Kevésbé voltak hajlékonyak a 18. századtól kezdődőleg a protestáns missziók. Az áttértéktől gyakran összes hagyományaik elvetését követelték. Ugyanakkor az új keresztény hagyománnyal együtt a nyugati civilizációt vezették be az áttértek életébe.

A 20. században Karl Barth kizárta a más vallásokkal való kapcsolat lehetőségét az evangélium hirdetésében. Születésének 100. évfordulóján erről nem emlékeztek meg, mivel ebben a kérdésben teológusok és gyakorló lelkészek alig követhetik öt napjainkban, legkevésbé a miszsióban. Az ökumenizmusban a „kontextuális teológia“ alakult ki, mely lényeges és gyors változást jelent a miszsió terén: az áttérítésről a hangsúly áthelyeződött a más hagyományokkal való találkozásra, cserére és tiszteletre. Ez azt jelenti, hogy a hitvallások és vallások közötti dialógus megkezdődött. Ezen a téren a hagyományok kiegyenlítésére, egyenlővé tételére irányuló törekvés észlelhető a szynkretizmus felé. Ezzel együtt kétséges újraértékelések is történnek: egyszerre minden idegen értékes lesz és az ember a magát megtagadja.

Jogos az embernek saját hagyományára büszke lenni, mivel mindenkít a hagyomány formál. A hagyomány művelése és a vele való kritikai foglalkozás állandó feladata mind az egyénnek, mind a vallásos közösségnek és társadalomnak. A hagyományok változnak, ha azok mint tekintélyek nincsenek intézményesen rögzítve, és mint premisszák a más hagyományokat kizárják. Egy adott társadalomban vagy vallásos közösségben új hagyomány teremthető. Ennek tekintélyét azonban nem lehet elrendelni, mivel az belső értékének eredményéből következik.

Johann Ludvig Runeberg, Finnország nemzeti költője mondja: „A régiből el kell hagyni mindazt, ami öregszik; a régiből viszont vissza kell tartani azt, ami nem öregszik.“

A MANCHESTER COLLEGE TÖRTÉNETE ÉS KAPCSOLATA AZ ERDÉLYI UNITÁRIUS EGYHÁZZAL

200 éves az oxfordi Manchester College, az angol unitárius egyház első lelkészképző teológiai intézete. Gyökérszálai visszanyúlnak a 17. század második felébe.

1. A Manchester College eredete

II. Károly angol király visszatérése 1660-ban nemcsak a monarchia, hanem az anglikán egyház egységének és püspöki szervezetének a helyreállítását is eredményezte. Az 1662. május 19-én kiadott Act of Uniformity (Egységességi törvény) értelmében senki sem végezhet papi funkciót, akit nem püspök szentelt fel, aki az anglikán egyház 39 hitcikkelyét¹ nem írta alá, és nem kötelezte magát, hogy a Common Prayer Book² című szertartási könyvben előírt liturgiát követi. A törvénynek nem engedelmességek, akiket „nonkonformisták”³-nak ill. „dissenterek”-nek neveztek, az állam szigorúan üldözte és büntette. A nonkonformista papokat, számuk mintegy 2000 volt,⁴ megfosztották állásuktól, megtiltották, hogy papi teendőket végezzenek, a nonkonformista világiakat pedig kizárták az iskolákból és egyetemekről⁵.

1662 a kezdete annak a szakadásnak, mely az angol protestantizmust két táborra: anglikánra és disszenterre különítette el. Az 1689. évi Act of Toleration⁶ (Tűrelmi törvény) a disszentereknek, az unitáriusok és katolikusok kivételével, szabad vallásgyakorlatot engedélyezett, ezzel az anglikán egyháztól való elszakadás véglegessé vált. A disszenterek, mint presbitériánusok, independensek, baptisták, kvékerek és unitáriusok, önálló protestáns felekezetekké szerveződtek. A disszenterek mintegy 2/3-a presbitériánus volt, többségük a 18—19. század folyamán Joseph Priestley vezetésével unitáriussá fejlődött.⁷

A disszenterek lelkészképzésük és felsőfokú oktatásuk megoldása érdekében ún. „akadémiákat” létesítettek. Ezeket a kollégium-típusú felsőfokú iskolákat kettős cél vezette: a vallási és művelődési igények kielégítése, valamint a lelkészképzés és a világi pályákra való felkészítés.

Az első akadémiákat az 1662. évi kizárás után nyitották meg. Ezek közül kiemelkedik a Richard Frankland (1630—1698) által 1669-ben alapított akadémia Rathmel községben (Yorkshire). Az alapító kizárt anglikán pap volt, elméletileg presbitériánus, teológiailag a kálvinizmus híve. Iskolájában egyetemi fokú oktatást kívánt nyújtani a lelkeszi és világi pályára készülő disszenter fiataloknak, elsősorban a presbitériánusoknak, de befogadta az independenseket, sőt az anglikánokat is. Akadémiájában, melynek jelszava volt „Liber terra, liberque animus”, 28 év alatt mintegy 300 ifjú tanult, többségük lelkeszi pályára készült. R. Frankland

1698-ban meghalt, iskoláját tanítványai tartották fenn 1752-ig. Egyes angol unitárius történészek a Manchester College eredetét R. Frankland akadémiájára vezetik vissza.⁸

2. A warringtoni akadémia, 1757—1783

R. Frankland akadémiaja folytatásának tekinthető a warringtoni akadémia, alapítása John Seddon (1725—1770) warringtoni nonkonformista lelkész nevéhez fűződik. Az intézet 1757 októberében kezdte meg működését Warrington városában. Elsődleges célja a lelkészképzés volt, emellett különböző világi pályákra, polgári és kereskedelmi életre készítette elő a nonkonformista ifjakat.

Az akadémia tudományos színvonala magasabb volt és teológiailag nyitottabb, mint az előző akadémiaiaké. Az intézet szabad szellemére utal John Tayler igazgatónak a hallgatókhoz intézett beszéde, melyben ezeket mondta: „Kérem önöket, hogy lelküket tartsák nyitva a bizonyságok előtt, vessenek le minden előítéletet és felekezetiességet, igyekezzenek békében élni minden keresztény embertársukkal, és állhatatosan tartsák meg maguknak is, és másoknak is szabadon engedjék meg az ítélet és lelkiismeret elidegeníthetetlen jogait.”⁹

Az intézet tanulmányi rendjében a következő tárgyak szerepeltek: teológia, logika, metafizika, etika, történelem, klasszikus nyelvek és irodalom, matematika, természettan, kémia, jog és modern nyelvek. A tanulmányi idő 5 év volt, ebből három év általános előkészítő, két év pedig a lelkészképzést szolgálta.

A warringtoni akadémianak három tanára volt. A teológiai tárgyak tanára és egyben az iskola igazgatója John Tayler, Norwich-i presbiteriánus lelkész, akinek neve teológiai munkái¹⁰ révén ismert volt a disszenterek körében. Teológiai felfogásában a biblicizmus és racionalizmus ötvöződött. A matematika, természettan és kémia tanára John Holt, a klasszikus nyelvek, történelem és irodalom előadója John Aikin volt. 1761-ben J. Tayler tisztségéről lemondott, utóda J. Aikin lett; a klasszikus nyelvek és irodalom tanításával Joseph Priestley Nantwich-i presbiteriánus lelkészt, a racionalizmus kiemelkedő képviselőjét bízták meg. Az ő javaslatára vezették be a történelem, kémia és modern nyelvek tanítását.

Az akadémia igazgatását és felügyeletét disszenter lelkészekből és világiakból álló tanács és egy végrehajtó bizottság végezte. Hallgatóinak száma 1757—1783 között 393 volt, közülük 55 a lelkészi, a többi világi pályára készült.

A warringtoni akadémia 26 évig állott fenn. Az intézet tanácsa anyagi és személyi természetű nehézségek miatt, melyhez hozzájárult az akadémia radikális szelleme is, 1783. júniusában az iskolát ideiglenesen bezárta. Sorsa véglegesen 1786. június 29-én dőlt el, amikor a tanács ki mondta az akadémia feloszlását.

3. A manchesteri akadémia alapítása, történetének első szakasza 1786—1803.

A warringtoni akadémia megszűnésével Észak-Anglia disszenteriei felsőfokú oktatási intézet nélkül maradtak. Ennek pótlására egy új akadémiát alapítottak 1786. február 22-én Manchesterben. Innen van az első elfogadott neve is, „The Manchester Academy“, melyet később

„Manchester College“-re változtattak. Az akadémia alapítói racionalista disszenterek, akiket később unitáriusoknak neveztek. Az új intézetben a warringtoni akadémia szabad szelleme élt tovább.

Az akadémia alapítása öt évvel azután történt, hogy az észak-amerikai gyarmatosok kivívták függetlenségüket, és utána három évre kezdődött a francia forradalom. A század eszmevilágát a felvilágosodás hatotta át, melynek vezető szellemi táplálója John Locke volt. Filozófiai eszméivel kiindulópontja lett egy olyan mozgalomnak, mely bízott az észben, hitt az emberiség haladásában, a tudást akarta az élet vezetőjévé tenni. Hirdette az iskolázás és művelődés szabadságát, az anglikán egyház uralmával, dogmaival és a vallási üldözéssel szemben a türelmet, a gondolat- és lelkiismereti szabadságot állította.

A manchesteri akadémia célját az alapítók a következőkben határozták meg: „Rendszeres lelkészképzésről való gondoskodás és előkészítő oktatás más szellemi foglalkozásra, a polgári és kereskedelmi életre, minden olyan vallási kötöttségtől mentesen, mely összeférhetetlen az igazság és lelkiismeret szent jogaival“ (Thomas Barnes). Az alapítók bíztak abban, hogy az intézet ápolni és őrizni fogja a dogmamentes kereszténység szellemét és elősegíti az emberiség egyesülését a szeretet által. Ennek forrását nem a dogmákban vagy hitvallásokban, hanem az Újszövetség vallásában találták meg.

Az akadémia alapításában és szervezeti szabályzatának kidolgozásában vezető szerepet töltöttek be a manchesteri „Cross Street“-i presbiteriánus egyházközség lelkészei, dr. Thomas Barnes és Ralph Harrison, valamint dr. Thomas Percival ismert manchesteri orvos, mindhárom a warringtoni akadémia volt hallgatója.

A manchesteri akadémia teológiai szemléletét a racionalis biblicizmus, az arianus krisztológia és a filozófiai deizmus jellemezte. Két tagozata volt: a lelkészképző teológiai és a világi pályákra előkészítő irodalmi-tudományos tagozat. A tanulmányi idő öt évre terjedt. Az első három év alatt mindkét tagozat hallgatói a következő tárgyakat tanulták: klasszikus nyelvek és irodalom, gramatika, történelem, logika, filozófia, erkölcsstan, angol nyelv és irodalom, jog, alkotmány, matematika, természettan, kémia és szónoklattan. A teológiai tagozat hallgatói a harmadik évben külön tanulták a természeti és kijelentett vallások bizonyosságait, valamint a héber nyelvet. A teológiai tagozat hallgatói a negyedik évben a következő tárgyakat hallgatták: Ószövetség, Septuaginta, hittan, homiletika és egyháztörténelem. Az ötödik évben Újszövetséget, hittant, egyháztörténelmet, lelkipásztori gondozást, homiletikát tanultak.

Az akadémia szervezete hasonló volt a warringtoni akadémia szervezéséhez. Az intézet igazgatását és felügyeletét az alapító és pártoló tagokból álló tanács és a 21 tagból álló végrehajtó bizottság látta el. Az akadémia belső vezetése az igazgató — akit a tanács választott — és a tanárok hatáskörébe tartozott. Anyagi alapját a különböző disszenter alapítványok, nonkonformista gyülekezetek hozzájárulása, egyéni felajánlások, adományok és a hallgatók díjai biztosították.

Az akadémia megnyitása 1786. októberében történt. Dr. Thomas Barnes igazgató megnyitó beszédében a „Free teaching and free learning“ — Szabad tanítás és szabad tanulás-ról — értekezett, és az akadémiát

„Veritas, Libertas, Pietas“ eszméinek ajánlotta; a Manchester Collegének ma is ezek a jelszavai.

Az intézetnek három tanára volt. A lelkészképzést szolgáló tárgyakat T. Barnes tanította, aki egyben az igazgatói tisztséget is betöltötte. Visszavonulása után utódja George Walker, Nottingham-i presbiteriánus lelkész lett. A klasszikus nyelveket és irodalmat, történelmet, földrajzot és homiletikát Ralph Harrison lelkész, míg a matematikát, kémiát és természetfilozófiát John Dalton adta elő.

Az akadémiának 1786—1803 között 135 hallgatója volt, akik közül 20 a lelkészi, 115 a kereskedelmi, jogi és orvosi pályára készült.

A manchesteri akadémia története folyamán kénytelen volt székhelyét többször változtatni. Amikor T. Barnes és R. Harrison nyugalomba vonultak és J. Dalton állásáról lemondott, lehetetlennek látszott Manchesterben megfelelő utódokat találni. A kérdést az intézet helyének megváltoztatásával oldották meg. 1803-ban az akadémiát York városába helyezték át, ahol működését biztosíthatták.

4. A Manchester New College York-i szakasza, 1803—1840

A York városába költözött akadémia, melyet új igazgatója „Manchester New College“-nak nevezett, 1803 októberében kezdte meg munkáját. 37 éven át unitárius szellemben, eredményesen működött, anyagi helyzete megszilárdult, Észak-Anglia disszenter egyházközségeinek, valamint a British and Foreign Unitarian Association — Brit és Külföldi Unitárius Társulat¹¹ — (a továbbiakban: Angol Unitárius Egyház), bizalmát és támogatását élvezte.

Az intézet két tagozatának tanulmányi rendje, ideje és tananyaga változatlan maradt. A hangsúly továbbra is a lelkészképzésen volt, ennek szellemére utal a teológiai hallgatók — köztük volt Edwart Tagart és James Martineau is — 1823-ban alapított missziói egyesülete, melynek keretében a szép beszédet gyakorolták és a tiszta keresztény vallás igazságait hirdették a közeli falvakban.

A College alapításának 50. évfordulóját 1836. január 24-én Manchesterben ünnepelték meg „hála a múltért és bizalom a jövő iránt“ jegyében.

A lelkészképző tagozat tanára és egyben az intézet igazgatója Charles Wellbeloved (1769—1858) yorki presbiteriánus lelkész, kiváló teológus, aki 37 éven át volt a teológiai tárgyak előadója. Oktató és nevelői munkájával, valamint tudományos tevékenységével megalapozta az intézet fejlődését és hírnevét. Közeli munkatársa volt John Kenrick (1782—1877) presbiteriánus lelkész-tanár, aki a klasszikus tárgyakat, történelmet és angol irodalmat 30 évig tanította. J. Martineau szerint „a legbölcsebb ember, akit valaha ismert“; Alexander Gordon az unitáriusok legnagyobb tudósának nevezte. Rövidebb ideig tevékenykedett William Turner, aki matematikát, fizikát, filozófiát és német nyelvet tanított; utóda 1839-ig William Hincks presbiteriánus lelkész.

Az intézetben 1803-tól 1840-ig 235 hallgató tanult, közülük 122 a lelkészi és 113 a világi pályára lépett.

Az intézet további fejlődését befolyásolta az 1828-ban alapított londoni egyetem, ahol vallás- és osztálykülönbség nélkül bárki tanulhatott. 1836-ban az egyetem megkapta azt a jogot is, hogy a teológia kivételével tudományos fokozatot adhasson, vallási feltétel nélkül, a bölcsélet, jog-

és orvostudomány köréből. 1840-ben a Manchester College engedélyt nyert arra, hogy hallgatóit tudományos fokozat megszerzése végett a londoni egyetemre küldhesse.

A világi pályákra és tudományos fokozatok megszerzésére készülő ifjak jobb felkészítése érdekében érkezettnek látszott az idő, hogy az intézet kapcsolatot létesítsen valamelyik skót vagy londoni egyetemmel, de felvetődött a Manchesterbe való visszatérés gondolata is. Az intézet helyének megváltoztatását siettetette a tanárutánpótlás kérdése is. C. Wellbeloved és J. Kenrick 1839-ben nyugalomba vonultak, W. Hincks pedig állásáról lemondott. Yorkban nem találtak alkalmas tanárokat az eltávozók helyének betöltésére. Egyetlen megoldás mutatkozott: az intézet helyét újból megváltoztatni. Két számbajöhető hely között kellett választani: London és Manchester. Az intézeti tanács 1839. december 19—20. napjain tartott gyűlésen Manchester mellett döntött. A határozat egyik érve az volt, hogy a lelkészi pályára készülők a manchesteri és környékén levő disszenter egyházközösségekben megfelelő gyakorlatot tudnak szerezni.

5. *A Manchester New College második manchesteri időszaka, 1840—1853*

1840-ben az akadémiát visszahelyezték alapítási helyére; ekkor jött általános használatba a „Manchester New College“ elnevezés.

Az intézet manchesteri működéséhez nagy reményeket fűztek, tekintettel a rendelkezésre álló anyagi alapra, a nyolc tagú tanszemélyzetre, a londoni egyetemmel való kapcsolatra és a kedvezőnek ítélt manchesteri körülményekre. A város azonban az intézet megalapítása óta lényegesen megváltozott. Népessége rohamosan növekedett: a század elején még 75 000 volt, az 1850-es években már 303 382-re emelkedett. 1847-től a város anglikán püspöki székhely lett. Az 1840—1850-es éveket egyfelől társadalmi nyugtalanság, másfelől a művelődés és társadalmi jólét utáni törekvés jellemzi. Ilyen körülmények között nyitotta meg 1840 októberében a College új tanévét Robert Wallace igazgató.

A teológiai tagozaton három tanár tanított: Robert Wallace (1791—1851), presbiteriánus lelkész, aki a Biblia és rendszeres teológia tárgyait adta elő; 1840-től 1846-ig ő volt az intézet igazgatója is. Állásáról való lemondása után John Kenrick (1846—1850), majd George Vance Smith (1850—1853) töltötték be az igazgatói tisztséget. A másik tanár John Gooch Roberds, manchesteri lelkész, aki a gyakorlati teológia tárgyait, valamint a héber, káld és szír nyelveket tanította. Végül John James Tayler manchesteri lelkész, aki egyháztörténelmet tanított.

Az irodalmi-tudományos tagozaton öt tanár működött: Francis William Newman, aki görög, latin nyelvet és angol grammatikát tanított; lemondása után helyét William Gaskel manchesteri lelkész foglalta el; Robert Finlay matematikát, Montague L. Philipps fizikát és természet-tant, John Kenrick történelmet és angol irodalmat, végül James Martineau liverpooli lelkész, aki filozófiát, etikát és politikai gazdaságtant adott elő.

1840—1853 között az intézet két tagozatán 60 hallgató tanult, akik közül 32 lelkészi és 28 világi pályára készült.

Az intézet második manchesteri időszaka csalódást okozott. A kezdeti elképzelések és remények nem váltak valóra. A város nem bizonyult

megfelelő helynek a hallgatók önképzésére és az intézet zavartalan működésére. Az anyagi források elégtelenek voltak a megnövekedett kiadások fedezésére. A világi hallgatók száma csökkent. Az anyagi helyzet bizonytalansága és a hallgatók számának fokozatos csökkenése miatt több tanár elhagyta az intézetet. A tanári utánpótlás megoldása mind nagyobb nehézségekbe ütközött.

A College helyzetét nehezítette a Presbiteriánus Unio¹² által 1846-ban Londonban alapított „University Hall“ nevű intézet is, melynek célja az volt, hogy otthont biztosítson a londoni egyetemen tanuló diszszenter hallgatóknak és részükre teológiai, etikai és filozófiai előadásokról gondoskodik. Ez az intézet 1849-ben kezdte meg működését és nagy vonzást gyakorolt a Manchester New College világi hallgatóira.

Az intézeti tanács és végrehajtó bizottság már az 1846—1848-as években foglalkozott az intézet válságos helyzetével és jövőjével. Általános volt a vélemény, hogy a College csak mint lelkészképző főiskola tartható fenn, a világi pályára készülők a londoni egyetemen vagy a manchesteri Owen-College-ban tanulhattak. Az intézeti tanács 1852. december 8-án tartott gyűlésen, a fővárosban való tanulás előnyére való hivatkozással, elhatározta a Manchester New College áthelyezését Londonba.

Az észak-angliai unitáriusok közül sokan elégedetlenek voltak az intézeti tanács döntésével, ezért 1854-ben egy középfokú lelkészképző iskolát alapítottak Manchesterben „Home Missionary Board“ néven, mely később „Unitarian Home Missionary College“¹³, majd „Unitarian College Manchester“ néven teológiai főiskolává fejlődött. Amíg a Manchester New College a tudományos lelkészképzést tekintette első feladatának, az újonnan alapított iskola a gyakorlati és missziói lelkészképzésre helyezte a hangsúlyt.

6. Manchester New College londoni szakasza, 1853—1889

Az intézet az University Hall épületében talált elhelyezést, ahol az első londoni tanévet 1853. október 14-én J. J. Tayler igazgató nyitotta meg.

A College életében a londoni szakasz lényeges változásokat jelöl. Ilyen volt mindenekelőtt az, hogy az intézet Londonban már mint lelkészképző főiskola működik. A világi pályákra készülő ifjak a manchesteri Owen College-ban vagy a londoni egyetemen tanulnak, ahol kedvezőbb tanulási feltételeket találtak. A tanulmányi időt öt évről hatra emelték. Az 1—3 év bevezető és előkészítő tanfolyam volt, melynek tárgyait, a logikán, etikán és a héber nyelven kívül, a londoni egyetemen tanulták. A 4—6. év a kimondott lelkészképző tanfolyam volt, melynek tárgyai: Ó- és Újszövetség, hittan, erkölcsstan, vallásfilozófia, keresztény teológia története, filozófia, egyháztörténelem, gyakorlati teológia, valamint héber, görög és latin nyelv. Az intézet kapcsolatot létesített a londoni egyetemmel, ennek alapján a hallgatók egyes tárgyakat az University College-ban tanulták és ott is vizsgáltak.

1853—1858 között feszültséget és vitát idézett elő James Martineau tanári alkalmazásának kérdése. Martineau 1840-től 1853-ig filozófiát, etikát és gazdaságtant tanított az intézetben. A College a teológiai tárgyak tanítására Londonban csak két tanárt — J. J. Tayler és G. V. Smith — alkalmazott. Anyagiak hiánya és személyi okok miatt J. Martineau nem kapott megbízást. Tisztelői azonban pénzalapot gyűjtöttek össze, lehetővé téve a nagy teológus alkalmazását 1854—1858 között a filozófiai tár-

gyak előadására. 1856-ban G. V. Smith lemondásával lehetőség nyílt J. Martineau helyzetének rendezésére.

Az intézet végrehajtó bizottsága 1858-ban a teológiai tárgyak tanításával J. J. Taylert és J. Martineau-t bízta meg. A határozatot azonban az unitarizmus konzervatív képviselői megfellebbezték, mivel idegenkedtek J. Martineau szabadelvűségétől és miszticizmusától, s radikális szellemétől féltették a lelkészképzést. Az intézeti tanács 1858. április 16-án a Manchesterben tartott gyűlésén elutasította a fellebbezést, bizalmát nyilvánítva Martineau iránt, tanári alkalmazását megerősítette.

A Manchester New College két tanárral kezdte meg működését Londonban. Az egyik John James Tayler (1797—1869) volt, aki a rendszeres es gyakorlati teológia tárgyait, valamint egyháztörténelmet tanított. 1853-tól haláláig az intézet igazgatói tisztségét is betöltötte. J. Martineau-val együtt döntő befolyást gyakorolt a College szellemi életére és a lelkésznevelésre. A másik tanár George Vance Smith volt, aki biblíka teológiát és héber nyelvet tanított 1856-ig, amikor állásáról lemondott. Helyét James Martineau (1805—1900) töltötte be, az intézet leghíresebb tanára, aki 1858-tól hittant, logikát, filozófiát, etikát és vallásfilozófiát tanított. J. J. Tayler halála után igazgatónak választották meg, mely tisztséget 1885-ig töltötte be.

J. J. Tayler tárgyait James Drummond (1835—1918) vette át, akit 1885-ben igazgatónak is választottak. 1875-ben, J. Martineau didaktikai munkájának könnyítése végett, Charles Barnes Upton-t alkalmazták a logika és filozófia tanítására, 1885 után pedig J. Martineau többi tárgyait is átvette. A tanszemélyzet még kiegészült Joseph Estlin Carpenterrel (Oszötvetség, egyháztörténelem és összehasonlító vallástudomány) és Russel Martineau-val (héber nyelv és irodalom).

1853—1889 között az intézetben 115 hallgató tanult és készült a lelkészi szolgálatra. A hallgatók névjegyzékéből a világi hallgatók hiányoznak.

Jelentős esemény volt az intézet történetében az erdélyi unitárius egyházzal 1860-ban létesített kapcsolat, mely lehetővé tette, hogy az itteni lelkész- és tanárjelöltek a Manchester New College-ban tovább tanulhassanak.

1876-ban módosították az intézet szabályzatát, hogy lehetővé tegyék a lelkészi pályára készülő leányhallgatók felvételét. A Manchester New College az első teológiai intézet Angliában, mely engedélyezte a nők számára a lelkészképzést. Gertrude von Petzold volt az első, aki 1904-ben lelkészképesítést szerzett.

1885-ben J. Martineau 45 évi tanári szolgálat után nyugalomba vonult. Az intézeti tanács köszönetet mondott neki „a hithűségért és méltóságért, mellyel megőrizte az intézet alapelvét, a szabad tanulást és szabad tanítást“. Egyben a tanács elnökének is megválasztották.

1886 januárjában, az intézet alapításának 100. évfordulóját ünnepelték meg Manchesterben.

Az intézet minőségi kiválóságát emeli ki 1881-ben Felméri Lajos kolozsvári egyetemi tanár: „E dissenter teol. Collegium vizsgálati mértékénél fogva merőben kiválik a hasonnemű anglikán intézetek közül s ennél fogva azokkal összemérni egyáltalán nem lehet. Az a magasabb teológiai műveltség, melyet a Manchester New Collegiumban a dissenter jelöltek elsajátítanak, az angol egyházi papok között valóságos ritkaság. Az ang-

likán papnevelő intézetekben a liturgikára és dogmatikára esik a fő súly, emitt a filozófiára és a vallástudományra [...] Jelen voltam ez intézetben egy pár előadáson. A vallásbölcseletből a nagyhírű dr. Martineau fejtegette a vallásos világnézettel kapcsolatos problémákat olyan filozófiai mélységgel s egyszersmind oly világos nyelvezettel, mintha egyszerre Platon és Kant beszéltek volna¹⁴.

Az intézet londoni működéséhez fűzött remények a szép eredmények ellenére sem valósultak meg. Az egyetemmel és az University Hall-lal való kapcsolata nem bizonyult eredményesnek. A College elszigetelődött a fővárosban. Sokan látták, hogy London nem megfelelő hely az intézet számára. Felvetődött a gondolat, hogy az intézetet Cambridge-be vagy Oxfordban kellene áthelyezni. Az intézeti tanács 1879-ben egyelőre a Londonban maradás mellett döntött. 1886 után azonban a kérdés újból előkerült, és nagy harc indult meg az unitáriusok között, hogy az intézetet Londonban hagyják-e vagy Oxfordba, ill. Cambridge-be vigyék át. A döntés elhúzódott, mivel J. Martineau, híveivel együtt nyíltan ellenezte az Oxfordba való költözést. Attól tartott, hogy a College az egyetemi városban elszigetelődik, mivel a konzervatív szellemű egyetemmel nem tud kapcsolatot teremteni, s tekintettel arra, hogy Oxfordban és környékén alig van unitárius egyházközség, ahol a hallgatók gyakorolhatnának, ez is károsan fogja a lelkésznevelést befolyásolni. Az Oxfordba való költözés eszméje mégis vonzó volt az unitáriusok többsége előtt, mivel Wyclif-től kezdve, Pusey, Newman, Wesley-ig Oxford azoknak a szellemi mozgalmaknak volt a bölcsője, melyek Anglia szellemi és vallásos életét meglevenítették. Az intézeti tanács végülis 1888. június 28-án elhatározta a College áthelyezését Oxfordba. Az 1889. január 24-i ülésén ezt a határozatot újból megerősítette.¹⁵ A Manchester New College 1889. júniusában, 36 év után, vett búcsút Londontól.

7. A Manchester New College oxfordi szakasza, 1889— napjainkig

~ Az új tanévet a College 1889. október 25-én kezdte meg egy ideiglenesen bérelt épületben.¹⁶ James Drummond igazgató, az alkalomnak megfelelően „Old principles and new hopes“ — Régi alapelvek és új remények-ről tartotta megnyitó beszédét.

Az intézet és az unitárius egyház legfőbb gondja volt, hogy megfelelő épületről gondoskodjanak. Széleskörű akciót indítottak az építés pénzalapjának megteremtésére. Egyházközségek, intézmények, az intézet pártfogóinak adományaiból a szükséges összeg rövid időn belül összegyűlt. Az angol unitarizmus történetében páratlanul áll ez a nagyméretű áldozatkészség!

Az épület tervrajzát Thomas Worthington manchesteri építész készítette el. Az alapkövet, melyre a College jelszavát — Libertas, Veritas, Pietas — vésték, 1891 őszén helyezték el. Az ünnepély keretében tartott beszédében Robert Darbishire, az intézet képviselője ezeket mondta: „Nem a változás szeretete miatt jöttünk Oxfordba. Mi itt szélesebbkörű tudást és mélyebb kapcsolatot keresünk a tudomány és a vallás képviselőivel“.

A College Oxfordhoz méltó, impozáns épülete, templommal és könyvtárral¹⁷ együtt 1893-ban, díszterme, az „Arlosh Hall“¹⁸ 1919-ben készült el. A hallgatók internátusa, az igazgató és a felügyelő tanár lakása céljára az intézet új épülete mellett négy házat vásároltak és ren-

dezték be. Az új épület, mely mintegy 60 000 fontsterlingbe került, az intézet történetének kiemelkedő megvalósítása. A legmerészebb várakozásokat felülmulta, és optimális tanítási és tanulási lehetőséget biztosított.

Az épület felavatása 1893. október 18—19. napjain, a tanév megnyitása alkalmával történt. Az ünnepélyen megjelent és az istentiszteleten prédikált James Martineau, kifejezésre juttatva jelenlétével, hogy kibékült az intézet áthelyezésével. Az épület felavatása után az intézetet „Manchester College Oxford” néven nevezték.

Az intézet új otthonában nagy lendülettel és reményekkel kezdte meg és végzi munkáját. Története napjainkig, a két világháború és következményei által kiváltott nehézségek ellenére is, fejlődést mutat. Tanítói és tudományos munkásságával elfoglalta helyét Oxford főiskolái között és kivívta az egyetem elismerését és megbecsülését. Erről tanúszkodnak a tanárok és az intézet többrendbeli kitüntetései. Így pl. James Martineau-nak 1888-ban tiszteletbeli doktori címet adományoztak; James Drummond igazgatót az egyetem tagjává választották; Joseph Estlin Carpenter 1923-ban teológiai doktori címet kapott és a teológiai fakultás tanácsának tagjává választották; Lawrence Pearsall Jacks igazgató a tanárképző bizottság tagja lett. Az intézet újszövetségi és filozófiai előadásait bevették az egyetemi előadások jegyzékébe. Híres egyetemi tanárok vállalták a Manchester College felügyelői és tanácsadói tisztségét, mint Max Müller, Edward Caird, Gilbert Murray. Az intézet hírnevét erősítették a Hibbert Trust alapítvány támogatásával rendezett előadássorozatok¹⁹, melyeknek keretében ismert teológusok és tudósok tartottak előadásokat.

1924—1931 években a lelkészképzés mellett az intézet felújítva a régi gyakorlatot, újból világi hallgatókat is vett fel a pedagógia és szociológia szakra, 1965-től pedig tudományos fokozatok megnyerésére és szakképesítő vizsgára készít elő.

1936-ban megünnepelték az intézet fennállásának 150. évfordulóját.

A Manchester College-ban nemcsak angolok tanultak, hanem az Egyesült Államokból, Indiából, Erdélyből, Németországból, Japánból, Hollandiából, Csehszlovákiából és más országokból jött hallgatók, lelkészjelöltek is részesültek lelkészképzésben, ill. továbbképzésben.

A Manchester College szoros kapcsolatot tartott fenn az angol unitárius egyházzal és az Unitárius Világszövetséggel (IARF). Támogatja a különböző unitárius és tudományos társulatokat, mint az intézet vén-diákjainak egyesületét — Old Students Association —; segíti az ennek kiadásában megjelenő „Faith and Freedom” (Hit és Szabadság) teológiai folyóiratot, az „Egyházi Zenetársulatot” — Church Music Association —. Hasonlóképpen patronálja a Sir Alister Hardy által alapított és a College épületében működő „Vallásos Tapasztalat Kutató Intézetét” — Religious Experience Research Unit —. Kapcsolatot tart fenn az európai és amerikai unitárius és szabadelvű protestáns teológiai főiskolákkal.

Tantestülete kezdetben a Londonból jött három tanárból állott. J. Drummond, az Újszövetség és a rendszeres teológia előadója; J. E. Carpenter az Ó- és Újszövetség, valamint az összehasonlító vallástudomány tanára 1923-ig; az intézet igazgatója volt 1906-tól 1915-ig; Charles Barnes Upton a bölcséleti tárgyak előadója 1903-ig. Később a sükségnek megfelelően új tagokkal egészült ki, akik közül kiemeljük a következőket. Lawrence Pearsall Jacks (filozófia) 1915-től 1931-ig az intézet igazgatója;

James Edwin Odgers (egyház történelem), William Edward Addis (Ószövetség és héber nyelv), D. C. Simpson (Ószövetség és héber nyelv), Henry Gow (Újszövetség és görög nyelv), J. Cyril Flower (vallásfilozófia és valláslélektan), Raymond V. Holt (egyház történelem), Lancelot Austin Garrard (Újszövetség és görög), John Herbert McLachlan (egyház történelem).

A Manchester College jelenlegi tantestülete:

Anthony John Cross és Dudley E. Richards a teológiai tárgyak előadói; a világi hallgatók tanárai: Mrs Gilliam M. F. Carey, Mrs Ann McD Mann (angol irodalom), Barbara L. Smith és Mrs Frances Walsh (történelem), Brendan McLaughlin (filozófia), Marianne Lee (társadalomtudomány) és Michael J. Hill (zene).

Az intézet igazgatói az oxfordi szakasztól napjainkig:

James Drummond: 1885—1906

Joseph Estlin Carpenter: 1906—1915

Lawrence Pearsall Jacks: 1915—1931

John Henry Weatherall: 1931—1938

Robert Nicol Cross: 1938—1949

Herbert John McLachlan: 1949—1951

Sidney Spencer: 1951—1956

Lancelot Austin Garrard: 1956—1965

Henry Lismer Short: 1965—1972

Bruce Findlow: 1974—1984

Anthony John Cross: 1985 —

Az intézethez 200 éves története folyamán sok kiemelkedő személyiség kapcsolódott. Ezek közül sok ma is elismert teológus, tudós, író, mind az unitárius egyházban, mind a tudomány világában. Ilyenek voltak pl. J. Priestley, J. Martineau, J. Paget, J. E. Carpenter, R. V. Holt, L. A. Garrard, H. J. McLachlan.

A Manchester College 200 éves történetében az angol unitarizmus küzdelmes múltja tükröződik. Nehéz volt a kezdet, megpróbáltatásokkal teljes a folytatás, de mindvégig megmaradt a tiszta jézusi kereszténység, a szabad gondolkodás és széleskörű teológiai műveltséget nyújtó teológiai főiskollának.

A harmadik évszázadba lépett intézetnek feladata ma sem lehet más, mint volt a múltban: lelkészképzés, a teológia tudományos művelése és az unitárius egyház tudat mélyítése. Emellett, szellemi örökségének megfelelően, törekednie kell továbbra is erősíteni kapcsolatát az oxfordi egyetem teológiai fakultásával, valamint a nemzetközi unitárius és szabadelvű protestáns teológiai intézetekkel. Mindez emberszolgálatot jelent az „Igazság, Szabadság és Vallás“ szellemében.

8. A Manchester College kapcsolata az erdélyi unitárius egyházzal

I. Az angol unitáriusok érintkezése az erdélyi unitárius egyházzal a 19. század első felében kezdődik. W. J. Fox és R. B. Aspland angol unitárius lelkészekről 1821-ben *Unitariorum in Anglia Fidei, Historiae et Status praesentis brevis Expositio*²⁰ (Az Angliában élő unitáriusok vallásának, történetének és jelen állapotának rövid előadása) c. füzet érkezett a kolozsvári unitárius főiskola teológiai tanára [Sylvester György] címére, aki a fontos küldeményt átadta egyházi főhatóságának. A Konzisztórium (a mai Egyházi Képviselő Tanács) nem akarván „a levelezés Istentől adott ez alkalmát elmulasztani,“ rövid ismertetést készítettett Syl-

vester György által egyházunk történetéről, hitelveiről, szertartásairól, szervezeti formájáról és oktatásügyéről. A válasziratot *Epistola ad Unitarios in Anglia missa* (Az Angliában élő unitáriusokhoz küldött levél) ismeretlen okból csak 1825. június 17-én küldték el²¹ W. J. Fox lelkésznek, akitől október 17-i keltezéssel már válasz is érkezett. Ebből kiténik, hogy Sylvester György tudósítása „nagy örömet okozott az összes angol unitáriusoknak”²². Ez volt az első hivatalos érintkezés a két egyház között, mely a század második felében John Paget által vált rendszeressé.

Paget János²³ (1808—1892) régi unitárius családból származott. Tanulmányait a York-ban székelő Manchester New College-ban kezdte meg és az edinburghi egyetemen végezte be, ahol orvosi diplomát szerzett. Tanulmányait folytatta Párizsban és Olaszországban, ahol megismerkedett br. Bánffy Lászlóné Wesselényi Polixéniával, akivel válása után házasságot kötött. Felesége birtokán, Aranyosgyéresen telepedett le. Az 1848—49-es forradalomban, mint Bem tábornok egyik szárnysegédje vett részt. A világosi fegyverletétel után Angliába menekült, ahonnan csak 1855-ben térhetett vissza.

Amióta Erdélyben letelepedett, Paget szoros kapcsolatot tartott fenn az unitárius egyházzal, ügyei iránt melegen érdeklődött, s élő összekötő kapocs lett a két testvérfelekezet között.

Az 1850-es években az unitárius egyház nehéz küzdelmet folytatott az osztrák abszolutizmus iskolapolitikája²⁴ ellen, mely többek között súlyos anyagi feltételekhez kötötte az iskolák működését. A hívek rendkívüli áldozatkészsége mentette meg az egyházi iskolák létét. Ebben a váltságos helyzetben, Paget felhívására és közbenjárására, az angol unitáriusok 1858-ban az erdélyi unitárius egyház segélyezésére gyűjtést indítottak.²⁵ K. Nagy Elek főgondnok az 1859. május 1-én tartott konzisztórium ülésen örömmel jelentette, hogy „angol hitrokonaink 1231 font sterlinget, 12 shillinget és 4 pennyt küldöttek vallásközönségünk pénz-tára gyarapítására”²⁶.

Az anyagi segítség mellett Pagettól származik az a gondolat is, hogy jó lenne egy-egy unitárius lelkészjelöltet időnként az unitáriusok londoni teológiai intézetébe küldeni továbbtanulás végett. Kriza János közli is ezt a hírt N. Kovács Istvánnal: „Örömmel értesíthetem, hogy Paget úr azt az ajánlatot tevő, hogy ezentúl Londonba akadémisták küldessenek, ottani hitrokonaink ajánlkoztak arra, hogy ifjainkat koszttal és szállással ellátják”²⁷.

A Paget által felkeltett érdeklődésnek tudható be, hogy az angol unitárius egyház 1858-ban titkárát, Edward Tagart lelkészt, a Manchester New College gondnokát küldte Erdélybe azzal a feladattal, hogy személyesen győződjék meg az unitárius egyház helyzetéről és a további támogatás iránt mondjon véleményt.

E. Tagart, Lucy leányával, szeptember 15-én érkezett Kolozsvárra, ahol egykori Manchester New College-i tanuló társa, Paget fogadta. Ittléte alkalmával meglátogatta a kolozsvári és tordai iskolát és egyház-községet. Részt vett a Konzisztórium 1858. szeptember 19-i ülésén, ahol tiszteletbeli egyházi tanácsosnak választották. Ez alkalommal tartott beszédében ezeket mondja: „Azon nemes törekvés és nagylelkű áldozat, melyeket önök tettek, hogy az osztrák kormány kívánalmainak eleget tessenek, hogy állásukat és függetlenségüket megvédhessék, a mi legnagyobb bámulatunkat és tiszteletünket keltették fel. Ösztönözöttem bará-

tunk, Paget úr előterjesztése által, ki szerencsére önök közt lakik, egy összeget gyűjtöttünk, melyre nézve kérjük Önöket, fogadják el azt, mint mély rokonérzelmünk bizonyítékát, s mint gyarapítását azon eszköznek, mellyel függetlenségüket fenntarthatják. Reméljük, hogy társadalmi erejük és befolyásuk ezáltal is gyarapszik, s hogy így képesek lesznek azon szent elvek terjesztésére, melyeket angol és amerikai hitrokonainkkal valának.²⁸

E. Tagart 1858. szeptember 20-án az angol unitárius egyház központjához intézett levelében, Paget ösztönzésére azt írja: „A lelkeszségre készülő erdélyi magyar ifjak számára a londoni egyetemnél olyan alapítvány tétessék, mely által legalább egy pár ifjúnak ottani tanulhatására alkalom nyíljk²⁹.

E. Tagart szeptember 23-án indult vissza. Drezdából október 1-ről keltezett, az egyháza központjához küldött levelében ezt írta: „Utazásom Kolozsvárt általában a legjobb eredménnyel járt [...] Az idő nagyobb részét arra fordítottam, hogy az unitáriusokkal, tanáraikkal, templomaikkal, iskoláikkal megismerkedjem³⁰. Sajnos útközben, október 12-én Brüsszelben meghalt, s így látogatásáról nem tehetett jelentést. Éppen ezért 1859. tavaszán az angol unitárius egyház, Alfred Steinthal liverpooli lelkész küldte Erdélybe a Tagartéhoz hasonló megbizatással. Az 1859 május 1-i konzisztórium gyűlésén tartott beszédében hangsúlyozza, hogy az angol unitáriusok hitrokoni érzelmekkel viseltetnek az erdélyi unitáriusok iránt, és a Tagart által megkezdett érintkezést fenn akarják tartani. Ennek érdekében nemcsak könyveket küldenek, hanem arról is intézkednek, hogy egy olyan alapítványt létesítsenek, melynek segítségével az erdélyiek koronként ifjakat küldhetnek Londonba továbbtanulás végett.³¹

A. Steinthal Kolozsvárról Tordára, Aranyosszékre, végül Székelykeresztúrra utazott Nagy Lajos esperes-tanár kíséretében. Szándéka az volt, hogy az egész Székelyföldet bejárja, de két hét után, útját félbeszakítva, visszatért Angliába³².

Az angol unitárius egyház 1859. június 15-én Londonban tartott közgyűlése, melyen részt vettek Ferencz József és Buzogány Áron akadémikák is, tárgyalta A. Steinthal jelentését az erdélyi unitárius egyház helyzetéről.³³ A. Steinthal felszólalásában a következőket mondta:

„A titkár úrhoz beadott jelentésemben bővebben kifejtettem, hogy az a terv, melyet Paget barátunk pendített meg, s amelyet néhai boldog emlékezetű Tagart barátunk oly mélyen ajánlott, ti., hogy egy-egy erdélyi unitárius lelkész- vagy tanárjelöltet koronként látnánk el magunk költségén itteni akadémiánkon: ez a terv az erdélyi unitáriusokra nézve nagy fontosságú lenne. Tapasztalásból merített meggyőződés, hogy ily módon lendületet nyerne az ottani lelkésznevelés ügye, s könnyítették az emelkedettebb gondolkodásmódra jutás lelkészeik között. Eddig az volt ottan a szokás, hogy kolozsvári lelkésznevelői intézetükből ifjakat küldtek koronként a németországi egyetemekre, minek kétségen kívül nagy és nyilvánvaló eredményei voltak. Mindazonáltal még a német egyetemeken sem otthonos a mi nézeteinkkel egyező az az egyenes s tartózkodás nélküli vélemény nyilvánítás, melyet mi élvezünk; mert noha majd minden német egyetemen hangzanak az unitárius eszmék, s a német szöszékeken szintén ismertek a mi hitelveink, ámde más színek alatt s teljességgel nem az unitarizmus nyílt zászlója alatt, mely nevet több tekintetből nem kívánják magukra venni s gyakran takargatva, nem a nyílt

és bátor meggyőződés hangján közlik azt, mi lelkükben él. Ezt az igaz egyezséget a meggyőződés mélységével s ebből folyó nézetek nyilvánításával összhangban csak itt nálunk, Amerikában és Erdélyben találjuk“.³⁴

A közgyűlés elhatározta, hogy alapítványt létesít erdélyi unitárius lelkész- vagy tanárjelöltek számára, hogy tanulmányaikat a Manchester New College-ban ill. a londoni egyetemen folytathassák.³⁵ A szükséges pénzüsszeget mindjárt fel is ajánlotta Ferencz József és Buzogány Áron akadémistáknak, hogy Londonban tovább tanulhassanak, de ők nem fogadhatták el, mert haza kellett menniök, hogy szeptemberben elfoglalják tanári állásukat a főiskolánál³⁶.

A Főtanács 1859. augusztus 28-án tartott gyűlésén köszönetet mondott az angol unitáriusok nemes áldozatáért, s egyben elhatározta az angol nyelvnek nem kötelező tárgyként való tanítását a főiskolán, mint „szükséges kulcsot vallásunkat érdeklő eszmeforrásokhoz“.

Az angol unitárius egyház 1860. május 30-i közgyűlésén a végrehajtó bizottság az erdélyi unitárius egyház megsegítésével kapcsolatban ezeket jelenti: „A bizottság személyesen is tárgyalt ebben az ügyben Paget János úrral, s megkérdezte tőle: milyen módon tehetne leghatásosabb szolgálatot Anglia unitáriussága az erdélyi testvéreknek? Paget úr nagyon érdekes tájékoztatást nyújtott mind a papság, mind a tanárok helyzetéről és kimutatta, hogy ezek nagyon előkelő helyet foglalnak el és nagy tiszteletben részesülnek mind a protestánsok, mind a katolikusok részéről, körülbelül olyan értelemben, mint a mi országunkban. Továbbá kijelentette, hogy a befolyásuk még nagyobb lenne, ha a közoktatás terén magasabb színvonalat érhetnének el. Mind a lelkészi, mind pedig a világi elem, különösen, akik tanári állásra pályáznak, rá vannak utalva, hogy magasabb rendű kiképzésben részesüljenek, mint amit ott-hon megszerezhetnek. Ezt annyival inkább hangsúlyozza, mert az erdélyi tanulók szegénységük miatt nem igen látogathatják a külföldi egyetemeiket.“

„Paget úr befejezésül annak is kifejezést adott, hogy rendkívüli nagy haszon származna reájuk abból, ha a tanulók átjöhetnének Angliába, s itt részesülnének nemcsak tudományos, teológiai és irodalmi kiképzésben, hanem alkalmat nyernének arra is, hogy megismerkedjenek országunk szabad intézményeinek gyakorlati munkásságával, így jutván azon előnyökhöz, amelyek egyenes vagy közvetett úton származnak azok részére, akik élvezhetik a gondolkodás és a szólás szabadságát. Továbbá azt is elmondta, hogy az erdélyi unitáriusok szívesen hajlandók volnának hozzájárulni ahhoz, hogy a tehetségesebb és jelesebb tanulók Angliában hosszabb időt tölthessenek el tanulmányaikkal, de szegénységük és a közelebbi esztendőik lesújtó körülményei annyira elszegényítették őket, hogy angol segítség nélkül e célra szükséges összeget nem tudnák előteremteni.“³⁷ A közgyűlés figyelmbe véve azt a kiváló benyomást, amelyet a két erdélyi ifjú [Ferencz József és Buzogány Áron] gyakorolt intelligenciájával, tájékozottságával és vallásos buzgóságával, akik az utóbbi évi gyűlésen jelen voltak, kifejezve óhaját, hogy milyen jó volna megvalósítani Paget János ajánlatát, s bízva az angol unitáriusok áldozatkészségében, elhatározta, hogy azonnal tétessék intézkedés egy erdélyi nevelési alap gyűjtésére³⁸.

Közgyűlés után a végrehajtó bizottság levelet kapott Paget Jánostól, aki ezeket írja:

„Haza érkezésem után a Consistorium elé terjesztettem az ügyet, mely rögtön kinevezett egy bizottságot Kriza, Buzogány és Ferencz urakból, hogy vizsgálják meg, miképpen lehetne kieszközölni, hogy 1—2 unitárius ifjú Angliába menjen. Ezek az urak a bizottság levelének kézhezvétele után azonnal felkerestek engem és a következőkről értesítettek: a Consistorium elhatározta, hogy ebben az évben tanulót küld Londonba, ha számíthat arra, hogy részint saját gyűjtésükből, részint egy kis alapból évi 500 frt-ot fognak adni. A Consistorium a Főtanács határozata nélkül ennél többet nem ígérhet, annál kevésbé, mert pénzforrásai nagyon korlátozottak [...] Egyben reméli, hogy vagy magángyűjtésből vagy más úton össze fognak hozni hasonló (500 frt) összeget egy másik tanuló részére. Ha az angol unitáriusok biztosítani tudják évenként ugyanezt az összeget (50 font sterling) mindenik tanuló részére, azt hiszem ez a terv sikerülni fog [...]“³⁹

„Ezen ifjak tanulmánya természetesen főképpen teológia lenne, de emellett azt tanácsoltam Kriza úrnak s a Consistoriumnak, akik örömmel hozzájárultak, hogy mindenik tanulónak ajánlani kellene, hogy válasszon egy csoportot a világi tudományok közül is, pl. geológiát, kémiát, zoológiát, mechanikát vagy ami inkább tetszik, hogy ezekben is kellő tájékozást szerezzen a teológiai tudományok mellett. Ezt azért ajánlom, mert én jól ismerem az itteni viszonyok alapján, hogy mely tárgyak tanulmányozása volna legkívánatosabb.“³⁹

R. B. Aspland, az angol unitárius egyház titkára, megküldötte Pagetnek a közgyűlés határozatát, aki azt továbbította a Konzisztóriumhoz, hogy évi 50 font sterling alapítvány rendelkezésre áll egy Londonba küldendő lelkészjelölt számára, akit már október elejére várnak. A Konzisztórium J. Paget útján köszönetét fejezte ki az angol unitárius egyháznak az alapítványért s egyben értesítette, hogy az 1860—1862 évekre Simén Domokos lelkészjelöltet küldi ki.⁴⁰

Az egyház nagy gondot fordított a Manchester College-ba küldendő lelkészjelölt kiválasztására. Az ösztöndíjra alkalmasnak vélt ifjút a püspök és a főiskola tanárainak javaslata alapján a Konzisztórium ill. a Főtanács jelölte ki. 1881-től ez az eljárás annyival módosult, hogy a jelöltnek a teológiai tárgyakból vizsgát kellett tennie. Az ösztöndíjat 2—3 évre lehetett igénybe venni. Az akadémia évi költségei mintegy 100 font sterlinget tettek ki, ebből az angol unitárius egyház évi 50 font sterlinget adott. A fennmaradó összeg az akadémiát terhelte, később a Manchester College maga fedezte a hiányzó összeget.

Simén Domokos a Manchester College első erdélyi ösztöndíjasa, 1860. szeptember 29-én érkezett meg Londonba. Amint életiratában írja „A társulat derék titkára, R. Brook Aspland minden kitelhető szíveséggel fogadott. Ő szervezte a szállást is; ő vezette el a tanárokhoz is, akik szintén igen szívesen fogadtak. E hó [október] 14-én a tanév beállván, felmentem az intézetbe. S minthogy a theol. cursus mellett még physicat is óhajtottam hallgatni, erre beirattam magamat az egyetemre.“⁴¹ Paget eszméje valóra vált, a Manchester New College és az erdélyi unitárius egyház közötti kapcsolat létrejött. Eszerint helyesbítésre szorult dr. Gál Kelemennek az az állítása, hogy Jakab József akadémia volt az első, aki 1848 tavaszán Németországból átmenve Londonba, az ottani unitárius lelkésznevelő intézetben tanult 2—3 hónapig.⁴² 1848-ban ugyanis az egyetlen angol unitárius lelkésznevelő intézet — Manchester New College —

Yorkban működött, ennek nyilvántartásában pedig 1860-ig erdélyi hallgató nem szerepel.

II. A „Manchester College alapítvány“ jelentősen hozzájárult az erdélyi unitárius lelkésznevelés fejlődéséhez. 1847-ig a lelkészképzés a kolozsvári főiskola filozófiai tanfolyama keretében történt. Ennek tanulmányi rendje inkább a klasszikus műveltség célját, mint a lelkésznevelést szolgálta, mely csak a hittanra, egyháztörténelemre, homiletikára és a szónoklati gyakorlatra korlátozódott. Az önálló lelkészképzés a 19. század második felében indult fejlődésnek. Alapját az 1845. évi homoródalmási zsinat elvi határozata képezte, mely kimondta az önálló lelkészképző tanfolyam szervezését. Ezt a határozatot az 1847. évi Főtanács léptette életbe. A teológiai tanfolyam eszerint a filozófiai kurzus elvégzése után következik és két évig tart. Tárgyai: ó- és újszövetségi bevezetés és magyarázat, bibliai régiségtan, hittan, szimbolika teológia, enciklopédia, egyháztörténelem, egyházjog, lelkipásztori gondozástan, liturgia, katekétika, homiletika és szónoklati gyakorlat.

A Főtanács két tanár működését tartotta kívánatosnak a tanfolyamon, azonban anyagi fedezet hiánya miatt csak egy tanárt tudtak alkalmazni Kriza János személyében, aki egyben tanított a filozófiai tanfolyamon és az egyházközség lelkésze is volt. A két tanár alkalmazása csak kívánság maradt, s csupán olyan formában valósult meg, hogy a tanfolyamon a főiskola tanárai és a kolozsvári egyházközség lelkészei kisegítőként működtek.

1859-ben a kolozsvári zsinat a két éves teológiai tanfolyamot, a tárgyak célszerű tanítása érdekében, három évre, az 1889. évi székelykeresztúri zsinat pedig négy évre emelte fel.

A 19. század második felében, a Manchester New College magas színvonalú lelkészképzésével szemben az erdélyi unitárius egyház lelkésznevelése sok kívánnivalót hagyott maga után. Erre a különbségre utalnak Buzogány Áron és Ferencz József akadémiták, amikor 1859. júliusában a Manchester New College hallgatóinak vizsgáján kénytelenek megállapítani, hogy „mennyivel több tudományt, érettséget, lelkészi s általános műveltséget mutattak fel az előttünk megvizsgált unitárius papnövendékek annál, amennyit a mi papnövendékeink szoktak rendszeren felmutatni.“⁴³ Simén Domokos is elismeri ezt a tényt: „Midőn egy kissé a tudományok terén már széttekinthettem, láttam át, hogy milyen keveset tudok“⁴⁴.

Az erdélyi unitárius lelkésznevelés elégtelenségére lehet következtetni J. J. Taylernek 1861-ben Székely Mózes főjegyzőhöz intézett leveléből is: „Hogy tanulmányainkat eredményesen kezdhessük meg, arra szükséges, hogy az önök ifjai magukkal hozzák a következőket: pontos ismeretét legalább nyelvünk alapjainak és az elemi matematikának, továbbá a latin nyelvnek és irodalomnak [...], valamint a görögnek egy új, ennél is alaposabb tudását. Ezen az alapon, ha egyszer alaposak, az összes magasabb tudományok biztosan építhetők fel“⁴⁵.

Az erdélyi unitárius egyház a Manchester New College-al való kapcsolattól a teológia és tudomány hatékonyabb művelését, a lelkésznevelés és főiskola színvonalának emelését, valamint a hitrokoni érintkezés erősítését várta. Ez jut kifejezésre Székely Mózes főjegyzőnek 1861-ben J. J. Taylerhez intézett levelében is: „Ez az élő összeköttetés, ha szabad így hívnom, mely már a mi három honfitársunk által megkezdett, akik

Angliát nem régen meglátogatták, mindannyiunk buzgó segítségére számíthat a jövőre nézve; különösen azért, mert a meggyőződésünk, hogy ez a legnagyobb erőt, becsületet és hasznosságot fogja eredményezni a mi keresztény közösségünkre általában és Erdélyre nézve különösképpen, hogy ha időről időre mi olyan fiatal embereket fogunk önkéntől visszakapni, akik az önök nyelvében és irodalmában otthonosak, az unitárius hitelvek szellemébe pedig belemélyedtek, valamint a tudományok más ágában is műveltek.⁴⁶

Kriza János püspök Simén Domokosnak küldött levelében hasonló felfogást vall: „Zsinatunk legérdekesebb tárgyát képezte az angol atyfiakkal szőtt testvéri viszony legközelebbi tényeinek körülményes elterjesztése, főleg a londoni akadémián s theologiai szemináriumban tanulhatásra, helyre tett angolhoni unitárius alapítványnak ismertetése, mi egész lelkesedést költött fel az összes zsinati gyűlésben, s részünkről azon határozatot eredményezte, hogy mi is erdélyi unitáriusokul egy ily akadémiát alapítunk meg, melyből ezentúl s ha lehet, folyvást egy erdélyi ifjút küldjünk angol hitfeleinkhez, s ezáltal mintegy villanyos láncolatban legyünk velek egybekötve, mint akik a tudományosság s magasabb vallásosság és erkölcsiség szent lelkének teljesebb mértékével vannak megáldva⁴⁷ . . .“

Az erdélyi akadémiták nagyra értékelték a Manchester New College szellemét, melyet a kutatás, vélemény és kritika szabadsága jellemezett. Érdemesnek tartjuk erre vonatkozó nyilatkozataikból az alábbiakat idézni. Simén Domokos 1860-ban Székely Mózes főjegyzőhöz és a Konzisztóriumhoz intézett levelében megállapítja: „Valóban sokat nyertünk mi Erdélyiek az angolok fundatiójában. Itt tanulhat az ember praxist, tanulhat szabad gondolkozást, munkásságot és tanulhat mindent, mi által egyházának és honának hasznára és becsületére válhat.“

„És miután az Erdélyi Unitárius ifjaknak ily szép út nyílt a tanulásra, igen jó volna egy angol nyelv catedrát állítani Kolozsvártn. Ez nem csak az én óhajtam, de sok angoltól hallottam.“⁴⁸

Benczédi Gergely naplójában kiemeli: „A Manchester New College két érdemes tanárának: Tayler és Martineau uraknak szívességét, bölcs utasításait, buzgóságát a kötelelességteljesítésben, tanítási modorukat, bánásmódjukat a tanulókkal — nem vagyok képes eléggé magasztalni [. . .] Itt is, mint az University College-ban, úgy vezetik a tanítást, hogy amit a tanuló tanul, az teljesen vérvé válik. Ő alakítja magának a tudományt, itt csak az elveket adják elé, saját nézetüket hozzácsatolva“⁴⁹.

Boros György lelkes hangon állapítja meg, hogy „nekünk erdélyieknek London sok lelki és szellemi kincset juttatott [. . .], bátorsággal állíthatjuk, hogy e kapcsolatból az iskolákra, az egyház közszellemére csak jótékonyan építő hatás származott.“⁵⁰

A Manchester New College tanárai elismeréssel nyilatkoznak az erdélyi akadémitákról. J. J. Tayler az első erdélyi akadémitáról ezt írja Székely Mózes főjegyzőnek: „Részemről remélem, hogy még mások is az önök ifjai közül, mint Simén, kit mi most igen nagy örömmel vallunk egyik tanítványunknak, vagy mint az a két fiatal ember, Ferencz és Buzogány, kik két évvel ezelőtt tartozkodtak nálunk — fognak még jönni és látogatják a mi egyházközségeinket és iskoláinkat, hogy még jobban megismerjenek minket, kik osztozunk az önök hitében, és hogy visszavigyék magukkal az önök országába, mely oly messze van a mienktől,

azt az új reményt és szilárd erőt, mely szükséges az igazság ügyének előmozdítására⁵¹.

J. Drummond 1879. október 22-én azon a londoni gyűlésen, melyen A. Chalmers és A. Gordon, az angol unitárius egyház kiküldöttei beszámoltak erdélyi útjukról, ezeket mondja: „Már több év óta gyakorlatban van, hogy magyar hitrokonainktól ifjak jönnek hozzánk, kik kiváló képzettséggel térnek vissza hazájukba, kedves benyomásokat s jó emlékeztűnket vive magukkal. Hogy az összeköttetést fenntartsuk . . . annak fontossága mindnyájunk előtt világos kell hogy legyen⁵².

Egyházunk és az akadémiták intézet iránti elismerésének kinyilvánítására jó alkalmat szolgáltatottak egyes ünnepi események. Ilyen volt J. Martineau nyugalombavonulása, akinek tiszteletére a College 1885. június 24-én ünnepélyt rendezett. A Konzisztórium köszöntő levelében kifejezésre juttatja, hogy „A mi minket magyar unitáriusokat Ön iránt kétszeres hálára és tiszteletre indít, az azon nemes rokonszenv, melyet irántunk és ügyünk s legközelebről a Manchester New Collegeban tanult ifjaink iránt minden időben tanúsított. Fogadja ezekért ismételt hálánk és elismerésünk őszinte nyilvánítását⁵³. Az akadémiták is hálával emlékeznek tanítójukra: „Ön nemcsak tanárunk volt, hanem mesterünk is. Tanítása nem veszti hatását; eszméi több és több világosságot vetnek az emberi élet nagy problémáira. Mesterünk volt Ön nekünk, irányadónk és fog is lenni⁵⁴.

Az elismerés kifejezésének egy másik ünnepi alkalmá volt 1893-ban a College új épületének felavatása. Az egyház és az intézet volt erdélyi tanítványai nevében Csifó Salamon árkosi lelkész a következőket mondja: „Egy égi kötelék volt az, mely minket összekötött. A kéz, mely átnyúlt a tengeren, szeretem hinni, Isten által lett megmozdítva. A szívekben, melyek egymáshoz közeledtek, maga Isten lakott, mint a tiszta szeretet [. . .] Itt tanítottak minket, hogy hogyan és kit szeressünk; itt tanítottak, hogy miképp szeressük a tudományt és igazságot; innen vittük magunkkal azt a lelkesedést, mely türelemmel kutatja az isteni világosságot. Célunk közös: Önök itt Angliában s mi országunkban küzdünk az emberi nem jólétéért, az igazság terjesztéséért és a sötétségnek az emberi lélekről és értelemről való eloszlatásáért⁵⁵.

III. A Manchester College-ban tanul erdélyi unitárius lelkész- és tanárjelöltek névjegyzéke: (Zárójelben közöljük az akadémitának az intézetben töltött idejét és fontosabb egyházi tisztségeit).

1. Simén Domokos (1860—1862); teológiai tanár, Keresztény Magvető szerkesztője, főjegyző)
2. Benczédi Gergely (1864—1866); kolozsvári kollégium tanára és igazgatója)
3. Uzoni Fosztó Gábor (1866—1868; kolozsvári lelkész, kollégiumi tanár)
4. Kovács János (1870—1872; kollégiumi tanár, igazgató, KerMagv szerkesztője)
5. Derzsi Károly (1872—1874; lelkész, tordai gimnáziumi tanár)
6. Péterfi Dénes (1874—1876; lelkész, teológiai tanár, KerMagv szerkesztője)
7. Boros György (1877—1879; teológiai tanár, főjegyző, püspök, Unitárius Közlöny szerkesztője)

8. Varga Dénes (1879—1881; tordai gimnáziumi tanár, igazgató)
9. Gál Miklós (1881—1884; lelkész)
10. Csifó Salamon (1886—1889; lelkész, teológiai tanár)
11. Gálfi Lőrincz (1889—1892; teológiai tanár, KerMagv szerkesztője)
12. Józán Miklós (1892—1895; lelkész, püspök)
13. Lőfi Ödön (1895—1898; lelkész)
14. Simonfi Márton (1898—1899; betegség miatt tanulmányait félbehagyta)
15. György János (1903—1905; teológiai tanár)
16. Raffaj Károly (1905—1907; világi pályára lépett)
17. Györfi István (1910—1912; lelkész, teológiai tanár)
18. Kiss Elek (1913—1915; lelkész, teológiai tanár, főjegyző, püspök, KerMagv szerkesztője)
19. Balázs Ferenc (1923—1925; lelkész, író)
20. Jancsi László [Iván László] (1925—1926; lelkész)
21. Varga Béla (1926; teológiai tanár, főjegyző, püspök, egyetemi tanár)
22. Kővári Jakab (1927—1929; lelkész)
23. Fikker János (1929—1931; lelkész, teológiai tanár)
24. Csifó Nagy László (1931—1932; lelkész, előadótanácsos)
25. Kovács Lajos (1932—1934; lelkész, teológiai tanár, főjegyző, püspök, KerMagv szerkesztője)
26. Ferencz József (1934—1935; lelkész, főgondnok, püspök)
27. Erdő János (1935—1937; lelkész, teológiai tanár, főjegyző, KerMagv szerkesztője)
28. Bodor András (1937—1939; kollégiumi tanár, igazgató, egyetemi tanár)

A Manchester College alapítvány fontos fejezetet képez az angol unitáriusokkal való kapcsolatunk történetében. Paget az alapítványtól „elsőrendű tanárok kiképzését s az erdélyi unitárius testület értelmi és erkölcsi értékének magas fokra emelését”⁴⁵⁶ remélte. Ez a remény valóra vált. Kapcsolatunk a Manchester College-al hasznos és eredményes volt, inspiráló és fejlesztő hatást gyakorolt egyházunkra.

Az intézetben tanult akadémiták hozzájárultak egyházunk formálásához a 20. században. Elősegítették a lelkésznevelés fejlődését, a teológia tudományos művelését és az egyháztársadalmi élet megelevenítését. És nem utolsó sorban, odaadással dolgoztak azon, hogy az angol unitáriusokkal való kapcsolat, mely addig inkább a lelkesedés ügye volt, átalakuljon az egymás megismerésén alapuló intézményes viszonyra. Ebben áll a Manchester College erdélyi nevelési alapítványának maradandó értéke és jelentősége.

JEGYZETEK

¹ Az anglikán egyház protestáns szellemű hitvallása, 1552-ben jelent meg először *The Forty-Two Articles* néven. 1562-ben átdolgozták és „39 hitcikkely”-re foglalták össze és adták ki. 1571-ben a parlament kötelezővé tette; 1662-ben kisebb módosításokat eszközöltek rajta.

² Az anglikán egyház liturgiáját tartalmazza. 1549-ben adták ki; 1552- és 1559-ben átdolgozva újra megjelentették; 1662-ben revideálták.

³ Az angol „nonconformist” szótári jelentése: a fennálló egyházi, társadalmi rendhez nem alkalmazkodó, hozzáidomulni nem hajlandó, szakadár. A „dissenter” jelentése: elszakadó, elpártoló, szakadár nézeteket valló. A „nonconformist és dissenter” átvitt értelemben az anglikán egyháztól elszakadt protestánsokat jelenti.

⁴ Gordon, Alexander: *Heads of English Unitarian History*. London, 1970. 80.; vö. Holt, R. V.: *The Unitarian Contribution to Social Progress in England*. London, 1952. 294.; Bolam, C. G., Goring, J., Short, H. L., Thomas, R.: *The English Presbyterians*. London, 1968. 80.; Wilbur, E. M.: *A History of Unitarianism in Transylvania, England and America*. Boston, 1969. 210.

⁵ Az 1662 évi *Act of Uniformity* törvényt újabb és szigorúbb törvények követték. 1664-ben a *Conventicle Act* börtönnel, ill. száműzetéssel bünteti azokat, akik nonkonformista istentiszteleten vesznek részt; 1665-ben a *Five Mile Act* megtiltja a nonkonformista lelkészeknek, hogy 5 mérföldnél közelebb jöjjenek ahhoz a gyülekezethez, ahol 1662 előtt szolgáltak; 1670-ben felújították a *Conventicle Act* törvényt; 1673-ban a *Test Act* minden közhivatalt betöltő személytől megkövetelte, hogy a királyt az egyház fejének elismerje és anglikán templomban úrvacsorát vegyen. A megtorló rendelkezések következtében mintegy 60 000 nonkonformista szenvedett valamilyen büntetést a 27 év alatt, amíg az *Uniformity Act* érvényben volt. Lásd még: Bolam, Goring, Short, Thomas i.m. 91—92.

⁶ Az *Act of Toleration* az üldöző rendeleteket visszavonta, kivéve a *Corporation- és Test Act* törvényeket.

⁷ Bolam, Goring, Short, Thomas i.m. 219—286 l.

⁸ Lásd: Gordon, A.: i.m. 35; Holt, R. V.: i.m. 243.

⁹ Turner, W.: *The Lives of Eminent Unitarians*. London, 1840. 337.

¹⁰ *Scripture Doctrine of Original Sin*, 1740; *Key to the Apostolic Writings*, 1745; *Scripture Doctrine of the Atonement*, 1751 stb.

¹¹ Az angol unitarizmus egyházi szervezete, 1825-ben alakult meg.

¹² A szabadelvű disszenternek jogainak védelmére alakult testület, — az 1844. évi *Dissenters' Chapels Act* törvény emlékére, melynek értelmében az unitáriusok birtokában maradnak mindazok a templomok, melyeket legalább 25 év óta használnak —, 1846. július 28-án határozta el a „University Hall” alapítását.

¹³ McLachlan, Herbert: *The Unitarian Home Missionary College. 1854—1914. Its Foundation and Development*. London, 1915.

¹⁴ *Az iskolázás jelene Angolországban*. Bp. 1881. II. kötet 361.

¹⁵ Davis, V. D.: *A History of Manchester College*. London, 1932. 164—166.

¹⁶ High Street 90 szám alatti épület, melyet addig a Manfield College használt.

¹⁷ Henry Tate adományából épült; a könyvtárt róla nevezték el.

¹⁸ James és Izabella Arlosh adománya, fiúk — Godfrey — emlékére.

¹⁹ Az első Hibbert előadásorozatot 1878-ban Max Müller tartotta „The Origin and Growth of Religion, as Illustrated by the Religion of India” címen.

²⁰ A végén ez a figyelmeztetés volt: „Literae talem monitionem praesentis complectentes inscribatur: Rev. W. J. Fox, Dalston, near London, vel. Rev. R. Aspland, Hackney, near London. Londini, Pridie Kal.Maj MDCCCXXI. Typis Ricardi et Arthuri Taylor. 13 l.”

²¹ Jakab Elek szerint oka a cenzurától való tartás vagy a titkos társaságokban való részvételt tiltó rendelet; a levél kézbesítésére magán alkalomra vártak. (*Magyar és angol—amerikai unitárius érintkezések e század első felében*. KerMagy (XXVI)[1891] 17.)

²² Jakab E.: i.m. 17.

²³ Kovács János: *Paget János Esq. életrata*. KerMagv XXVIII [1893] 90—103; Wykes, David L.: *John Paget, M. D. of Transylvania (1808—1892)*. Megjelent a *Transactions of the Unitarian Historical Society*-ban, vol. XVII. No. 2 July 1980.

²⁴ Az „Entwurf der Organisation der Gymnasien“ c. rendelet kötelezi a felekezeti iskolákat az osztrák állami iskolák szervezetének és tanulmányi rendjének átvételére. Ennek az intézkedésnek iskoláinkra nézve egyik veszedelme az volt, hogy a tanárok létszámának és fizetésének felemelését írta elő, ami az egyház szegény-sége miatt lehetetlennek látszott.

²⁵ Ferencz Józsi: *Tagart Edward*. KerMagv I [1861] 205—206.

²⁶ Konzisztórium jegyzőkönyve, 144—1859. sz.

²⁷ Kovács J.: i.m. 98.

²⁸ Konzisztórium jegyzőkönyve, 294—1858. sz.

²⁹ Ferencz J.: i.m. 211.

³⁰ Uo. 209.

³¹ Konzisztórium jegyzőkönyve, 168—1859. sz.

³² Ferencz József: *Buzogány Aron — Életrajz* — KerMagv XXX [1895] 72.

³³ Megjelent a „Christian Reformer“-ben *Account of a Visit to Transylvania* címen 1859-ben, 477—489 és 530—537. l., valamint az „Inquirer“ 1859 júniusi számában.

³⁴ Dr. Borbély István: *Simén Domokos és kora*. Ker Magv LVIII [1926] 220—221.

³⁵ Uo. 225.

³⁶ Ferencz J.: *Buzogány Aron — Életrajz* — KerMagv XXX [1895] 73.

³⁷ Dr. Borbély I.: i.m. LIX 51—52.

³⁸ Uo. 52.

³⁹ Uo. 52—55.

⁴⁰ Konzisztórium jegyzőkönyve, 206—1860. sz.

⁴¹ *Simén Domokos életrata*. KerMagv 90 [1984] 77.

⁴² Dr. Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története (1568—1900)*. I. kötet, 472; vö. Jakab E.: i.m. 30; Várfalvi Nagy János: *Jakab József életrajza*. KerMagv VII [1872] 209—236.

⁴³ Ferencz J.: *Buzogány Aron — Életrajz* — KerMagv XXX [1895] 72.

⁴⁴ *Simén Domokos életrata*. KerMagv 90 [1984] 77.

⁴⁵ Napló.

⁴⁶ Dr. Borbély I.: i.m. KerMagv LX [1928] 58.

⁴⁷ Uo. 65—66.

⁴⁸ EKT irattára, 362—1860. sz.

⁴⁹ Dr. Borbély I.: i.m. KerMagv LIX [1927] 161.

⁵⁰ Dr. Boros György: *Az angol unitárius Teológiai Akadémia. Az erdélyi kapcsolatok 75. éve emlékére*, Cluj, 1935. 9.

⁵¹ Dr. Borbély I.: i.m. KerMagv LX [1928] 54.

⁵² Kovács János: *Angol barátaink*. KerMagv XIV [1879] 405—406.

⁵³ *Levelek a magyar unitáriusoktól Dr. Martineau Jakabhoz nyugalomba lépése alkalmából, s az ő válaszai azokra*. KerMagv XX [1885] 249—250.

⁵⁴ Uo. 253. Martineau kilenc tanítványa közül a levelet heten írták alá: Ben-czédi Gergely, Péterfi Dénes, Kovács János, Boros György, Derzsi Károly, Varga Dénes és Gál Miklós; Uzoni Fosztó Gábor 1870-ben és Simén Domokos 1878-ban meghalt.

⁵⁵ Csifó Salamon: *Látogatás Angolországi hitrokonainknál*. KerMagv XXVIII [1893] 365. Az erdélyi akadémiták 8 font sterlinget és 10 shillinget adományoztak a College építési alapjára.

⁵⁶ Dr. Borbély I.: i.m. KerMagv LIX [1927] 55.

Dr. GAAL GYÖRGY
(közlő)

OKMÁNYTÁR A KOLOZSVARI UNITÁRIUS TEMPLOM TÖRTÉNETÉHEZ

Harmadik közlemény

4. számú dokumentum

Kívül: Az tiszteletes kolozsvári Unitaria Eklézsiának ingó és ingatlan jóvainak, redditusainak¹ és expensu[s]jnak² conscriptiója³ de anno 1807 usq[ue ad] annum⁴ 1819 egy arra kirendelt biztosságnak tagja által
L[eltár] 1. [sz.]

Belül: 25—35. l. (1mo) Az új templomnak helye, mely négy telkeken fekszik, e következőben:

1° *Az ügynevezett Syrmer telkén.* Ezen háznak ez az dedukciója:⁵ Megeserélvén tudniillik Syrmer János és felesége Hints Zsófia az óvári házát örökösen, mely volt in vicin[it]atibus⁶ Hentzler Asztalos Pál és Kerekes Andrásné házok közt, Bányai Ferencnek [a] Belső Magyar utca északi során Regeni Asztalos János és Imre Deák szomszédságában lévő házával in anno⁷ 1689 225 m[agyar] forint és négy köből búza superadditio⁸ mellett, azon megörökösített B[első] Magyar utcai házát maga 1708[-ban] írt testamentumánál⁹ fogva mint akkori szász unitárius pap legálja¹⁰ az Eklézsiának, mindazonáltal ezen legátuma mellett is csak 1739^{ben} jött kezére az Eklézsiának, akkor is 300 m[agyar] f[orint] letétele mellett, mivel szukcesszora¹¹ Hints Timár Márton által inhibealtatt¹² vala, és eziránt a perlekedés 1706 indulván meg, későbbre kaphatta kezéhez Eklézsiánk. Ezen idő után bátorságos birtokába jövén azon telek Eklézsiánknak, annak előljárói által hol papjainak lakásul adódott, hol pedig másoknak erga taxam¹³, mind a ratiókból kitetszik, elocaltatt¹⁴, míglen 1792^{ben} lerontatván a rajta találtatott épület, egészen új templomunk reája építettik.

2do *Az ügynevezett Nagy-szukcesszorok telkén.* Ezen háznak ez az dedukciója: Becsületes Nagy Mihály szukcesszorai, Nagy György, Zsuzsanna Csengeri Istvánné és Nagy Kata B[első] Magyar utcai északi során napkeletről a tiszt[elete]s Unitaria Ekl[é]zsi]a, napnyugatról pedig az

utcára járó sikátor¹⁵ szomszédságába[n] lévő közös házát elsőbben 1779-
[-ben] 728 m[agyar] f[orint] és 28 pénzeknek, mellyel mind másoknak,
mind Eklézsiánknak kapitálisokban¹⁶ tartozván, lefizetésével megörökösí-
teti, azután a tiszt[elethe]s Eklézsiával is f[loren]um Hung[aricum] 881
m[agyar] f[orin]t és 93 pénzekkel a[nn]o 1781^{ben} inealt¹⁷ contractusa szer-
ént, vide protocollum,¹⁸ mely üdö után néha kántori szállásul, sok ízben
pedig azon házot erga taxam használta az Ekl[ézsi]a — míglen 1792^{ben} a
templomunk fundusául¹⁹ felvétetett.

3° Az *ügynevezett Füsüs Kováts házon* — mely háznak ez az deduk-
ciója: Megörökösítvén tudniillik az Ekl[ézsi]a a B[első] Magyar utca
északi során levő házát Demeter Szabó Ferenc özvegyének, Járai Borbára
asszonynak, mely volt napkeletről Csizmadia Binder Pál, napnyugatról
Kötélverő Reich János házok szomszédságában, 3000 [azaz] háromezer
német forintokban 1792^{ben} az ügynevezett Pálffi háza²⁰ árából; ezen házát
eladja cserébe Drézner Máriának, néhai Füsüs Kováts György özvegyé-
nek azon házáért, mely vagyon ugyan [a] B[első] Magyar utcai északi
során egyfelől Senator Bajer László, másfelől az Unitaria Ekl[ézsi]a szom-
szédságában oly módon, hogy megnevezett Drézner Mária és leányai, ve-
jei superaddáljanak²¹ az Ekl[ézsi]ának 1450 m[agyar] forintokat, mely
summa²² midőn Jó Dénes uramnak mint építtető gazdának a szukcesszo-
roktól kifizetődött, [1]793, azon cserélt ház a templomunk fundusául
egy résziben, más rész[i]ben annak cinterme fundusában fordítatott.

4° Az *ügynevezett Mikó András telkéből szakasztott földén*. Ezen
kevés földet elsőbben csere által, azután pedig perlekedés közben lett
egyezésnél fogva vette meg az Ekl[ézsi]a [1]794^{ben} 108 vonás forintokon;
mely föld volt mindössze 5 öl, és amelyből két ölot a kántor udvara
szélesedéséért, 3 ölot pedig az templom díszességéért használt az Ekl[é-
zsi]a.

2do A templom:

vagyon a fennebb leírt fundusokon egy nagy kőtemplom cserépfed-
dél alatt, mely fedelen az 1796²³ eszt[endő] szám látszik, és annak észak
felől való végiben egy aranyos levelekkel kicifrázott törpeszárú gomb
tündöklük. Ezen templom belső világának hosszúsága valamint széles-
sége 19 öl²⁴, vide delineationem et contractum.²⁵ Ezt világosítják önban
foglalt 15 hat szegletű karikás nagy *ablakok*, az torony alatt lévő temp-
lom végiben három nagy és egy ovális kisked ablakok; melyeken kívül
vadnak drótból kötött vas rostélyok. Ezen templomnak az déli végiben
belérakatott hasonló cserépfedél alatt lévő törpe szarvazású 17 öl magos-
ságú *torony* — valamint ezen torony alsó külső részeiben, úgy az egész
templomnak is külső oldalán körös-körül vízvető és más kőfaragó által
kifaragott különb-különb figurájú vaskapcsokkal összefoglalt kövek lát-
szanak, és felső részeiben hat-hat téglákból kirakott lézénák.²⁶ Ezen
templomba bemenetelt engednek tölgyfából készült vassarkokon álló há-
rom kétfelől nyíló vaszáros *ajtók*, lévén ezek közül egyik a napkelet fe-
lől való oldalának közepe táján a cinterembe, a más[ik] kettő pedig a
dél felől való végiben, egyik tudniillik a napnyugot felől lévő szeglet
táján, másik pedig a torony alatt. *Pádimentuma*²⁷ valamint a templom
előtt két ölnyire az utcán, úgy az járásokban benn és a piacán mind
faragott kő, az duplás fenyődeszkákból készített borulószékek alatt desz-

ka. Kívül az utcáról az nagy ablak felett az kőpárkány hajlása alatt lát-
szató lazúrkék³⁸ színű táblán kiülő aranyos öntött és Bécsből akkoron
ottan élt udvari kancellista²⁹ tiszt[eletes] Fikker Károly atyánkfia által
készített és maga költségén is leküldött réz betűkkel ezen írás olvasta-
tik: In Honorem Solius Dei.³⁰ M.D.C.C.XCVI — mind maiusculával.³¹

A toronymnak dél és napnyugot közé néző szegletinek *fundamentu-
mában*³² legalól egy négyszegletű *köladában*, annak megvettetése alkal-
matosságával, mely volt püspökünk t[iszteletes] Lázár István úr által,
tetettek örök emlékezetül ezen darabok:

a. Egy lábnyi hosszúságú, kilenc hüvelynyi³³ szélességű óntábla,
melynek egyik oldalán vert betűkkel ezen írás olvastatik deákul: [üresen
hagyott hely], másik oldalán ugyanaz magyarul: [szintén kitöltetlen].

b. Egy kupásnyi négyszegletű üvegflaskóba[n], melynek szája holt
szénnel vagyon bécsinálva, három darab pergament³⁴, melyeken ezen írás
vagyon: [kitöltetlen].

c. Akkor folyásban volt mindenféle arany, ezüst és rézpenz nemei-
ből több-több darabok a holt szén közé tetetődtek.

Ezen templomban belől vagynak vastag fenyőfákból és deszkákból
készült *borulószekek* [kitöltetlen] számmal; az kőoszlopok között pedig
a székek csak közönséges deszkából csináltattak [kitöltetlen] számmal; a
piacán két *asztal* tartatik, egyik rakott és szőnyeggel behúzza az Úr asz-
tala megterítettése alkalmatosságával használtatik, a másik közönséges
ugyanazon sükségre tartatik. Vagynak ezen templomban belől az oldal-
falaktól egy ölnyi távolságra kétfelől 8 *oszlopok* posz[t]amenttel³⁵ és
*capitélekkel*³⁶ kiékesítve, ezek közül a négy közbelső nincs a falba ra-
gasztva. Ezen oszlopokon fekszik a templom *tükörboltozatja* öt szaka-
szokban, melyek közül az három közbelsőn szelelő kölyukok vagynak
gipszből készült cifrázatokkal, az két végső lábok mellett vagynak két
*conservatoriumok*³⁷ vas rostély[os] ajtókkal. A napnyugot felől való egyik
oszlopa oldalában vagyon alabástromból készült egy kiülő *prédikáló-
szék*, felette ugyan alabástromból készült *korona*, mind a kettő különb-
különb cifrázatokkal, melyben a pap feljárása vagyon az említett oszlopon
keresztül tíz fagrádicson. A templomnak dél felől való végiben egészen
keresztül vagyon egy *kórus* római lyukas könyöklőkkel, melynek egyik
része a torony alatt vagyon, a két végihez pedig ragasztva oldalfélt két-
felől a második lábíg nyúló hasonló könyöklő[j]jú két kórus³⁸ téglával pá-
dimentumozva, egy néhány deszka székek benne. Ezen kórusokba va-
gyon a feljárás a két végső oszlopokban lévő csiga fagrádicsokon, me-
lyek egészen a templom héjazatáig³⁹ felnyúlnak, lévén ezeken a toronyba
feljárás is. Ugyan az templom oldalainak észak felől való végiben szem-
ben egymással vagynak még az elébb írtakhoz hasonló két kórusok, me-
lyekbe a feljárás vagyon a két végső lábokban csiga fagrádicson. Az észak
felől való végiben az közbelső ablak felett lazúrszínű kék kőtáblán⁴⁰ ki-
ülő aranyozott festett betűkkel ezen írás olvastatik: Az egyetlen [egy
Isten tiszteletére építette a kolozsvári Unitaria Eklézsia 1796].

A torony alatt levő kórusban kiülőleg, kétfelé osztva vagyon egy fe-
jér lakkirozott festékekkel és aranyos cirádákkal készült *orgona*, melynek
na tíz mutációja⁴¹ vagyon, az 11^{dik} és 12^{dik} mutációnak hely hagyatott,
*tremulája*⁴² és dobja belecsinálva — vide contractum cum Metz.⁴³ 666 síp-
pal. Ehhez megkévántató és calcantistánk⁴⁴ által nyomandó szelet és le-

vegőt orgonába bécocsátó két bőrfúvókkal megrakott masina, mely deszaka közé vétetett. Ennek hevederit⁴⁶ Kontz Sámuel adta.

A toronyba feljáró grádicson jár fel harangozónk az *haranglábbá*, melyben függenek ma tölgyfa lábok között négy *harangjaink*: Az nagy harangnak, mely tizmázsásnak tartatik, felső kerületin olvastatik ezen írás: *Jövetek el, zengjünk a mi szabadításunk kösziklájának; menjünk eleibe hálaadással. Enekeljünk dicséreteket.* Zsolt. XCVI. Ugyanennek a piac⁴⁷ felől való oldalán ez az írás: *A kolozsvári Unitaria Eklézsia költségével önttetett 1796.*, alább: *Me fudit Johannes Andrásófvski, Claudiopoli.*⁴⁸ Az ezzel szembe[n] lévő oldalán vagyon egy hajó öszvehúzott vitorlakkal és két leeresztett vasmacskákkal, lévén az elsőn ez az írás: *Fides*, a másikon: *Spes*,⁴⁹ a vitorla felett pedig ez az írás: *Per varios casus.*⁵⁰ Az második harangon, mely ötmázsás, a felső kerületin ennek ez az írás vagyon: *Menjetekek bé az Úr kapuin hálaadással. Az ő pitvariban dicsérettel. Aldjátok az ő nevét.* Zsolt. C. Ennek a piac felől való oldalán az az írás látszik, amely vagyon a nagyharangon, a másik oldalán megint az hajó ezen írással: *Portu meliore quiescam.*⁵¹ Az harmadik harangnak, mely harmadfél mázsás, felső kerületin ez az írás olvastatik: *Jertek az Jákób Istenének házához, és megtunít az ő utaira.* Mikeásnál IV. rész. Az piac felől[i] oldalán azon írás, ami a többin vagyon. Az másik oldalán ugyan az hajó, ezen felülírással: *Salus tantum ab alto.*⁵² A negyedik harangon, mely mintegy mázsásnak tartatik, ez vagyon írva: *Suki László 1787.* — a Suki címerrel.⁵³

Ezen leírt templom alatt az dél felől való vége felé kétfelől vagyon a régi boltozott pincékből temetkezésre hagyatott kriptá, melybe az építéskor lejárás készítettett az közbelső járatnak a templom piacát érő végiben dél felé nézőleg, mellyel szembe[n] a kőfalba rakatott óntáblán ilyen írás vagyon: [üresen hagyott hely]. Ezen leírt járás 1809⁵⁴ fogva f[elsőbb] rendelések által [lezáratott], minthogy a templomból való lejárás megtiltatott, és a templomnak napkelet felől lévő oldalának fundamentumán a cinterembe nyitattott egy lejárás, melyen a holttestek vitetttétvén bétetttetések után azon lejárás újra kőfallal, téglával és mésszel bérakatik.

*Nota!*⁵⁴ Ezen lerajzolt Istenünk dicsőségére felépült templomnak első fundamentum köve 1792. 17 Juliy esztendőben tiszt[eletes] püspök Lázár István úr által nagy buzgósággal tétetteten, annak bévégződése és tökéletes felépítése 1796. 16 X^{bris} [Decembris] ment véghez, mely nap az újonnan öntetett, és elsőbben [korábbi után] szinte 80 esztendők múlva meghúzatott harangjaival jel a templomunkban való öszvegyülésre adattatván, hasonló nagy buzgósággal nyitotta meg tiszt[eletes] püspök Lázár uram igen alkalmas könyörgése által az isteni szolgálatnak rendjét ezen új templomunkban, és már még ma emellett áll templomunk felszenteltetésének innepe. Az ezen templomra és harangjainkra tett költségről lehet látni mind a Jó Dénes uram mint akkori építető gazdának ratiójából,⁵⁵ mind az registrumból,⁵⁶ valamint az renovációjára⁵⁷ tett költsége is a Rákosi Boldizsár ratiójából kitetszik de a[n]njo 1806.

Nota! Az túl leírt orgonánknak felállításának kezdete az alamizsna kérésre indult meg [1]797[-dik] esztendőben, mely alamizsna esztendőnként mennyire ment, meg lehet látni a Késmárki és Pákei János urak ratiójából. Ezen pénzbéli segedelem jobbittatván a néhai Vass István

testamentumánál fogva 1000 [azaz] ezer R[hénes] forintokkal, melyből még csak 300 R[hénes] forintok adódtak meg légyen. Az eklézsia alkalomra lépett berthalmi orgonista Metz Sámuel urammal, aki is 1804^{ben} hozzáfogván az orgonák csinálásához, minekutána ahhoz minden készületeket megtett volna, 1806^{ban} tökéletesen elkészítette, úgy, hogy azon esztendőben 24 X^{bris} [Decembris] ez is az Isten dicsőségére és sz[ent] valásunkhoz jobban lehető felbuzdításunkra megszólalt legelsőbben. Az ezen orgonára tett költsége Eklézsianknak 3116 R[hénes] f[orintra] menvén, ennek [1]810^{ben} vitetett renovációja is 200 R[hénes] f[orintba] kerülvén Eklézsianknak. Siménfalvi kántorunk és mostani orgonistánk által minden hiba nélkül használtatik.

Nota! Az mi az kriptát illeti, melyben 1819^{ig} 28 férfi és asszony holtaink fekszenek, 1812 esztendeig minden különös halattjaink különös költséggel épült lyukakba tétetődtek, melyért akkoron 50 m[agyar] forint taxa⁵⁸ is fizetődött. Azoltától fogva Eklézsiank maga költségén épült lyukakba akik temetkeztek 57 R[hénes] forintoknak letétele mellett nyugosznak. Eszerent kivéven azon kedves érdemes atyánkfiait, akik életekben különös pénzbéli és szolgálatbéli segedelemmel viseltettek az Eklézsiankhoz, és azért minden taxa nélkül kriptánkban nyugosznak, és akiknek száma 6ra megyen, jött bé kriptabéli taxa effektive 1802 esztendőtől fogva készpénzben 663 R[hénes] forint és 20 xr [krajcár], és felszedendő restanciában⁵⁹ 369 R[hénes] forint 20 xr; és így 1032 R[hénes] forint summát hozott bé az kriptánk — evvel szaporította Eklézsiank jövedelmét.

Nota! Valamint a túl írt kripták jövedelme, úgy az harang[j]aink jövedelméből is, mint egy kútfőből szaporodik eklézsiank kevés jövedelme; ezen jövedelem, mely háromszori különös taxákból gyűlt, mégyn 1796 eszt[endő]től mostanig 1815^{dik} első májusig, amikor tudniillik az erre kirendelt perceptorunk⁶⁰ és harangoztató gazdánk, ki volt n[agy]ságos Joo Dénes uram, in summa⁶¹ az revideált⁶² ratiója szerént 3084 m[agyar] f[orin]t, és így abból kihúzván az harangokra tett öntésbéli költségét, mely különösen mibe[n] áll, azt a templomra tett költségről szóló ratiója ugyan Joo Dénes uramnak megmutatja, az harangjaink magokat kifizették és így ma csak az a proventus⁶³ Eklézsianknak a harangjaiból, melyet Joo Dénes uram pe[r]ceptor Rákosi Boldizsár uramnak quietantiája⁶⁴ mellett adminisztrált⁶⁵, nem értvén ide megint a Joo Dénes uram erogatumait⁶⁶, melyeket külön sírra, hiúra a maga erogatiójának rendjében felvett.

5. számú dokumentum

ALFÖLDI ANTALLAL A TEMPLOM MEGMENTÉSÉRE KÖTÖTT SZERZŐDES

Újabb levéltár (XI. köteg) nr. 4030.

Alább is neveinket megírtak: Kissolymosi Mátéfi József szabad királyi Kolozsvár város főbírája és a kolozsvári Unitaria Sz[ent] Eklézsiank egyik domesticus curatora,⁶⁷ Gyulai József nótáriusa⁶⁸ és Ketskeméti Márton egyházfija a magunk és az egész tiszt[ele]tes Eklézsia nevében

és képében egyfelől; Másfelől pedig ács- és kőműves pallér Alföldi Antal ezen kölcsönös kötelező levelünknel fogva lépünk az alább megírandó egyezésre és alkalomra — Mely szerént lévén az itt helyt lévő unitarium templomnak a rokkadás által okoztatott több hasadásai valamint szintén a falaiban, úgy bolthajtásaiban és gurtenjeiben⁶⁹ is, melyek már megálapodottaknak lenni itéltettek — én Alföldi Antal az ezen templom minden boltozataiban, pogumaiban⁷⁰, nagyobb és kisebb gurtenjeiben a falaknak külső és belső részeiben találtató minden hibáknak az általam készített, és mind a két feleknél tulajdon subscriptióink⁷¹ és pecséteink alatt meglévő plánum⁷² és iberslag⁷³ szerént a folyó esztendőbeli augusztus hónapja utolsó napjáig, valamint szintén a fedélben megkévántató és az említett plánumban feljegyzett hiánosságoknak is jó móddal és állandóul léendő megigazításokat, helyrehozásokat (az iberslágban kitétetett 55000 téglán — ide értetvén annak behordatása is — és a fundamentum föld kihordatásán kívül) magamra vállaltam oly formán, hogyha netalán a tplom két nagy gurtenjeinek az iberslágban megírt mekkoraságban — úgy az azok körül látható összeroncsolt bolthajtásoknak is leszedésekkel (amelytől a Sz[ent] Eklézsia félni láttatik) valamint a Gurtenekben, úgy a bolthajtásokban is több meg több bomladozások történének, vagy talán a miatt az egész gurtenek és bolthajtások is összeomlanának — mindazon romlásokat, az alkalom summán kívül semmi fizetést azért nem kívánva, magam tulajdon költségemen köteleztem a templom mostani formájában helyre állítani, és a netalán ezen omlás által a szélekben okozható minden károsodásokat is megfizetni

E mellett teljesleg jót állok hat egymás után következő esztendőig arról is, és a tiszt[eletes] Sz[ent] Ekléziát teljes bátorságba helyeztetem az aránt, hogy az általam projektált⁷⁴ plánum szerént ezen romladozó félben lévő templomot úgy megigazítom és helyreállítom, hogy — kivéven valamely rendkívül való földmozgást, szélvészt vagy tüzet — abban legkisebb romlás, káros vagy veszéllyel fenyegető hasadás nem fog történni, mely ha mégis történni fogna, s a tiszt[eletes] Sz[ent] Ekléziát legkisebb veszedelemmel is fenyegetné, abban az esetben köteles leszek azt magam költségemen egészen helyre állítani. — Melyekhez képest mind a gurtenek és bolthajtások leszedésekkel netalán történhető károk tökéletes helyreállítások, mind pedig a hat esztendő alatt az egész templomban magokat az iberslag szerént készült egész munkában előadható hiánosságok megigazítása teljes bátorságául egész kauciót-elégtételt vállalok és ígérek, s speciális hipotékául⁷⁵ is erre nézve lekötvén aszupataki 42 [azaz] negyvenkét fertály szabad örökségemet, hogy e szerént rajtam a Sz[ent] Eklézsia mindenkor — káranak helyreállítására-kipótlására — törvényesen is eleget vehessen, vétethessen.

Mely illetén módon magára vállalt építésekért a tiszt[eletes] Eklézsia is ígére és meg is egyezék pallér Alföldi Antal úrral 6000 [azaz] hatezer váltó R[hénes] forintokban, olyformán, hogy most előre, a matériáléknak⁷⁶ megszerzésekre az írt alkalom summából fizet a tiszt[eletes] Eklézsia 1000 [azaz] ezer váltó R[hénes] forintokat; a munka elkezdésitől fogva pedig mindenkor, amint a folytatáshoz képest amint fog kévántatni, öt-ötszáz forintonként fizet. És így köteles lesz a munkát serényen, jól, ahhoz értő jó mesterlegényekkel, nem pedig tudatlan inasokkal folytatni, s építés[t] is úgy intézni, hogy amiatt a rendes isteni szol-

gálat el ne zárattassék. Ide értetvén az is, hogy ha a plánumban feltett 3 öl mélységre az oszlopok fundamentumának ép földet nem talál (melyet a kirakás előtt mindenkor az építtető mesternek megmutatni köteles lesz), oly mélyen ássa, amíg ép földre talál, melyet azon esetben az Eklézsia utánpótol az iberslágban kitett fizetés szerént.

Mely illetén egyezésnek nagyobb erősségire és állandóbb voltára nézve írjuk meg és adjuk ezen tulajdon kezeink aláírásával és szokott pecséteinkkel is megerősítettett contractuális levelünket.⁷⁷

Kolozsvárt, 2^a Aprilis 1831.

*Mátéfi József m[anu] p[ropria]*⁷⁸

Eklézsia kurátora
(monogramos vörös viaszpecsét)

Alföldi Antal m. p.
ács és kőműves pallér
(vörös viaszpecsét)

JEGYZETEK

- ¹ redditus — bevétel
- ² expensus — költség
- ³ conscriptio — összeírás
- ⁴ de anno... usque annum — ...évtől évig
- ⁵ dedukció — levezetés, eredet
- ⁶ in vicinatatibus — a szomszédságában
- ⁷ in anno — évben
- ⁸ superadditio — ráadás
- ⁹ testamentum — végrendelet
- ¹⁰ legál — leköt
- ¹¹ szukcesszor — örökös
- ¹² inhiheál — letilt, akadályoz
- ¹³ erga taxam — fizetésért, bérért
- ¹⁴ elocál — bére ad
- ¹⁵ a Szappany utcára járó sikátor, ma Dávid Ferenc utca
- ¹⁶ kapitális — tőke
- ¹⁷ ineál — megköt
- ¹⁸ vide protocollum — lásd a jegyzőkönyvet
- ¹⁹ fundus — telek
- ²⁰ Pálffi háza — a Belső Monostor utcai Pálffi ház az utca északi során volt, 1645-ben hagyományozták az egyházra, 1772-ben emeletet építettek rá. Emeletét tanári szállásként, földszintjét bérlakásként használták. 1791-ben adták el Torma Józsefnek 5000 magyar forintért (vö. Conscriptio 35—38. 1.).
- ²¹ superaddál — ráad, felülfizet
- ²² summa — összeg
- ²³ A régi fényképeken jól kivehetően az 1795-ös évszám látszik. Jakab Elek szerint zöld cseréppel volt kirakva (*Kolozsvár története világosító rajzai*. 1888. 21. 1.).

- 24 öl=6 láb=1,9 m. A templom hosszúságát jelölő számot kifejejtették
- 25 vide delineationem et contractum — lásd a tervrajzot és a szerződést
- 26 lezéna — lizéna, függőleges kiugró falsáv
- 27 pádimentum — padló, padlózat
- 28 lazúrkék — égszínkék
- 29 kancellista — az Udvari Kancellária tisztviselője, az Udvari Kancellárián intézték Bécsben az Erdéllyel kapcsolatos ügyeket.
- 30 In honorem solius Dei — Az egyetlen Isten tiszteletére
- 31 maiuscula — nagybetű
- 32 fundamentum — alap
- 33 hüvely — hüvelyk=25—27 mm
- 34 pergamen — bőrből készült íróhártya, esetleg rongyból készült papírfajta
- 35 posztamentum — talpazat
- 36 capitél — capitellum — fejezet
- 37 conservatorium — raktár
- 38 kórus — karzat
- 39 héjazat — fedél
- 40 Valójában vakolatból kialakított táblaszerű bemélyedés volt, a legutóbbi renoválásakor befalazták
- 41 mutáció — változat (regiszter)
- 42 tremula — zokogtató
- 43 vide contractum cum Metz — lásd a Metzcel kötött szerződést
- 44 calcantista — pedálozó, fűjtató
- 45 masina — gépezet
- 46 heveder — szíj; Az orgonát 1929-ig használták akkor a nagyváradi Szeidl Ferenc céggel építették a mai két manuálos orgonát, s a karzatos is Tóth István és Demény Andor tervei szerint kibővítették. 1930. május 21-én vették át az új orgonát.
- 47 piac — Főtér, a mai Szabadság tér
- 48 Me fudit Johannes Andrásóvski. Claudiopoli — Engem Johannes Andrásóvski öntött Kolozsvárt. Id. (I.) Andrásóvski János harangöntő, akiről B. Nagy Margit is a bevezetőben idézett könyvében ír (179. I.), nevéhez fűződik a minorita templom és a kétágú református templom harangjainak öntése is.
- 49 fides — hit; spes — remény
- 50 Per varios casus — Különböző alkalmakkor
- 51 Portu meliore quiescam — Jobb kikötőben megpihenek
- 52 Salus tantum ab alto — Üdvözet csupán a magasból
- 53 Ma csak a második, ötmázsás harang van meg. 1849. március 4-én jegyzik fel az Eklézsia jegyzőkönyvébe, hogy a két kisebb harangot ágyúk öntésére kellett feláldozniuk, megtalálható ott mindkét harang leírása. 1860. december 27-én arról ad hírt a jegyzőkönyv, hogy egy nappal korábban felszereltek egy új, harmadik harangot a toronyba, ez 2 mázsa 88 1/2 font súlyú, felirata: (keleti oldalán) „A kolozsvári Unitaria Szent Eklézsia számára öntette saját költségén élete 75-dik évében idős Fekete Pál 1860-ban, november 11-én, 1855-ben elhalt kedves nője, Hévízi Literati Julianna emlékéül“; nyugati oldalán az előbbi harangok hajós díszítése, a szélén: „Öntötte Andrasovszki János Kolozsvárt“. (Ez B. Nagy Margit könyve szerint a III. Andrásóvski János.) 1917. június 3-án jegyzik fel a legnagyobb, 554 kilós, 1917. november 11-én a Fekete-féle legkisebb harang elrekvirálását háborús célokra. Bár a Conscriptio tízmázsásnak tartja a nagyharangot, az 1917-es mérést kell pontosnak elfogadnunk, ekkor ugyanis lemérték a harangot, s kilonként kártérítést is fizettek. (Az akkor meg-

lévő három harang feliratait betűhűen közli *Jakab Elek Kolozsvár története világoztató rajza* 1888-ban kiadott második füzetében 15—16.1.).

- 54 Nota! — Jegyezd meg!
- 55 ratio — számadás
- 56 registrum — jegyzék
- 57 renováció — javítás, tatarozás
- 58 taxa — bér
- 59 restancia — hátrálék
- 60 perceptor — adószedő. (pénz) begyűjtő
- 61 in summa — összegben, összesen
- 62 revideál — átnez, felülvizsgál
- 63 proventus — jövedelem
- 64 quietantia — nyugta
- 65 adminisztrál — kezel
- 66 erogatum — kiadás
- 67 domesticus curator — egyházközségi gondnok
- 68 nótárius — jegyző
- 69 gurten — hevederív
- 70 pogum — ablakív
- 71 subscriptio — aláírás
- 72 plánium — terv
- 73 iberslag — Überschlag = költségvetés
- 74 projektál — tervez, kidolgoz
- 75 hipotéka — zálog
- 76 matériálé — anyag
- 77 contractuális levél — szerződés
- 78 manu propria — saját kezűleg

BÁLINT B. FERENC

VALLOMÁS A LELKÉSZI HIVATÁSRÓL

Ki a lelkész? Hogyan fogom fel „itt és most“ a lelkész munkáját? Először is ezekre a kérdésekre kell feleletet adni. A válasz megoldásakor pedig figyelembe kell venni bizonyos meghatározó jegyeket, amelyek nélkül a feleletadás nem lenne teljes.

Ilyen meghatározó jegyek:

1. Szakosodott világban élünk. Ez azt jelenti, hogy az élet minden területén szükség van nagyfokú szakismerettel rendelkező egyénekre. A világ előttünk feldarabolva áll, olyan mint amikor a gyermek ismerkedik játékaival és közben szétszedi azt. A tudományos világban azonban már jelentkezik az ún. határtudomány jelenség, amikor is az ember már észrevette, hogy nem elég az élet egy bizonyos kérdésében elmerülni,

hanem észre kell venni az egységet, a harmóniát; a „földarabolt“ világot össze kell rakni.

2. A tudomány felismerései, a tudományos eredmények és az átlag ember ismeretvilága között óriásira nőtt a távolság. A tudomány a technika segítségével olyan szédületes előrehaladást tett, hogy az egyszerű ember azt nehezen tudja követni.

3. Szekularizált világban élünk. Egymás mellett él az Isten lételet valló hívó és az Isten lételet tagadó ember.

E szempontok vázlatos felsorolása után megpróbálom megfogalmazni a feltett kérdésre a választ. A lelkész egy vallásos közösség lelki vezetője. Több mint a közösség tagjai vallásos meggyőződésben, szak tudásban és erkölcsi jellemében. A lelkésznek alapos tudással kell rendelkeznie a vallás világában és a tudás mellett vallásos lelkületének is döntő súlya van. A lelkész Isten „szakmunkása“.

Egyetlen munkaterületnél sem merül fel olyan hangsúlyozottan a hivatástudat kérdése, mint épp a lelkészi munkánál. Aki az emberiség jólétének előmozdításán fáradozik, Istennek mind munkatársa, de ez a megállapítás a lelkészre a leginkább vonatkozik.

A lelkész csak úgy tudja kötelességét pontosan végezni, ha hivatásáról tiszta fogalmai vannak. Hite és cselekedete, teológiai megállapításai és gyakorlati munkája egymással összhangban vannak. Az élet minden területén szemmel láthatóan tapasztalható, ha valaki munkáját hivatásszerűen végzi. A lelkésznél ez feltétlen követelmény. Munkája világosan kell igazolja, hogy annak forrása az erős és határozott hivatástudat. Minden szakmát meg lehet tanulni, és az előírás szerint lehet is végezni, de a hivatástudat emeli a szakmát művészi szintre, adja a többletet, a lelkületet, amellyel végezzük munkánkat. Ha munkánkat szívünkben erős hozzáállással végezzük ez a hivatástudat bizonyítéka. Éppen ezért úgy gondolom, hogy a lelkészi munkát csak szeretettel lehet végezni, mert Isten szeretetére kell felebarátainkat megtanítani. Ha erős az elhatározásunk, hogy a szó igaz értelmében lelkészek leszünk, akkor a hivatástudat szépó tudja tenni munkánkat, még akkor is, ha sok nehézséggel találjuk szembe magunkat. Két dolgot kell mindig szem előtt tartanunk: a lelkész Jézus követője és a gyülekezet első szolgálója.

A Hegyi Beszéd befejezésekor Jézus tanításán ámult a sokaság, mert nem úgy beszélt, mint az írástudók, hanem úgy, mint akinek hatalma van. Jézus mögött nem volt semmi néven nevezendő világi hatalom, ami szavainak súlyt adott volna, mégis olyan erő volt azokban, amelyhez hasonlót addig nem hallottak. Az erő, szavainak a súlya: rendíthetetlen Isten hite. Lelkészi hivatásunk betöltéséhez is ez adja az erőt. Ha méltóképpen végezzük szolgálatunkat, előbb-utóbb megteszi az a hivatást a gyülekezetre. A lelkészi szolgálat értéke annak személyes szellemi és erkölcsi tartalmától függ. A lelkész egyedüli hatalma: a jóindulatú nemes jellem.

A lelkészi munka feltételei: rendíthetetlen istenhité, szilárd erkölcsi jellem, nagyfokú teológiai ismeret, a Biblia és a vallás világában, lelki nyugalom és egyensúly megőrzése, mindenkivel jó barátságban élni, őrizkedni minden erőszakoskodástól, munkánkat mindig lelkiismeretesen végezni, tudásunk legjavát adva. Ha ezeknek a feltételeknek eleget tudunk tenni, akkor, úgy gondolom, minden lelkész elmondhatja, hogy az a munka, amelyet végez szép, felemelő emberi tevékenység.

Szólnunk kell a lelkészi hivatás nehézségeiről is, amelyekkel szembe találjuk magunkat.

A lelkésznek sohasem szabad elfeledkeznie arról, hogy ő egy válaszos közösség hittal rendelkező vezetője. Ezért fokozottan ügyelnie kell a „szent“ és a „profán“ közötti különbségre, ügyelnie kell az elvilágiasodástól. Ez alatt nem azt értem, hogy fordítson háttal a világnak, mert ezzel ellentmondanánk rendeltetésünknek, hanem arra a veszélyre szeretném irányítani figyelmünket, hogy a világius érzület ne hogy eluralja lelkünket. Mindig szóval és tettel kell bizonyítanunk, hogy mi Istennel élünk és járunk és dolgozunk a földön.

Nagy nehézséget jelent küzdeni az ellen is, hogy a hétköznapi forgatagában el ne merüljünk, hanem engedjük szellemünket felfelé törni az értékek felé. Az anyagi alap előteremtése szellemi munkánk elvégzése közben sokszor nagy súllyal nehezedik ránk. Sok időt elrabol tőlünk, ezért ez ellen csak belső nyugalommal és jó időbeosztással lehet küzdeni.

A lelkészi munkát nehezíti az eredménytelenség okozta keserűség. Mindnyájan világmegváltó elképzelésekkel foglaljuk el munkahelyeinket, és ez a lángoló lelkesedés kezd ellankadni, amikor észrevesszük, hogy gondolataink, elképzeléseink nem visszhangoznak eléggé híveink lelkében. Nagy lelkierőre van szükségünk a magányosság, az elszigeteltség ellen. A vidéki egyházközösségekben, távol a kultúra forrásaitól sok kísértésnek, különösen az iszákosság veszélyének van kitéve a lelkész.

Mint mindenkinek, úgy a lelkésznek is szüksége van bátorításra. Ennek hiánya is lehet akadály munkájában. Az elbizakodottság, az önteltség is nagyon megnehezíti munkáját. Elszakad híveitől, önmaga helyez akadályokat hívei közeledéséhez. A lelkész vallásos életszemlélete és hívei szellemi színvonala között sokszor nagy a távolság. Ezt kell leg hamarabb felismerni a gyülekezet megismerése által és megtalálni a módot ennek a távolságnak az áthidalására. S ha bennünk lelkészekben nincs elég erős akarát, könnyen hasonlókká válunk gondolkozásmódban híveinkhez, pedig őket akartuk megváltoztatni. Ezért a családlátogatás egyik legfontosabb tevékenységem.

A lelkészi munka egyik nagyon fontos területe a szószéki szolgálathoz, valamint a szertartásokra való felkészülés. Ez pedig szüntelen munkát igényel a lelkésztől. Olyan hosszúnak tűnik a hét, amikor megkezdődik, de roppantul gyorsan telnek a napok. Jó, ha a lelkész vezet a maga hasznára egy füzetet, ahová érdekesebb gondolatait feljegyzi egész héten. Nagy belső nyugalmat jelent, amikor a téma már körvonalazott világos a gondolat, amiről szeretnék prédikálni. Vagy történetik fordítva, hogy a Biblia olvasása közben találok olyan gondolatot, amely leköt, amelyről úgy gondolom, hogy tudok prédikációt írni.

A prédikáció ne hosszadalmas, hanem egyszerű legyen és érthető. Élményt jelentsen számomra is, aki mondom, de a hallgató számára se tűnjön érdektelennak. Ezért vasárnapra rá kell hangolódni. Előfordult egy párszor, hogy beleméremültem a mindennapi dologba és csak szombatban vettem észre magam. Ilyenkor kapkodok, ingerlékenyebb vagyok környezetemmel szemben. Hasznos a nagyheti istentiszteletek tartása. Híveink nem nagyon érkeznek el, de mi legalább abban az órában, amíg a templomban vagyunk és imádkozunk, magunkat készítjük fel az ün-

nepi hangulat átélésére. Nagyon kellemetlen, amikor lelkünk kint marad a templomból.

A szertartásokkal kapcsolatban csupán annyit szeretnék elmondani, hogy ha a lelkész minél jobban benne él a gyülekezetben és törekszik megismerni híveit, akkor a szertartások alkalmával bensőségesebb hangulatot tud teremteni. Legnehezebb a temetési szertartás. Ilyenkor még a felkészülési idő is sokkal rövidebb, mint más szolgálatok esetében. Úgy tapasztaltam, hogy a felolvasott bibliai verset figyelik jobban meg híveink. Ezért számomra mindig nagy gondot jelent megfelelő bibliai verset találni, amelyet összefüggésbe lehet hozni a halott életével.

A lelkész nem lehet felületes semmiben, nem lehet elsietnie semmilyen munkáját. Küzdeni kell a rutin, a gépiesség, az elidegenülés ellen. Nagy veszély, hogy mi sokat foglalkozunk valláserkölcsei kérdésekkel és számunkra a „szent“ fogalma gyakran elveszíti szentség jellegét. Ilyenkor válik a lelkészi hivatás mesterséggé.

Munkánkat sokszor a mennyiség alapján próbáljuk felmérni, pedig az egyetlen helyes felmérés az, hogy Jézus szellemének fényében végeztük-e el.

A felsorolt nehézségek nem olyan természetűek, amelyek elriasztanak a lelkészi munkától. Azok mindenike ellen lehet küzdeni, meg lehet találni a módot, hogy kiküszöböljük a lelkészi szolgálat világából.

Az unitárius lelkésznek minőségi embernek kell lennie, tudásban, magaviseletben, minden tekintetben. A lelkész feladata nem is lehet más, mint hogy azzal a tudással, hivatásérzéssel, amellyel Isten megáldotta, gyülekezetét is próbálja Isten világához közelíteni.

Két bibliai idézettel zárom a gondolatmenetet, az egyik: „A tűz szüntelen égve maradjon az oltáron és el ne aludjék.“ (3Móz 6,13); a másik: „Aki az eke szarvára veti a kezét és hátratekint, nem alkalmas az Istenországra.“ (Lk 9,62).

Dr. LÖRINCZY GÉZA

AMIT A „TÉKOZLÓ FIÚ“ PÉLDÁZ

Lk 15, 21—24

Jézus idejében a zsidóság vallásos életét a vallási törvények szigorú előírásai és az azokhoz fűzött magyarázatok szabályozták. Az imádások elmondásánál már nem a vallásos lelkiesség volt a fontos, hanem az előírt formások pontos betartása. Különleges szokások alakultak ki a közös és magán bűjtöletésre, amelyek néha szigorításokkal voltak összekötve.

Mindezen előírások betartása a nép számára lehetetlen volt. Részben akadályozta őket mindennapi munkájuk terhe, részben pedig a törvények és gyakorlati eljárások ismeretének a hiánya. Ezen előírások betartása nélkül pedig az üdvösség elérése lehetetlen volt. Így lett a föld népe a lenézett, megvetett tömeg, az elkárhozandók sokasága.

Ilyen körülmények között nem lehet csodálkozni azon, hogy az amely a kárhozatra utaltság leverő tudatával élt, örömmel sereglett Jézushoz. Az új próféta ugyanis azzal az örömmel lépett fel, hogy az üdvösség mindenki számára lehetséges. Azt hirdette, hogy Isten szerető mennyei Atya, aki nem elveszíteni, nem kárhozatra juttatni akarja az embert, az ő gyermekét, hanem megtartani, lelke számára az üdvösséget biztosítani.

Isten végtelen szeretete és atyai jósága könnyebben érthetővé tette érdekében mondotta el Jézus „a tékozló fiú“ történetét.

A példázatban foglalt tanulság megértéséhez s annak a magunk részére való hasznonítása érdekében elemezzük a főszereplők jellemét.

A példázat főszereplője a *tékozló fiú*. Legalább is így értelmezte ezt a keresztény világ, mert a példázatokat is róla nevezte el s adta „a tékozló fiú története“ címet.

A *tékozló fiú*ban megtestesítve látjuk a mindenkori idők lázadó, önállóságra törő, függetlenségre vágyó ifjúságát. Az ifjúság mindig lázadzik a szülői tekintély ellen, az apai szigor ellen.

A példázat nem adja még vázlatosan sem az ifjú jellemét. Nem mondja el, hogy a szülői házban korábban mint viselkedett, hogy lusta lett volna, hogy kerülte volna a munkát, vagy hogy mulatozó természetű lett volna. Sőt, a nagyobbik fiú panasza, hogy apjától még egy kecskefiút sem kapott a barátaival való vigadozásra, a szülői ház szigorú erkölcsi alapjaira utal. Legfőbb a nagyobbik fiú apjához intézett szemrehányásának azon része, mely szerint „soha parancsotodat

át nem hágtam“, engedi sejtetni, hogy a kisebbik nem volt ilyen engedelmes és szülőtisztelő.

A kisebbik fiú igazi jelleme, mégpedig gyenge jelleme, akkor jelentkezik a példázatban, amikor a vagyonból reá eső rész kézhez vétele után „dobzódva élt“, amint azt Jézus kifejezi. Ekkor látjuk, hogy nem azért kérte ki a vagyonból a reá eső részt, mert világot akart látni, vagy tanulni akart volna, hogy szerzett tapasztalatait és tudását majd önállóan és függetlenül folytatott élete javára felhasználja. Őt a független életben csak az ifjú korra sokszor jellemző szertelen vágyak szerinti életlehetőség érdekelte. Mulatozni kezd s hamarosan el is tékozolja vagyonát.

Amiből mindig csak elvesznek, annak egyszer el kell fogynia. Így járt a tékozló fiú is a vagyonával. De úgy látszik, hogy ugyanakkor elfogytak a pénzen szerzett barátok is. Régi tapasztalat: italos barátság, drága barátság, laza barátság. Nem maradt más hátra, aorgoznia kellett. De milyen munkát kaphatott az, aki azzal tette hírhedtté magát, hogy nap-nap után „dobzódva“, mulatozva élt? Ki mer az ilyen emberre komoly, felelősségteljes munkát bízni? Egy megoldás marad, hogy disznópásztornak szegődik.

A történettel Jézus célja az, hogy az emberi gyarlóság ilyen beállítással megvetést keltsen hallgatóiban a felelőtlen életmóddal szemben. De célja az is, hogy hallgatói elé úgy állítsa a tékozló fiút, mint aki elítélendő életmódjával a legmélyebbre süllyedt.

Jézus népe szempontjából nézve, hol van az a mélypont, ahová le-süllyedhet az ember? A disznók vályujánál? Jézus népe a disznóhúst a Törvény tiltó parancsa folytán nem ette meg. A zsidó emberre nézve az is „tisztátalanná“ levést jelentett, ha véletlenül hozzáért egy disznóhoz. Tisztulási eljárással, előírt mosakodással, áldozat bemutatásával kellett ilyen esetben a vallási tisztaságot helyreállítani. Erre a mélypontra süllyedt le a tékozló fiú. Ezen a mélyponton jutott eszébe a szülői ház, a jólétnek, a megbecsülésnek, a tisztaságnak, a becsületes és munkás életnek a háza.

Jézus azt mutatja meg e példázatban, hogy az emberi gyarlóság által a legmélyebbre süllyedő embernek is van lehetősége a felemelkedésre, Isten megbocsátó szeretetének kiérdemlésére, ha a megtérés őszinte vágyával indul el a megtérés útján Isten felé.

A példázatból itt tűnik ki az, hogy annak a hagyományos címe: „A tékozló fiú története“, nem fejezi ki annak lényegét. Az igazi lényegét így lehetne kifejezni: „A megbocsátó apa“! A tékozló fiú édesapja ezt példázza. Előttünk áll egy édesapa, akivel szemben azzal az igénnel lép fel a kisebbik fia, hogy adja ki a családi vagyonból a részét. Hányszor ismétlődött meg ez az eset az emberiség történetében. Az ifjúság lázadozik... követelőzik... a szülő csendesíti, várja, de elő is segíti a lázadozó gyermek szellemi érettségét, hogy a szülők, a felnőtt nemzedékek által összegyűjtött értékeket olyan ifjúságnak adja át, amely azt megbecsüli. Az apa itt azonnal kiadja a fia részét. Hogy milyen aggodalom élhetett szívében, azt nem ismerjük. Ő jó tanácsot adott, jó példát mutatott. De hánv szülői tanács pattog le a lázadozó gyermekek lelke faláról? Hányszor fordult elő az életben, hogy a gyermekek nem az otthon látott jó példát követik, hanem a másoktól látott rosszat? Ki bocsáthatja el otthonról gyermekét az élet útjára azzal

a biztos tudattal, hogy felvértezte őt minden rossz hatás ellen? Hogy az otthoni élet szilárd jellemet nevelő hatását meg nem változtatja semmi? Minden öntudatos apa a legjobbat igyekszik adni gyermekeinek es hányszor hiába minden jó szándék, jó szó, jó példa a féltett, jól nevelt gyermek az élet tengerén hajótörést szenved. Még jó, ha hajótöröttsége élet-halál tusája közben bele tud kapaszkodni a szülői ház emlékeinek mentő deszkaszálaiba, hogy új életkezdés vágyával oda visszaérkezhessek.

Ez történt a tékozló fiúval is. Erkölcsi hajótöröttsége roncsai közt a szülői ház emléke nyújtotta a hazatérés vágyán át a felemelkedés mentő deszkaszálát.

Az édesapa pedig várja gyermekét. Ki tudja hányszor nézett arra felé, amerre fiának távolodó alakja a messzeségbe vészett? De az apának erősnök kell lennie, az ő könnyei befelé folynak.

S egy nap a messzeségből rongyokkal fedett emberi alakot vesz észre. Mintha a fia alakja lenne, mintha a fia járására ismerne. Amint közeledik, felismeri. Ó az! Hova lett az elinduláskor oly magabiztos tartás? Hova lettek arcának hamvas rózsái? De megtörtén, rongyosan, aki közeleg, mégis az ő fia. Van-e apai szív, mely meg ne esnék fia tragédiáján? Mert bármi történt és bármint történt: tragédia történt. Egy nagy vágyakkal, nagy önbizalommal elindult ifjú, mint életroncs érkezett haza a szülői házba.

Az apa jellemének nagysága e ponton bontakozik ki a maga teljes szépségében. Nem várja meg, amíg fia hozzá ér. Ő megy elejébe. Amint Jézus mondja: „megesék rajta a szíve és odafutván, a nyakába esék és csókoltatá őt“.

A fiú érzi a maga hibáját. Kifejezésre is juttatja: „Atyám, vétkeztem ellened és az ég ellen: és nem vagyok méltó, hogy a te fiadnak hivattassam!“

Az apai szeretet azonban túláradó boldogsággal szól és rendelkezik: „Hozzátok ki a legszebb ruhát és adjátok fel rá; és húzzatok gyűrűket a kezére és sarút a lábára! És előhozván a hizott tulkot, vágjátok le és együnk és vigadjunk. Mert az én fiam meghalt és feltámadott; elveszett és megtaláltatott!“

Ez a kép az édesapáról több mint egy földi apa képe. Jézus e példázattal az Isten atyai szeretetének állít csodálatosan szép és megható képet hallgatói elé. Mintha csak népe téves vallási felfogását akarná helyesbíteni: Isten nem a harag és a bosszúállás Istene, aki megbünteti az apák vétkeit a fiakban harmad- és negyediziglen, hanem megbocsátó szeretet, aki a megtérő embert atyailag fogadja szeretetébe és lehetőséget ad arra, hogy új életet kezdhessen.

Ezt a tanulságot főleg a példázat másik része tükrözi.

A *tékozló fiú bátyja* nem akar bemenni; nem akar vigadni. A hozzá kimenő apa azonban megmagyarázza neki: „fiam, te mindenkor velem vagy és mindenem a tiéd. Vigadoznod és örülnöd kellene hát, hogy a te testvéred meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott.“

A vagyonból tehát nincs mégéegyszer osztzkodás. Az a család keretében becsülettel és gyermeki engedelmisséggel élő másik fiú tulajdona. A kisebbik, a megtérő csak lehetőséget kap, hogy amit eltékozolt, a szülői ház szeretetteljes, segítőszellemű légkörében a család segítségével újra visszaszerezhesse.

Isten nem készen adja a megtérő embernek az elveszett emberi méltóságot. Azt a tékozló fiaknak kell kivívniok, visszaszerezniök, hogy az emberi társadalom hasznos tagjai lehessenek, hogy magukat méltóvá tegyék Isten megbocsátó szeretetére.

Isten így ad lehetőséget, mint szerető Atya, gyermekeinek a megtérésre, a tiszta emberi élet folytatására.

Mi nem vagyunk tékozló fiúk, nem kell a mélyre süllyedés, a megvetettség mélypontjáról kezdenünk életünket. De mindnyájunknak vannak, vagy lehetnek gyarlóságai, s hogy azok el ne uralkodjanak rajtunk, hogy a mélyre ne húzzanak, jó időnkint a tékozló fiú történetén keresztül Isten megbocsátó atyai szeretetére gondolnunk s élni az ő atyai szeretete meleg sugarában, mint neki kedves gyermekei, egymásnak testvérei. Ámen.

ZÁKEUS MEGTÉRÉSE

Lk 19, 9—10

Az esemény, amelyből beszédemhez az alap gondolatot vettem, akkor történt, amikor Jézus utolsó útja alkalmával Jeruzsálem felé tartott. A köztudatban úgy él ez a történet, mint „Zákeus, a vámszedő megtérése.“ A valóságban azonban itt nem csak erről van szó. Ez a kis, jelentéktelennek látszó történet, amelyet csak Lukács evangélista jegyzett fel, a jézusi lelkület diadalát hirdeti. Azt, hogy a tisztának minden tiszta, s hogy a tisztaság még a bűn fertőjében élő emberre is hatással van, s ha csak egy paránya is él még benne a tisztaság utáni vágy, ez kiemeli őt a bűn mélységéből is.

A történetben az is kifejezésre jut, hogy Jézus élethívatasának tartotta a veszendőnek induló lélek megmentését, és hogy ez a kereszténységnek is kötelessége. Annak a lelki ráhatásnak az alkalmazását jelenti ez, amit egy író így fejezett ki: „Az igazán jó embernek a közelében könnyű jónak lenni!“ Ennek a megállapításnak az igazolását látom ebben a történetben.

Jézusban a lelki tisztaság környezetére kiáradóan, bő mértékben jelentkezett. Sokszor még ellenségei is hatása alá kerültek e lelki kisugárzásnak, s önkéntelenül is igazat adtak gáncsoskodó kérdéseikre adott feleleteinek.

Ez a varázslatosnak tetsző személyi ráhatás már akkor jelentkezett Jézusban, amikor rövid idővel fellépése után, tanítványokat hívott el eszméi terjesztésére. Komoly, felnőtt emberek, mint Péter és András, Jakab és János, Jézus első szavára, „Kövessetek engem, ... azonnal otthagyván a hálókat követték őt.“ (Mt 4,19—20) És ugyanígy követték a többi tanítványok is és kísérte az a tömeg, amely nyilvános prófétai működése rendjén mindenütt köréje sereglett.

Ez a személyi ráhatás jelentkezett gyógyításaiban is. Nem állítom, hogy minden bibliai feljegyzés, amelyeket Jézus gyógyításairól az eván-

géliumokban találunk, tényleg megtörtént, s hogy Jézusnak hatalma lett volna — például — a ma is gyógyíthatatlan betegségek tartott leprásság meggyógyítására. Nem! Ezek a történetek a buzgó jézuskövetők lelkében születtek meg, vagy egy-egy ténylegesen megtörtént gyógyítási esetnek szájról-szájra adása folytán keletkeztek. De az a tény, hogy Jézusról sok gyógyítási történet fennmaradt, azt jelenti, hogy tényleg sokan meggyógyultak, különösen azok közül, akiket ez evangéliumok „ördögtől megszállottaknak“ neveznek, akik valamely lelki vagy idegzavarral küzdöttek, s akiket Jézus személyes ráhatása, a belőle kiáradó, lelki békességet nyújtó erő tényleg meggyógyított.

Ennek a lelki ráhatásnak az eredménye volt az is, hogy Zákéus, ez a bűnös ember megtért.

Miért volt Zákéus bűnös? És miben állt megtérése?

Zákéus a római hatalom alkalmazottja volt, foglalkozása szerint fővámszedő. Ezt a foglalkozást legnagyobb részt rómaiak, görögök és örmények űzték, de voltak zsidók közül is, akik ezt a nagy jövedelemmel kecsegtető, meggazdagodási lehetőséget nyújtó foglalkozást elvállalták. A zsidóság főleg ezek iránt, a saját népéből lett vámszedők iránt érzett megvetést.

Hogy Zákéusnak milyen lehetett a lelki arca, azt nehéz volna ma megállapítani, megrajzolni. Mit érzett, amikor népe megvetésével, lenézésével találta magát szemben? Mit felelt feleségének vagy gyermekeinek, amikor azok a róla szóló becsmérő nyilatkozatokat neki elmondották? Ki tudja? Lehet, hogy egyszerűen irigyeknek nevezte ellenségeit, akik vagyont irigylik s élte a maga gazdagságban dúsuló életét. Ha nem álltak szóba vele a zsidók, szóba álltak az idegenek, akik szívesen dörzsölődtek a gazdag emberhez s szívesen ültek le asztalához.

Bensőleg azonban megelégedett, boldog nem lehetett. Sokszor sírhatott fel benne a lélek az elveszített lelki béke után.

Ennek a Zákéusnak, a fővámszedőnek egyszer csak hírül hozták emberei, hogy Jerikón vonul keresztül a Názáreti, amint Jézust igen sokan egyszerűen nevezték; vagy mondhatták: jön Jézus, a próféta, s mindjárt el is mondhatták a szenzációs hírt, mely megelőzte, hogy a városba való érkezésekor meggyógyította Bartimeust, a vak koldust. A szokatlan hír mindig szárnyon jár. Az emberek ma is szívesen terjesztenek ilyen híreket. Még meg is toldják a hallottakat. Ilyen az emberi természet. Így nőnek egyszerű események csodává — még korunkban is. Mennyivel inkább a Jézus korában, amikor az embereknek nem volt fogalmuk a természet törvényeiről és minden szokatlan dologban Isten hatalmát vélték felfedezni.

Zákéust is megrendítette a hír. Micsoda lelki hatalommal rendelkezik ez a próféta, akinek tetteiről csodákat mesélnek s kinek tanításai is egészen mások, mint amit eddig hallott a nép, „mert úgy tanít, mint akinek hatalma van, és nem úgy, mint az írástudók“. Elfogta a vágy, hogy lássa a Mestert. Gyorsan, míg el nem hagyja Jerikót, gyorsan ki az útra, s szemébe nézni ennek a különös embernek. De hátha nem is ember? Hiszen azt is rebegik, hogy ő a régen várt Messiás. Vajon hozhat-e valamit az ő számára is a Messiás? Vajon nincs-e lángostor kezében s nem fogja-e őt is felelősségre vonni bűnös élete miatt? Mi mindenre gondolt, míg sietve ment Jézust látni. „De a sokaságtól nem láthat, mivelhogy termete szerint kis ember volt. És előre futván, felhága

egy eper-füge fára, hogy őt lássa; mert arra vala elmenendő“ — írja az evangélista. És akkor váratlan dolog történt. Ő, aki csak látni akarta a Mestert, egyszer csak hallja, hogy nevén szólítja őt és egyenesen neki szól: „Zákeus, hamar szállj alá, mert ma nekem a te házadnál kell maradnom“. Micsoda meglepetés! A Mester, a próféta, az ő házát tiszteli meg azzal, hogy nála száll meg. „És sietve leszálla, és örömmel fogadá őt.“

A sokaságból a csalódottság moraja tört fel. Mint amikor a bűnös asszony illatos olajjal kente meg Jézus lábát s a farizeus így gondolkozott magában: „ha próféta volna, tudná ki és miféle asszony az, aki őt illeti: hogy bűnös“; vagy amikor Jézus Máténak, a vámszedőnek házában ült le enni, annak barátai körében, s a farizeusok megkérdezték a tanítványokat: „Miért eszik ez a ti Mesteretek a vámszedőkkel és bűnösökkel?, amire Jézus így felelt: „nem az egészségeseznek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek“. (Mt 9,12). Jézusnak a megállapítása most is ugyanaz, csak a szavak mások, amiket használ: „Mert azért jött az Embernek fia, hogy megkeresse és megtartsa, ami elveszett“.

Zákeus pedig a Jézussal való együttlétet szent hevületében lelkesedve mondja: „Uram, íme minden vagyonomnak felét a szegényeknek adom, és ha valakitől valamit patvarkodással elvettem, négy annyit adok helyébe“. Amire Jézus lelki meglepéssel mondja közismert szavait: „Ma lett üdvössége ennek a háznak!“

Mi történt a Zákeus házában, milyen párbeszéd folyhatott le Jézus és a fővámszedő között? Ki tudná megmondani? A bibliai író vagy nem tudta, vagy nem tartotta fontosnak feljegyezni. Pedig milyen nagyszerű lenne, ha tanulmányozhatnánk a lefolyt párbeszédet. Mi volt az, ami Zákeusból, a bűnös emberből kiváltotta a bűnösségére való ráeszmélést? Mi volt, ami miatt ő — aki kapzsi vágytól hajtva csak a vagyonszerzésre gondolt, még lelki békessége árán is — most valósággal szórja vagyonát ki az ablakon?

A felelet, a bennünk felvetődő sok-sok kérdésre csak ez lehet: Zákeus találkozott a lelki tisztasággal! Azért volt bátorsága Jézusnak leülni a bűnösökkel egy asztalhoz, mert ő olyan magasan állt erkölcsileg a „bűn“ fölött, hogy abból nem fröccsenhetett semmi szenny az ő próféta palástjára. Rajta betelt a régi megállapítás: „A tisztának minden tiszta“. Ez a lelki tisztaság hatott tisztítólag Zákeusra. Ez adta vissza lelke lekopott csillogását, s ez a benne felragyogó tiszta lélek-láng perzselte fel benne az ő-embert, hogy lehessen Jézusért rajongó, őt követő: új ember.

Lehet, hogy már ismerte Jézus tanításai közül a „tékozló fiú történetét“ s a Jézussal való együttlétten keresztül valósággá lett benne a példázatból Isten megbocsátó atyai szeretete, aki a megélt embert visszafogadja atyai szeretetébe, százsorta és ezerszerte inkább, mint a földi atya az ő tékozló gyermekét.

Ez a jézusi lelki ráhatás, a jézusi tisztaság megtörte a bűn hatalmát Zákeus felett, mely eddig karmaiban tartotta, s most nem tudott betelni az új élet lehetősége lelki gazdagságával. Ezért vesztette el a vagyon egyszerre azt a földre visszahúzó erejét, amellyel eddig fogva tartotta s érezte meg a jóvátétel fontosságát, a jó cselekedet jézusi szükségességét.

Ha Jézus azt mondta volna: add ide vagyonedot és én megvásárolom azzal az emberek megbecsülését és szeretetét, szembe kacagta volna a Mestert és semmit sem adott volna. Ő jól tudta, hogy pénzzel nem lehet szeretetet vásárolni. Jól tudta, hogy pénzzel nem lehet az elveszett becsületet megvenni, visszavásárolni.

De Jézus lelki tisztaságából ő hitet nyert. Hitet az élet újrakezdése lehetőségében. Hitet, hogy a lelki megtisztuláson keresztül kiérdemelheti Isten szeretetét.

Vajon mi lett Zákeussal? Kár, hogy ezután eltűnik a szemünk elől. Vajon gúnyolták-e sokat a vele egyfoglalkozásúak, a vámszedők? Vajon visszafogadta-e a nemzeti közösségbe népe? Nem tudjuk! De egyet biztosra vehetünk, s ez az, hogy visszanyerte lelke békéjét s felemelt fejvel követte Jézust.

Mi nem vagyunk Zákeusok, de van mindannyiunkban egy kis zákeusi vonás: önzés, gyarlóság, az üdvösségnek kívülről való várása. Holott bennünk kell, hogy meginduljon a lelki tisztaság folyamata. Elébe kell mennünk Jézusnak, amikor átvonul életünk országútján s megy Jeruzsálem felé, hogy évről-évre bizonyosságot tegyen tanításai igazságáról s az igazság húsvéti diadaláról. Milyen felemelő lesz számunkra, ha ez ünnep emelkedett légkörében hozzánk is szólni fog Jézus szava: „Ma lett üdvössége e háznak“. Ámen.

SZÁSZ FERENC

ISTENORSZÁGA TIBENNETEK VAN

Lk 17,21/b.

Sohasem láttam vagy hallottam, hogy a bölcsőt, miután már nem volt rá szükség, felaprították volna tűzifának. A bölcső, amikor otthont és védelmet nyújt az Istentől jött drága életnek, elveszti tárgyi jellegét, maga is élővé válik, átlelkesül, s már nemcsak a múlt emlékeként érdemes a megbecsülésre: amikor tetlen magányában a család következő gyermekét várja vagy rokonhoz, szomszédhoz, barátához vándorol a jövő ígéretét is hordozza. Szolgálatának köszönhető, hogy egymást követő lakóival szemben, legalábbis jelképiségében, a bölcső legyőzi az idő hatalmát, s a keresztény eszmevilágban, a Názáreti Jézus jászolbölcsőjétől napjainkig, az isteni és emberi világ találkozásának, egybefonódásának legbensőségesebb jelképévé lett. Aki bölcső mellett áll, úgy érzi, hogy Isten szentségének kisugárzása ragyogja be lelkét.

Hogy a ti bölcsőtök, a valóságos megvan-e még valahol, nem tudom, de a jelképes bölcső megelevenedésének és az isteni szentség kisugárzásának most mindnyájan tanúi és részesei vagyunk: e pillanatban élő bölcsőnek érzem a hegyek-dombok koszorúzza falut és a kétszáz éves templomot, ahol ma este egybegyűltünk. Lelki bölcső mindkettő:

lélekben és igazságban vegyük hát számba unitárius örökségünket és mérjük meg életünket Jézus tanításának mérlegén, aki 2000 éves örömmüzenetét így juttatja el hozzánk ez ünnepi percben: „Istenországa ti bennetek van!”

Keresztény voltunk magától értetődővé teszi, hogy a fő hangsúly, mely Jézus szavaiból kicsendül, Istenre és az Ő országára esik. Isten a mi teremtő és gondviselő Atyánk, akinek akaratát megismerni, elfogadni és megvalósítani életünk legfőbb kötelessége. Isten áldotta meg templomépítő elődeink életét és munkáját, és Ő ültette el szívünkbe az irántuk való hűséget és ragaszkodást is. Mindnyájan az Ő országának polgárai vagyunk vagy lehetünk, s ettől függ jövőnk, életünk és lelünk üdvössége.

Az evangéliumi tanítás másik hangsúlya, bár kevésbé erőteljes, ugyanolyan lényeges: Isten országa „ti bennetek“, azaz bennünk van. Ez a hangsúly arra figyelmeztet, hogy Istenre gondolva sem szabad elfelejtenünk, mellőznünk az embert, a térben és időben sajátos emberi világot. Arról a lelki közegről is meg kell emlékeznünk az örök és végtelen Isten mellett, amelyben az Ő országa otthonra lel és megvalósul.

Bár nem mérhető Istenhez, az emberi szellemiség is ugyanolyan értékes, s éppen határainak gyújtópontjában ragyog fel, mutatkozik meg teljes valójában. Az emberi lélek olyan, mint a csillag: végességének mélyéről tör elő határokat nem ismerő fénye s miközben túlragyogja önmagát, sugárzásában értékekkel telítődik és fontossá válik a világ is, mely otthonául adatott, a bölcső, mely Isten földi gyermekét ringatja.

Számunkra most a szülőfalu iránti szeretet és hűség megfogalmazása, olyan igazságot fejez ki, mely nem idegen a jézusi evangéliumtól, Isten, a világ, földi bölcsőnk kérdezi tőlünk: „hiszed-e, hogy térben és időben nincs számodra értékesebb, drágább a szülőföldnél, ahová helyeztettel és ahol élsz?” Hogyan függ hát össze Isten országában a végtelen, az örök, az isteni és a véges, a múlandó, az emberi? Mi a viszony az egyetemes és sajátos értékek között, a mindennapok nyelvén: mit jelent a keresztény ember számára, aki mindenütt otthon van Isten teremtet világában, a szűkebb szülőföldhöz, szülőfaluhoz, gyermekkorának templomához való tartozás és ragaszkodás?

Jézus példázatai szerint a tér és idő fölött álló Istenországa és a térben és időben élő ember között szoros és szerves kapcsolat van. Jézus mély vallásosságában és emberszeretetében magától értetődőnek érezte, hogy neki Istent és az embert egyaránt szolgálnia kell: ő nemcsak a nembeli, hanem a sajátos adottságok és körülmények között élő emberről és emberhez szólt, kor- és sorstársainak hirdette Istenországa lehetőségét és valóságát. Emlékezzünk csak: Istenországa a mag, amely a termőföldbe hull, de amíg a mag mindenkor az egyetemes élet és újjászületés hordozója, a föld, mely befogadja, mindig sajátos. Az útszél, a köves hely, a tövises mező vagy a tiszta termőföld mindig más és más termést hoz, bár ugyanaz a mag hullott rá. Istenországa a búza és a konkoly együttes növekedése az isteni jóság és igazságosság közös ege alatt, de az emberi indulatok földjén, véges határok és mezsgyék szorításában.

Istenországa a kovász, melyet lisztbe elegyítenek, de nincs két ugyanolyan ízű sütet kenyér.

Istenországa az elrejtett kincs, de a szántó, mely rejti, nagyon is földi s földi kincseken kell megváltani, mint ahogy Istenországa drágagyöngyét is az élet valóságos, sokszínű, gyakran zsidvásárrá fajuló torlódásában kell megszereznie a példázatbeli kereskedőnek.

Isten ügye és országa mindenkor több és más mint az ember és világa, de sohasem szakad el tőle, elválaszthatatlan az adott valóságtól, a mindenkori jelenben élő sajátos embertől. Az eszményi mindig az adottság tükrében villan fel, körvonalazódik és a „van“ közegébe oltódik be, ott teljesedik ki vagy bukik el. Az adottság pedig, mint Istenországa megvalósulásának kiindulópontja, mindig emberi és sajátos értékeket hordozó. Nem is lehet más: az adottság Isten ajándéka, a sajátos Isten világából, a teremtés és gondviselés munkájából való részesezésünk és az abban való részvételünk mértékét fejezi ki. Mint ilyen, a sajátosság az állandó fejlődésben és változásban az egyetlen biztos alap az ember számára, otthonosságot és biztonságot sugall; az a pont, amelyhez mindent mérni és viszonyítani lehet, az az alapkő, mely nélkül lehetetlen volna önmagunk és világunk építése, s üres fogalommá, elméleti játékká üresedne az Istenországaról való beszéd.

Isten azért ruház fel Önmaga szelleméből sajátos lelki tehetségekkel külön-külön minden embert és népet, azért tagolja fel az időben és térben az események rendjét és helyét, azért ajándékoz meg minden embert korával és szülőföldjével, hogy erről a pontról és viszonyai által bekapcsoljon mindenkit az Ő országának építőmunkájába. A valóságos és jelképes bölcsők végtelen sokasága az Ő világában a fejlődést szolgálja: el ne vesszen, el ne pusztuljon az Ő és a világ számára a gyermek, a búzamazag, az elrejtett kincs, az igaz gyöngy, amíg fel nem nő, termést nem hoz, napvilágra nem kerül, igazi megbecsülését meg nem találja. Az egyszerűnek, a sajátosnak, mindennek, amit teremtett a létjogosultsága abban van, hogy rendeltetéssel bír: egyetemességre kell vezetnie a fejlődést önmagában és a világban, országa részesévé kell válnia.

A sajátosság ezért drága kincs, pótolhatatlan érték. Azzá teszi maga a törékenysége is. Isten világa szegényül, valahányszor egy-egy növény, épület, ember, sajátos színfolt eltűnik belőle, mint ahogy Isten világa gazdagszik minden születéssel. Másrészt minden sajátosság egy-egy belső erőforrás a világ számára, egy-egy felbuzgó kútfeje az egyetemes életnek: a róla való lemondás, a benne rejtőző isteni indíttatás elfojtása, ki nem használása, olyan vétek, mintha az anyaföld forrásait, kútjait tömnénk be, miközben szomjazunk.

Éppen ezért a sajátos értékekhez nemcsak szeretettel, hanem megfelelő ismerettel is kell közelednünk. Tudnunk kell, hogy a fejlődésnek alapvető törvényszerűsége: egyetlen lépcsőfokát sem ugorhatjuk át, hagyhatjuk ki büntetlenül. A sajátosság, amikor rendeltetését betöltötte, eltűnik, megszűnik, átszerveződik, de mindaddig, amíg hivatását szolgálattal bizonyítja, nélkülözhetetlen érték: Istenországában az eszköz és cél átfedheti egymást mindaddig, amíg ezt Isten így akarja és az ember így érzi s végső soron egybeesnek: megkülönböztetésük csak földi és időleges.

Végül nem szabad elfelejtenünk, hogy a fejlődés magasabb fokain az élet minden területén eljutunk a szellemihez, s lassan meg kell tanulnunk, hogy a szülőföld is szellemi érték, lelki indíttatás és útravaló s csak másodsorban földrajzi valóság.

Minden, ami él, ragaszkodik önmaga sajátos lényéhez és mivoltához, mint Isten ajándékához. Ez alól az ember sem kivétel. Kényszer, megkötöttség, de egyben a szabadság és az önmegvalósítás lehetősége is az „itt és most“ isteni parancsa. Istenországa mibennünk van és megvalósulásához egyetlen út vezet: a „van“ és „lesz“ között a lehetőség útja, az isteni szeretet szivárványhídja.

E falu lelkisége, hagyományai, értékrendszere és e kétszázéves templom, mint vallásos életünk otthona számunkra is nagy kincs. Itt láttuk meg és itt ismertük meg Isten világát, itt hallottunk először Istenországaról. Közös bölcsőnk s ezért számunkra a legszebb. Isten általuk adta életünket, a testit és a lelkit, így küldött a világba s mi nem tehetünk mást, szeretjük és ragaszkodunk szülőfalunkhoz és templomához egyaránt. E faluhoz és vallási közösségéhez tartozni, jól tudjuk, nem érdem vagy kiváltság, hanem adottság, s ha erre büszkéek lehetünk, azt elsősorban Istennek és őseinknek köszönhetjük.

Amit e falutól és templomától kaptunk, útravaló: lehetőségeinkben kötelességeinket megszabó. Mutatja a célt, jelzi, hová kell eljutnunk, mit kell megvalósítanunk, mivel tartozunk Istennek és a világnak. A bölcsőért fizetni kell s nem akárhogy, akármivel: azzal, amit adott: életünkkel.

Maradjon hát e templom továbbra is lelki otthonunk, mindenkor megtérésre hívogató és útnak indító. Istenországának örök, el nem apadó kútfeje és mindig ringó bölcsője mibennünk. Örök intés: minden embert külön koporsóba zárnak halála után és úgy adják vissza porait az anyaföldnek. Jelképes ez is: a koporsó az emberi történet földi befejeződését jelzi, amely véglegességében megkülönböztet és elválaszt egymástól. Ezzel szemben a bölcső, mint a születés, a kezdet és az élet jelképe, közös is lehet: nemzedékeken át apát, fiút, unokát elringat. Végtelen lehetőségeink folyamatosságát és közösségünket jeleníti meg és hordozza az emberi világban.

Szülőfalunk Istenországa felé indított el bennünket, és Istenországot indította útra bennünk. Közös bölcsőnk, és adja a mi gondviselő Atyánk, hogy sokáig betölthesse még hivatását: életünkben és halálunkban bölcsőnknek érezzük mindörökké! Ámen.

BIBLIAI FOGALMAK

HÁLAADÁS

Zsolt 103,1—2 Aldjad, Ielkem, az Urat, és egész bensőm az ő szent nevé! Aldjad Ielkem, az Urat, és ne feledd el mennyi jót tett veled!

1Kor 4,7 Mid van, amit nem kaptál?

2Kor 9,15 Hála legyen az Istennek kimondhatatlan ajándékáért.

1Tess 5,18 Mindenért hálát adjatok, mert ez az Isten akarata.

Fil 4,6 Mindenkor hálaadással vigyétek kéréseiteket az Isten elé.

Zsolt 119,7	Tiszta szívből adok hálát neked, tanulva igazságos döntéseidet.
Zsolt 50,23	Aki hálaadással áldozik, az dicsőít engem, és aki ilyen úton jár, annak mutatom meg Isten szabadítását.
Zsolt 100,4	Menjetek be kapuin hálaénekekkel, udvaraiba dicsérettel! Adjatok hálát neki, áldjátok nevét!
Zsolt 118,29	Adjatok hálát az Úrnak, mert jó, mert örökké tart szeretetel!
1Tim 2,1	Tartsatok könyörgéseket, imádságokat, esedezéseket és hálaadásokat minden emberért.
Kol 4,2	Az imádkozásban legyetek kitartóak és legyetek éberek: ne szűnjetek meg hálát adni.

ALDOZAT

1Sám 15,22	Talán ugyanúgy tetszik az Úrnak az égő- és véres áldozat, mint az engedelmesség az Úr szava iránt?
Hózs 6,6	Mert szeretetet kívánok, és nem áldozatot, Isten ismeretét, és nem égőáldozatokat.
Zsolt 4,6	Igaz áldozattal áldoztatok, és bizzatok az Úrban!
Zsolt 51,19	Isten előtt a töredelmes lélek a kedves áldozat. A töredelmes és megtört szívet nem veted meg, Istenem.
Zsolt 116,17	Hálaáldozatot mutatok be neked, és az Úr nevét hirdetem.
Péld 21,3	Az igaz és törvényes cselekvést többre becsüli az Úr, mint az áldozatot.
Zsid 13,16	A jótékonyságról és az egymással való közösségvállalásról pedig el ne feledkezzetek, mert ilyen áldozatokban gyönyörködik az Isten.

ALLHATATOS

Mt 10,22	Aki mindvégig kitart, az üdvözülni fog.
Róm 14,4	De meg fog állni, mert van hatalma az Úrnak arra, hogy megtartsa.
1Kor 16,13	Vigyázzatok, álljatok meg a hitben, legyetek férfiak, legyetek erősek!
Ef 6,14	Álljatok meg tehát, felövezve derekatokat igazságszeretettel.
1Kor 10,12	Aki tehát azt gondolja, hogy áll, vigyázzon, hogy el ne essék!
2Kor 1,24	Mert nem akarunk uralkodni a ti hiteteken, sőt munkatársai vagyunk örömtöknök, mivel szilárdan álltok a hitben.
Zsid 10—23—25A	reménység hitvallásához szilárdan, ingadozás nélkül ragaszkodjunk, mert hű az, aki ígéretet tett. Ügyeljünk arra, hogy egymást kölcsönösen szeretetre és jó cselekedetre buzdítsuk. Saját gyülekezetünket ne hagyjuk el, ahogyan egyesek szokták, hanem bátorítsuk egymást.

HÜSÉGES

- 5Móz 32,4 Hú az Isten, nem hitszegő, igaz és egyenes ő.
Zsolt 31,6 Kezredre bízom lelkemet, te váltasz meg engem, Uram, hűséges Isten.
- Zsolt 91,2,4 Oltalmam és váram, Istenem, akiben bízom! ... pajzs és páncél a hűségre.
- 1Tim 1,12 Hálát adok a mi Urunknak, aki megerősített engem, mert megbízhatónak tartott, amikor szolgálatra rendelt.
- Mt 25,21 Jól van, jó és hű szolgám, a kevésen hű voltál, sokat bízik rád ezután.
- Gal 5,22 A lélek gyümölcse pedig: ... hűség
- Jel 2,10 Légy hű mindhalálig, és neked adom az élet koronáját.

ESZMÉK, GONDOLATOK

Az Istennek önmagának eleitől fogva gondja volt és lesz az ő igazságára (Dávid Ferenc).

*

Isten lelke azért lakozik bennünk, hogy gyarlóságunkban és erőtlenységünkben gyámolítson, keserűségünkben erősítsen, nyomorúságunkban vigasztaljon és buzgó könnyörgésre indítson (Dávid Ferenc).

*

Későn kellett tapasztalnom, hogy nincs nagyobb boldogság a földön, mint reggeltől estig a hivatásnak élni, szemünket Istenhez emelni, és távol tartani magunktól az élet minden szennyét (Pestalozzi).

*

Isten nem szereti a szomorú lelket. Gyűlöli a szomorú gondolatokat, beszédet és leverő, tanítást. Isten inkább azt akarja, hogy szívből örüljünk (Luther).

*

Hogy megtaláld magad a végtelenben, először meg kell különböztetned magad tőle s azután összekötnöd magad vele (Goethe).

*

Az, aki szeret, szükségképpen arra törekszik, hogy magához közel tartsa és megőrizze azt, amit szeret (Spinoza).

*

A vallás: az életem célját adja. A tudomány: hozzásegít az eléréséhez. A művészet: alkalmat ad, hogy benne gyönyörrel elmerüljek (Balázs Ferenc).

*

Gondoljatok az emberi erőre: nem születtetek tengni mint az állat, hanem tudni és haladni előre (Dante).

*

Csak aki életében megbánja bűneit, számíthat megbocsátásra (Dante).

*

Ki mindent megért, mindent megbocsát (Jókai).

*

Az emberek együttélése akkor jut válságba, amikor hiányzik belőlük a megbocsátás ereje (Niemöller Márton).

*

Az ember igaz előmenetele az önmegtagadás, és csak az önmegtagadó ember igazán szabad és biztos... A tökéletes győzelem önmagunk felett diadalmaskodni (Kempis Tamás).

*

A zaj, a fáradtság, az izgalom fordítja el az ember tekintetét önmagáról. Ezért szeretik az emberek a világi zajt és csak kevesen vannak, akik a magányhoz és a csendhez ragaszkodnak (Pascal).

*

Két dolog van a világon, amit ép elmével nem lehet elviselni: az egyik az, ha az ember soha nincs egyedül, a másik, ha mindig egyedül van (Széchenyi István).

*

A barátság alapja az erény, melynek megőrzéséhez semmi sem szükséges a kölcsönös szereteten kívül (Petrarca).

*

A barátság voltaképp szeretet szárnyak nélkül (Byron)

*

Az emberszív mind egyforma. Békességre vágyunk és boldogok akarunk lenni, a fehérek épp úgy, mint a feketék (Schweitzer Albert).

*

Kételkedni szükséges hiszen ahol nincs kételkedés, ott az önteltség kerekedik felül (Gorkij).

*

A sziklagörgeteg barázdát, repedést hagy hátra a hegy testén, a folyó ágyat mos a földbe, az állat ott hagyja szerény sírfeliratát a szénben. A hulló vízcsepp domborműveket váj a homokba vagy kőbe... Az ember minden tette önmaga írja bele magát az embertársak emlékezetébe tulajdon módjával és ábrázatával (Emerson).

*

Ahogy egy falevélről az egész erdő jut eszébe az embernek, az édesanyám szava is úgy hozza emlékembe az egész gyermeki világot (Tamási Áron).

*

Nem az élet rövid, mi tesszük azzá (Seneca).

Egyházi Képviselő Tanács

szeptember 18-án tartotta III. évnegyedi ülését, melynek tárgysorozatán szerepeltek az állandó bizottságok jegyzőkönyvei, az elnökség elintéztett gazdasági és adminisztratív ügyekről, a teológiai hallgatók lelki neveléséről és a felvételi vizsga eredményéről szóló jelentések, valamint az egyházi központ pénzügyi helyzetéről és a pénzügyi ellenőrzési tevékenységről előterjesztett jelentések.

Egyházköri közgyűlések

A *székelykeresztúr-udvarhelyi* egyházkör közgyűlése augusztus 9—10. napjain volt a homoródszentpáli egyházközségben. A szombati istentiszteleten Katona Dénes székelyderzsi lelkész prédikált, vasárnap Kovács István homoródújfalvi lelkész végezte a szószéki szolgálatot.

A *kolozs-tordai* egyházkör évi rendes közgyűlését augusztus 16—17-én tartotta a bágyoni egyházközségben. Az első nap a szószéki szolgálatot Sándor Botond nagyenyedi lelkész végezte. A vasárnapi istentiszteleten Rezi Elek prédikált (2Kor 3,11), aki hat évi szolgálat után egyben kibúcsúzott az egyházközségből. A közgyűlés keretében dr. Kovács Lajos püspök felavatta az új lelkési lakást.

A *sepsiszentgyörgyi* egyházkör közgyűlését augusztus 16—17. napjain tartották meg a kökösi egyházközségben. A szószéki szolgálatot szombaton Fazakas Károly ürmösi lelkész, vasárnap Albert Lőrinc bölöni lelkész végezte.

A *maros-küküllői* egyházkör közgyűlését szeptember 13—14-én tartotta Nyárádgálfalván. Az első nap Andorkó Ferenc bözödi lelkész prédikált, vasárnapi istentiszteleten a szószéki szolgálatot Nagy Endre sárosi lelkész végezte.

A közgyűlések tárgysorozatán az esperes évi jelentése mellett a család- és beteglátogatási, valláserkölcsi, szórványgondozási beszámolók szerepeltek.

A kolozs-tordai egyházkör közgyűlésén az egyházi központ részéről jelen voltak: dr. Kovács Lajos püspök és dr. Gyarmathy Árpád főgondnok Mikó Lőrinc kíséretében. A többi gyűlésen az egyházi központot András György előadótanácsos képviselte.

A közgyűlések szeretetvendégséggel értek véget.

Lelkésztovábbképző tanfolyam

szeptember 1—12. között volt, a következő lelkészek részvételével: Szathmári József, Balázs Tamás, Lőrinczi Károly, Fodor György, Márkos Ervin, Nyitrai Csongor, Fazakas Endre, Buzogány Sándor, Kovács Sándor, Kiss Gergely, Csongvai Attila, Fekete Attila, Kibédi Pál, Lakatos Gyula, Bíró József, Németh Sándor, Kozma Albert, Nyitrai Levente, Albert Lőrinc, Bedő Béla és Máthé Sándor.

A tanfolyam tárgykörét képezte bibliKateológiából: a bibliakutatás eredményei (Dr. Szabó Árpád); rendszeres teológiából: az unitárius egyház istentana; unitárius egyháztörténetből: az erdélyi unitárius reformáció története (Dr. Erdő János); gyakorlati teológiából: A szónoklás művészete (Zsigmond Ferenc); Az egyházi énekhar szervezése és működése (Péter Lóránt); Az egyházi műemlékek és műemlék-tárgyak gondozása (Gyulai Pál). Közérdekű kérdésekről meghívott előadók tartottak ismertetést.

A továbbképzőn résztvevő lelkészek meglátogatták az aranyosrákosi, torockói és torockószentgyörgyi egyházközségeket.

Szeptember 7-én a vasárnapi istentiszteleten lelkészi szolgálatot végeztek: Csongvai Attila a belvárosi, Bíró József az irisztelepi és Máthé Sándor a monostori templomban.

Lelkésznevelés

Nyári gyakorlati munkát végeztek a teológiai hallgatók a kijelölt egyházközségekben, az illetékes lelkész irányításával.

A *felvételi vizsgát* a Protestáns Teológiai Intézet I. évfolyamára július 15—22 napjain tartották meg.

A *Protestáns Teológiai Intézet* szeptember 14-én tartotta évnyitó ünnepélyét; az áhítatot Rezi Elek tanársegéd végezte.

Püspöki vizitáció

Szeptember 21. és 26. között dr. Kovács Lajos püspök folytatta vizitációját a maros-küküllői egyházkörben. A hat nap alatt a következő egyházközségeket látogatta meg: Szabéd, Pipe, Rava, Bözöd, Bözödújfalú, valamint a szásznádasi leányegyházközséget. A vizitációban részt vett dr. Kovács Lajosné főtisztelendő asszony, dr. Barabássy László főgondnok, András György előadótanácsos, Tana Ferenc főszámvevő, valamint Kolcsár Sándor esperes, Inczeffy Károly és dr. Murvay Sámuel felügyelőgondnokok. A vizitáció keretében keblitanácsi gyűlést tartottak, megvizsgálták az egyházközség ingó és ingatlan vagyonát és ügyvitelét. Az esti istentiszteleteken dr. Kovács Lajos püspök prédikált. A püspöki látogatás szeretetvendégséggel ért véget.

Személyi változások

Dr. *Izsák Vilmos* a Protestáns Teológiai Intézet unitárius előadótanára szeptember 1-i hatállyal 45 évi szolgálat után nyugalomba vonult.

1919. július 29-én született Brassóban; teológiai tanulmányait az Unitárius Teológiai Akadémián végezte az 1937—1941. években. 1941-től 1943-ig segédlelkész a kolozsvári egyházközségnél; 1943-tól 1949-ig a kolozsvári unitárius főgimnázium vallástanára; 1949-től 1959-ig az Unitárius Teológiai Intézet titkára; 1959-től 1973-ig a Protestáns Teológiai Intézet főtitkára; 1973-tól előadótanárként szolgált a Teológiai Intézetnél. Nyugdíjas életére Isten áldását kérjük.

Pálfi Dénes brassói gyakorló segédlelkész augusztus 1-től áthelyezést nyert a bethlenszentmiklósi egyházközségbe.

Rezek Elek bágyoni lelkészt a Protestáns Teológiai Intézet Tanácsa szeptember 1-től tanársegédnek választotta meg.

Pap László bözödkőrispataki gyakorló segédlelkész szeptember 1-től a bágyoni egyházközségbe helyeztetett át.

Szász Ferenc kolozsvári segédlelkész október 1-től áthelyezést nyert a brassói egyházközségbe.

200 éves az oxfordi Manchester College

A Manchester College az angol unitárius egyház teológiai főiskolája, ahol egyházunkból az utóbbi fél évszázadban sok lelkészjelölt tanult, június 30. és július 6. között tartotta megalapítása 200. évfordulóját. Az ünnepségen, mint az intézet volt hallgatója, jelen volt dr. Kovács Lajos püspök is.

Június 30. és július 3. között egy sor előadás hangzott el, megbeszélésekkel, főképpen az Intézet kétszázéves történetével kapcsolatban. Maga az ünnepség tulajdonképpen július 5-én és 6-án folyt le, amelyen az oxfordi egyetem rektora és a különböző egyetemi fokú intézetek számos professzora, a College elnöke dr. Lancelot Garrard professzor, Tony Cross igazgató, sok egyházi és világi meghívott, és az Intézet egykori hallgatói vettek részt. A hivatalos köszöntők során, mint az egyik legidősebb élő vendiák, dr. Kovács Lajos püspök is köszöntőt mondott, visszaemlékezve a College-ban az 1932—34. években töltött időszakra. Beszéde során köszönetet mondott az Angol Unitárius Egyháznak és az Intézetnek azért a lehetőségért, hogy fiatal lelkéseink évtizedeken át ösztöndíjban részesülhettek, az angol nyelvet elsajátíthatták, és teológiai téren tovább képezhették magukat.

Az Unitárius Világszövetség (IARF) franciaországi teológiai konferenciája

Az 1913-ban Párizsban tartott kongresszus óta világszervezetünk, az IARF, először rendezett teológiai konferenciát Franciaországban, az ottani Szabadelvű Protestáns Szövetség meghívására. A konferencia munkálataira Montpellierben, a Protestáns Teológiai Fakultás helyiségeiben

került sor július 7—11. között. Összesen 76-on vettek részt 11 országból, a különböző tagscsoportok képviselőiben. Egyházunk részéről dr. Erdő János főjegyző és dr. Szabó Árpád teológiai tanár voltak jelen. A konferencia szervezője és munkaprogramjának irányítója dr. André Gounelle, a rendszeres teológia ottani professzora volt. A résztvevőket üdvözölte Jean Ansaldi, a Teológiai Fakultás dékánja és Benjamin Muller, a Protestáns Egyház Regionalis Tanácsának elnöke.

A konferencia egyike volt azoknak a regionális teológiai gyűléseknek, amelyeket az IARF szervezett az 1987. évi kongresszus előkészítésére. A főtéma megegyezett a kongresszuséval: „World Religions Facing Modern Times“ (A világ vallásai szemben a modern idővel). A konferencia kettős irányban próbált tájékozódni: 1. Megvizsgálja korunk valóságát, mint modern időt, megérteni az általa kibocsátott jeleket, fel fogni kihívását. 2. Felelni arra a kérdésre, hogy a vallásnak van-e eligazító válasza a modern idők nagykorúvá vált embere számára. Ez azért is fontos, mert mindenik vallás éppen belső lényegénél és külső szervezeténél fogva egyrészt a kijelentésen alapszik, másrészt erősen kötődik a hagyományhoz. A konferencia azt próbálta megállapítani, hogy a Szentkönyvnek és a hagyománynak, mint tekintélynek milyen szerepe lehet a vallások hatása folytonosságának megőrzésében és fejlesztésében.

A témát három előadás világította meg: előadók voltak Christiane Delteil (Franciaország), Moriichi Yamazaki (Japán) és Leonard Steenberg (Franciaország). Emellett a résztvevők nyelvek szerinti (angol, francia, német) munkacsoportokban további hat előterjesztést tárgyaltak meg és dolgoztak fel, amelyek két téma köré csoportosultak: 1. „The Authority of Tradition“ (A hagyomány tekintélye), a dolgozatok készítői dr. Max Ulrich Balsinger (Svájc), Fabien Ouamba (Kamerun), dr. Gene Reeves (Egyesült Államok); 2. „The Interpretation of the Sacred Scriptures“ (A Szent Íratok értelmezése), a dolgozatok készítői Negumi Nakamura (Japán), dr. Andreas Rössler (Német Sz. K.), dr. Szabó Árpád (Románia).

A konferencia kiemelkedő eseménye volt a francia protestantizmus történelmi nevezetességű helyeivel való ismerkedés, melyben a résztvevők osztoztak a „comisardok“ hitükért folytatott százados (1685—1787) küzdelmében, és emlékeztek azok szenvedésére, akik hűségesen kitarítottak hitük mellett. Mély benyomást tett, hogy a hugenották öröksége ma is élő és erős a francia protestánsok hitében. Küzdelmüknek az az elv adott értelmet és célt, amely a mi unitárius hitünknek, de az IARF alkotmányának is az alapját képezi: a lelkiismeret szabadsága a vallás megélésében.

A konferencia megállapításainak összegezése során dr. André Gounelle így fogalmazott: „A mi kérdésünk nem az, hogy a modern időt válasszuk-e a hagyománnyal szemben vagy a hagyományt a modern idő helyett, hanem hogy miként tudjuk a kettőt összefogni egy dinamikus szintézisbe. A szabadelvű protestantizmus erőssége éppen abban volt és van, hogy erősen kötődött a múlthoz, de ugyanakkor nyitott tudott lenni a modern idők új kérdéseivel szemben. Számba kell vennünk korunk kérdéseit, ezek korábban a Biblia történetkritikája, és a tudományos felfedezések, újabban a vallások pluralizmusa, az ökológia és a sürgető etikai problémák. Úton vagyunk a 21. század felé. Haladnunk kell előre, új tapasztalatokat szerezve. Nyitottnak kell lennünk az új iránt,

és nem félnünk a változásoktól. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy a folyamat, amelynek részesei vagyunk nagyon régen kezdődött, és iránya az általunk már nem követhető távoli jövő felé mutat. Mi örök keresők maradunk életutunkon, amely arra kötelez, hogy a modern időt egyszerre vegyük komolyan és viszonylagosan. Az csak egy szakasza utazásunknak, és nem az utolsó szó, a holnap felé tartó ember számára.“

Elhunyt Justin Moisescu pátriárka

A Román Ortodox Egyház főpásztora, 76 éves korában, július 31-én elhunyt.

Az Argeş megyei Albeşti községben született 1910. március 5-én. Tanulmányait a Cîmpulung Muscel-i teológiai szemináriumban végezte, majd kiemelkedő minősítéssel fejezte be az Atheni Egyetem Teológiai Fakultását, ahol később megszerezte a teológia doktora címet.

A hazai és a külföldi ortodox teológiai intézetekben működött mint tanár. 1956-ban megválasztották Erdély érsekévé; 1957-től 1977-ig Moldova és Suceava érseke volt. 1977. június 19-én választották a Román Ortodox Egyház pátriárkájává.

Justin Moisescu egész tehetségét és minden erejét az egyház és a nép szolgálatának szentelte, amelyhez tartozott. Széleskörű alkotó egyházi és teológiai tevékenységet fejtett ki. Előmozdította a hazai vallásfelekezetek jó ökumenikus kapcsolatait, hozzájárult a közöttük levő kölcsönös tisztelet és megértés szellemének biztosításához. Egyháza nemzetközi kapcsolataiban, következetesen küzdött a vallásfelekezetek hozzájárulásának növeléséért az emberiség legértékesebb java — az élethez, a békéhez való jog — biztosításához.

A temetési szertartás Bukarestben, az ortodox katedrálisban folyt le augusztus 3-án. A gyászszertartás keretében az Ortodox Egyház részéről Teoctist Arapasu, Moldova és Suceava érseke és Antonie Plămădeală, Erdély érseke búcsúztatták és méltatták szolgálatát. A bukaresti pátriárkai katedrális kriptájába temették el.

A temetésen egyházunkat dr. Kovács Lajos püspök képviselte.

■ *A székelykeresztúr-udvarhelyi egyházkör lelkészei eredményes köz munkát végeztek* április 17-én a nagysolymosi filia templomának javításánál. A köz munkában részt vettek Báró József esperes vezetésével Bencző Dénes, Botha Dénes, Rázmány Csaba, Péterfi Sándor, Jakab Dénes, Kibédi Pál, Pap László, Péter József, Bíró Lajos, Bíró József, Zsigmond Cs. Attila, Szombatfalvi József, Fülöp Dezső, Nyitrai Levente, Rüs Domokos, Lakatos Gyula, Fazakas Dénes, Barabás Áron, Katona Dénes, Orbán Fitori Dezső és Németh Sándor lelkészek.

■ *A homoródalmási egyházközség temploma építésének 200. évfordulóját* szeptember 20—21. napjain ünnepelte meg. Ez alkalomra a gyülekezet példaadó odaadással megújította Isten házát. A szombaton tartott hálaadó istentiszteleten Szász Ferenc kolozsvári-napocai lelkész prédikált, a templom történetét Bencző Dénes helybeli lelkész ismertette. Vasárnap

a szószéki szolgálatot Farkas László korondi lelkész végezte; úrvacsorára előkészítő beszédet Nagy László szőkefalva-széplaki lelkész tartotta. Az ünnepély szeretetvendégséggel ért véget.

■ *Dr. Dana McLean Greeley*

Concordi unitárius lelkész, az észak-amerikai unitárius egyház nemzetközileg elismert és egyházunkban is jól ismert, kiemelkedő személyisége 77 éves korában, július 13-án elhunyt. Lelkészi családból származott, teológiai tanulmányait a Harvard egyetem teológiai fakultásán fejezte be, ahol később doktori fokozatot is nyert. Kiemelkedő lelkészi és egyháztársadalmi tevékenységének elismeréséül választották meg 1958-ban az egyház elnökévé. 1961-ben az ő elnöksége idején egyesült az unitárius és univerzalista egyház, melynek ő lett az első elnöke. 1978—1981 között az Unitárius Világszövetség (IARF) elnöki tisztségét töltötte be.

Mint a szabadelvű vallásos életszemlélet fáradhatatlan prófétája, egész életében az emberi jogok érvényesüléséért, a fajok közti különbség megszüntetéséért és a népek közötti béke megvalósulásáért küzdött. Egyházunk melegszívű barátjaként több alkalommal vezetett unitárius csoportokat országunkba, egyházi életünk megismertetésére és a két egyház közti kapcsolat erősítésére. Emléke legyen áldott.

■ *Az Európai Egyházak Konferenciája* a skóciai Stirlingenben szeptember 4—11. között tartotta meg IX. nagygyűlését. Ezen a gyűlésen megvált tisztségétől G. G. Williams főtitkár, akinek helyébe 1987. január 1-től Jean Fischer svájci protestáns lelkész lép.

■ *40 éves az UNICEF.* Nagy érdeme, hogy a gyermekek iránti felelősségtudatot fenntartja a világban, segélyakcióival hozzájárul a gyermekek életfeltételeinek javításához. Tudatosítja világszerte, hogy az emberiség képes alakítani jövőjét.

■ *Diether Gehrman, az Unitárius Világszövetség (IARF) főtitkára* szeptember 29—október 2 napjain meglátogatta egyházunkat. Ittléte alatt egyházunk elnökségével megtárgyalta a Világszövetség jövő évi munkaprogramját és kongresszusát.

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1985. évben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj-Napoca, Lenin út 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest VII. Lövölde tér 7 sz. — fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul export-import presă P. O. Box 12—201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, amely összeg ugyancsak a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul export-import presă P. O. Box 12—201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre fizetendő.

Hymns for Living (Az élet énekei). The Lindsey Press. London, 1985.
(Lapszámozatlan)

Az angol unitáriusok új énekeskönyve kétségtelenül egyházi énekkultúrájuk egyik kiemelkedő alkotása. Gazdag, változatos énekanyaga nemcsak múltbeli örökségüket öleli fel — javított és bővített formában — hanem új énekek és dallamok egész sorát is tartalmazza.

Az énekeskönyv teljes mértékben tükrözi azt a szabadelvű teológiát, amelyet napjaink angol unitarizmusa képvisel.

Tartalmára nézve 13 fejezetre oszlik, változatosságára és gazdagságára utal, hogy 182 téma köré csoportosítja az énekeket. A jellemről pl. 7, a nehézségről 16 éneket találunk, a különböző vallások köréből 11 ének vezet a vallásos lelkeket közelebb egymáshoz.

Az énekeskönyv 317 éneket tartalmaz. Az unitárius örökség sokatmondó éneke a 78-as számú, „Tiszteletreméltó szentek“ kezdetűnek, Andrew McKean Hill, Edinburgh-i lelkész tolmácsolásában. Megéneklí Servetet, Socinus Faustust, Dávid Ferencet.

A könyv egy bizottság többéves munkájának az eredménye, melynek tagjai az angol unitárius szellemi élet aktív munkásai. Szerkesztő és a bizottság titkára Sydney H. Knight; zenei szerkesztő David Dawson, a bizottság tagjai: Keith Gilley, Kereki Gábor, Celia Midgley és John A. Storey.

Az új énekeskönyv, hisszük, nemcsak hiánypótló, de útmutató és a vallásos érzületet serkentő „lelki kenyér“-nek bizonyul. Hozzájárul a szép, ritmikus éneklés fenntartásához, amely az angol unitárius istentiszteletet jellemzi. Az énekeskönyv kemény kötésben, szép kivitelezésben jelent meg. Énekei közül többet a mi énekeskönyvünkben örömmel látnánk.

Rezi Elek

D. Elwyn Davies: „*They Thought for Themselves*“. A Brief Look at the History of Unitarianism in Wales and the Tradition of Liberal Religion. (Önmagukra gondoltak. Rövid áttekintés az unitarizmus és a szabadelvű vallásos hagyománya történetének Wales-ben). Llandysul, 1982. 185 l.

A könyv megjelenését az angol unitárius egyház walesi szakosztálya tette lehetővé azzal a céllal, hogy ismertesse a walesi unitárius és szabadelvű vallásos gondolkodás és életgyakorlat történetét.

A könyv szerzője D. Elwyn Davies, a Swansea-i unitárius gyülekezet lelkésze. Az előszót a walesi unitarizmus ismert képviselője J. Eric Jones, Aberdare-i lelkész írta.

A kötet a jól ismert mottóval indul: „In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas“. (A szükségekben egység, a kétségekben

szabadság, mindenben szeretet.) Az idézet Robertus Meldenius-tól (1580—1650) származik.

A bevezetőben a nemzetközi unitárius hagyomány rövid történeti vázlatát közli. Ezután részletesen ismerteti a walesi unitarizmus történetét, felmutatván egyedi sajátosságait és kapcsolópontjait az angol unitarizmussal. J. Eric Jones megállapítja, hogy a könyv útjelző a walesi unitarizmus megismerésében, egyrészt, mert mindeddig erről kevés munka jelent meg angol nyelven, másrészt mert sok régi adatot helyesbít, eseményeket értékel újra és eddig ismeretlen új adatokat közöl. A könyv meghúzza a határvonalat az angol és walesi nyelvet beszélő unitáriusok között, de felmutatja, hogy a „Black Spot“ („Fekete folt“ — így nevezték azt a területet Wales-ben, ahol az unitarizmus gyökeret eresztett) mégis nyelvtől függetlenül az unitárius ügyet szolgálta.

A könyv monografikus formában mutatja be az egyházközségek történetét, amely nélkülözhetetlen forrást jelent az unitarizmus történetének megírásakor. Bemutatja azt a nagy hatást, amelyet egyházi lapjuk az *Yr Ymofynnyd*. (The Inquirer) kiadása jelentett; megjelenési éve 1847, első kiadója J. Edward Jones (1801—1866), Bridgend-i lelkész volt. Külön fejezetben értékeli azt a szellemi hatást, amelyet a Carmarthen College jelentett a szabadelvű mozgalom életében.

A könyv közli a kiemelkedő walesi unitáriusok névsorát és egyházi munkásságát, kiemelve legnagyobb szellemi egyéniségének Iolo Morganwg (Edward Williams, 1747—1826) tevékenységét, aki az ország szellemi életében is nagy szerepet játszott.

A kiadvány értékét emeli az unitárius gyülekezetek helyét felmutató térkép és a templomokat, imaházakat bemutató 47 fénykép.

A walesi unitáriusok 1928-ban csatlakoztak az angol unitárius egyház szervezetéhez, de sajátosságaikat mindmáig megtartották. Vanak gyülekezetek, amelyekben angolul, másokban walesi nyelven folyik az istentisztelet.

A könyv hozzásegít a walesi unitarizmus jobb megértéséhez. Ennek sajátosságai és hatása ismerete nélkül az angol unitarizmus történetét nem tudjuk helyesen értékelni.

Rezi Elek

Kozma Dezső: *Költői ősz*. Petőfi Júliája. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1985. 207 l. + 32 l. fényképmelléklet.

Kozma Dezső ötvenedik születésnapja évében jelent meg tizedik kötete, mely egyben, a második, Petőfiről szóló könyve. 1976-ban *Petőfi öröksége* címmel tette közzé a kolozsvári Petőfi-iskolára vonatkozó kutatásait, azóta főleg klasszikusaink népszerűsítésére összpontosítja erejét. Mikszáth Kálmán- és Krudy Gyula-kismonográfiái mellett egyetemi jegyzetet s két jelenleg is forgalomban lévő iskolai tankönyvet állított össze. Különös sikert ért el az 1982-ben megjelentetett *Arany János*

breviárium, mely a nagyközönség igényeihez igazodva idézte fel a száz éve halott költő életét és költészetét.

Az *Arany János breviáriumm*al tulajdonképpen egy új kiadványtípust honosított meg Kozma a romániai magyar könyvkiadásban. Ennek lényege, hogy az író-költő életére, művészetére vonatkozó versekből, levelekből, emlékiratokból, kritikákból egy olyan válogatást állít össze — ahol szükséges, összekötő szöveggel biztosítva a folytonosságot —, hogy lehetőleg teljes életrajzot és pályaképet kapjunk. E kiadványtípus filológiai előzménye Arany János összes kisebb költeményeinek 1925-ös Voïnovich Géza-féle híres kiadása lehetett, ő is időrendbe állította a verseket, s előttük, utánuk közölte a kommentárt, életrajzi vonatkozásokat, kritikai megjegyzéseket, prózai idézeteket.

E kiadványtípus továbbfejlesztésének tekinthetjük a *Költői őszt*, ez ugyanis nem egészen három évet ragad ki Petőfi életéből, s ennek eseményeit, költői termését dolgozza fel. Középpontjában a Szendrey Júlia iránti szerelem áll. A nagykárolyi fogadóbeli bálon történt ismerkedéstől, az érzelem fellobbanásától kezdve az elbizonytalanodáson (Pila Anikó, Prielle Kornélia) át a *Reszket a bokor, mert...* vallomásáig kalauzol a kötet első, „Megszenvedett szerelem” című fejezete. A második, a „Szabadság, szerelem”, az *Összes versek* megjelenésétől és a Petőfi—Júlia közti titkos levelezés kezdetétől az eljegyzésig, valamint a megismerkedés évfordulóján megkötött házasságig követi a szerelmesek sorsát. A harmadik rész, a „Feleségek felesége” főleg a költői mézeshectekre összpontosít, a további hónapok forradalmi lázát, felgyorsuló eseményesodrárt már alig tudja nyomon követni, csak a Júliával kapcsolatos vonatkozásokat emeli ki. Ezért némi aránytalanságot vélünk felfedezni a szerkezetben: az első két, aprólékosan kidolgozott, minden mozzanatra kitérő fejezet után a harmadik túlzottan leszűkíti a perspektívát.

Kozma Dezső több mint száz Petőfi-verset közöl kötetében, többnyire teljes szöveggel. A prózai anyag összeállításához a Petőfi—Júlia levelezésen és Júlia naplóján kívül is óriási választék áll rendelkezésére. Böven válogatott is belőlük. Emlékiratok, monográfiák, tanulmányok, évfordulós megemlékezések néhány jól kiválasztott részlete teszi színessé a kötetet. A klasszikus írók (Jókai Mór, Gyulai Pál, Móra Ferenc, Illyés Gyula, Németh László) mellett szóhoz jutnak a rangos irodalomtörténészek (Horváth János, Barta János, Németh G. Béla) és a romániai kutatók-méltatók (Antal Árpád, George Sbârcea, Kiss Jenő, Bajor Andor) is. Az ügyes válogatás eredményeként egy fordulatos-romantikus regényszerű olvasmányt kapunk, amelyből még az esztétikai vonatkozások sem hiányoznak, hiszen a versek végén — kerülve a szak kifejezéseket — a szerző felhívja figyelmünket a hatás titkára, a művészi megoldásokra. A legismertebb költeményekről (*Szeptember végén, Itt van az ősz, itt van újra...*) elemzéseket is idéz. Kár, hogy csak néha jelölte idézetei forrását, így csak a Petőfi-bibliográfiákkal rendelkezők tudják felkutatni a több, mint negyedszáz szerzőtől összeválogatott részletek lelőhelyét.

Kozma Dezső a „szélesebb olvasóközönség” számára akarta „felvillantani a Júlia-versek élményhátterének fő momentumait, életrajzi adatait”. Minden bizonnyal az iskolásokra gondolt elsősorban, akik ma már egyre kevesebb klasszikus verset olvasnak, s talán egy ilyen kötet könyvben megismerteti velük egyik legnagyobb költőnk életét, szebb-

nél szebb verseit. A könyvpiaci siker ezt igazolni látszik, s indokolttá tenné, hogy egy teljes „Petőfi breviárium“ elkészítésére is vállalkozzék a szerző, hiszen költőnk egész életrajza kínálgatik az ilyenszerű feldolgozásra. Az idegen szavak, kifejezések magyarázatára pedig hasznos lenne a kötet végén mutatót közölni, mert még a műveltebb olvasók is találnak az idézetekben szótárt, lexikont igénylő részeket. (Ki tudja ma már, hogy a Petőfi által rajongva említett Boz azonos Charles Dickensszel?)

A *Koltói ősz* egyben kézikönyv és versgyűjtemény. Olvasmányosságával, gazdag illusztrációs anyagával újabb nemzedékekhez hozza emberközelbe a halhatatlan verseket alkotó, excentrikusan viselkedő költőt, s nem kevésbé különöc Júliáját. Ugyanakkor tovább folytatja a több mint százéves múltra visszatekintő, Brassai Sámuel, Meltzl Hugó, Csernátoni Gyula, Farnos Dezső, Barabás Ábel, Ferenczi Zoltán, Borbély István és Kristóf György nevével fémjelzett hazai Petőfi-kultusz hagyományait.

Dr. Gaal György

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ, 3015/1986

CUPRINSUL • CONTENTS

August în viața noastră • August of our New Life 129

STUDII • STUDIES

Dr. Árpád Szabó: Interpretarea sfintelor scripturi • The Interpretation of the Holy Scriptures	131
Dr. Max Ulrich Balsinger: Autoritatea tradiției • The Authority of Tradition	135
Dr. János Erdő: Istoria Colegiului Manchester și relațiile lui cu Biserica Unitariană din Transilvania • The History of Manchester College and its Relation to the Transylvanian Unitarian Church	138
Dr. György Gaal: Documente privind trecutul bisericii unitariene Clujene (part. 3) • Collection of Documents Regarding the History of the Unitarian Church from Cluj (3rd part)	158
Ferenc B. Bálint: Mărturisire despre vocația preoțească • Confession in Connection with the Minister's Vocation	166

LUCRĂRI OMILETICE • SERMONS

Dr. Géza Lőrinczy: Simbolul „Fiului risipitor” • What the Parable of the “Prodigal Son” Teaches us	170
Convertirea lui Zacheu • Zacchaes's Conversion	173
Ferenc Szász: „Împărăția lui Dumnezeu este în lăuntrul vostru” • The Kingdom of God is Within You	176
Concepte biblice • Biblical Conceptions	179
Idei, cugetări • Ideas, Thoughts	181

VIAȚA BISERICESCĂ ȘI ȘTIRI • CHURCH LIFE — NEWS . 183**RECENZII • BOOK REVIEWS 189**

Colectivul de redacție • Editors

Președintele și redactor responsabil: dr. Lajos Kovács episcop. Membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori), György András și Lőrinc Mikó.

Redacție • Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. R. S. Romania. Tel. 1 52 71.

